SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

23. SZÁM

23. SZÁM

HIT TUDOMÁNY LELKIÉLET

NEVELÉS IRODALOM

BÖLCSELET JOG

FÖLDRAJZ TERMÉSZETTUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ UTIRAJZ

DR. MARCZELL MIHÁLY

A KATHOLIKUS NEVELÉS SZELLEME

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A KATHOLIKUS NEVELÉS SZELLEME

IRTA

Dr. MARCZELL MIHÁLY

SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1925.

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Töttössy
censor dioecesanus.

Nr. 2442.

Imprimatur.

Strigonii, die 8. Augusti 1924.

Joannes Card.,
aeppus.

Kiadja a Szent-István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

TARTALOM.

Oldal

Előszó 7

I. Az önnevelés.

1. *Ismerd meg önmagadat* 11
A nevelés mibenléte. — Az igazi önismeret. — Tudományos elméletek. — Az ember méltósága. — Önnevelés.

2. *A lélek készségei* 16
A lélek mélységei. — Az emberi természet belső törvényszerűségei. — Az anyagi életigények. — A szépérzék és a szépségek keresése. — Az igazság igénye. (Törvényszerűségek; elvont igazságok; világnézeti igazságok.) — Az erkölcsi igények és alapjaik. (Természetes és természetfeletti erkölcs.) — A természetfeletti életigények. — A lélek készségei, mint érvényt kereső valóságok.

3. *Életsíkok* 25
Az ember cselekvéseinek összehangzása. — Az anyagias életsík. — Az esztétikai életsík. — A kulturális életsík. — Az erkölcsi élet síkja. — A természetfeletti élet. —Valóság-e ez az életforma? — A természetfeletti átkapcsolódás, mint az élet legerősebb indítója.

4. *Élettörténetek* 37
A fejlődés törvénye. — A természetes élet törvényeinek kötőereje. — *a)* Az eszmények ható ereje. *b)* Az önmegtagadás szerepe. *c)* A kegyelem ereje. — A legtökéletesebb élet megvalósítása.

5. *A természetes és természetfeletti élet* 45
Lehetséges-e a természetfeletti élet? — A természetfeletti kegyelemmel átélt élet a legtökéletesebb életforma. — *a)* Az élet összes igényeit harmoni-

Oldal

kusan kielégíti. *b)* A szenvedés problémáját megoldja. *c)* Az összes rejtőzködő életerők érvényét biztosítja. — A teljes élet.

6. *Az egyéniség nevelő ereje* 51
Az egyéniség kialakulása. — A példa vonzó ereje. — A tanítás hatása. — Lélekkiáradás.

II. A gyermek nevelése.

1. *«A gyermek ôfensége»* 58
Krisztus és a gyermek. — A gyermek az élet folytonosságának láncszeme. — A gyermek a jövő élet záloga. — Isten képének kialakítása.

2. *Az alapvető munka* 61
Rousseau elmélete. — Az ember testi és lelki konstrukciója. — A lélek készségeinek kifejlesztése. — A jó milieu. — A lelki készségek közvetlen kibontása. — Bizalomkeltés. — A szép és jó érvénye.

3. *A családi nevelés...* 67
A családi milieu. — A családi nevelés hiánya. — A nemek szerinti megosztás. — A fiúk. — A leánykák. — A koedukáció. — A lelki magvetés. — «Az ellenséges ember». — A sexualitás csírái. — A családi szentély.

4. *Anya az anya helyett* 73
Az elhagyatott gyerekek. — Anyagi érdekeik kezelése. — Lelki érdekeik gondozása. — A gyerekekkel való foglalkozás ellenőrzése. — Lélektalálkozás.

5. *A tanítás és a nevelés* 79
«Tabula rasa». — A tudás nem cél, de eszköz. — A vallásoktatás, mint a nevelés nélkülözhetetlen eszköze. — A jó kifejlesztése. — A botlás lehetősége. — Az iskola, mint az élet mestere.

6. *Az életeszmények...* 84
Mik az életeszmények ? — Ezek indító ereje. — Milyenek a gyermek eszményei ?

7. *A «természetes ember» eszménye...* 87
A Rousseau-féle «ember». — A szépet, tudást, természetes erkölcsöt kereső ember. — A természetes eszmények erőpróbája. — A «természetes ember» kisszerűsége.

8. *A tiszta élet eszménye...* 92
A tiszta élet fölénye. — A természetes erkölcs

Oldal

tisztaság eszménye. — A természetfeletti élet tisztaság eszménye.

a) *A tiszta férfiúság.* — Mibenléte és értéke.— A tiszta férfiúság eszményének nevelő ereje.

b) *A tiszta nőiség.* — Az eszmény megrajzolásának módjai. — Az eszmény ható ereje.

A tiszta élet kifejlesztése. — Nehézségei.— Krisztus kegyelme.

9. *A természetfeletti életeszmény indító ereje és nehézségei* 102

A természetfeletti életeszmény. — 1. Hogyan rajzolható meg ? — Istentől vagyunk, Istenhez megyünk. — A vallásos élet a legszebb élet. — 2. Az állandó kitartás nehézségei. — Az alsóbbrendű ösztönök. — Romboló «irodalom» és «művészet». — Az isteni kegyelem szükségessége.

10. *A leggyakoribb gyermekbűnök* 111

A rosszra való hajlamok. — Az engedetlenség és dacosság. — A hazugság. — A lopás és torkosság. — Az erkölcstelen beszéd és játék. — A nemi felvilágosítás kérdése. — Az állandó lekötöttség és tevékenység nagy nevelő szerepe. — A cserkészet. — A kegyelmi élet.

11. *A gyermeknevelés legfőbb eszközei.* (Szeretet és büntetés.) 121

A szeretet szerepe. — Az önzetlen szeretet. — Az otthon és az iskola. — A szeretet lélekfejlesztő hatalma. — A büntetés szükségszerűsége. — A büntetés célja. — A büntetés fajai. — A szeretet és büntetés helyes indító okai.

12. *A harmonikus ember* 128

A szép lélek. — A természetfeletti élet teremtő ereje. — Életderű és életszépség. — Az örök ifjúság. — A «koravén», «kiélt» ifjúság. — Élnek-e a földön harmonikus emberek ?

III. A tömegek nevelése.

1. *Egyedek és tömegek* 135

Az ember társas lény. — Egységek. — Világnézeti megosztódások. — A világnézeti megosztódás ellenségei. — A tömegnevelés lényege.

2. *A tömegek lélektana* 140

A tömeg nem az egyedek összessége.—Az érzületközösség. — Az izző szenvedélyesség. — Az érzel-

Oldal

mek változékonysága. — A tömegek különleges tulajdonságai.

3. *A tömegnevelés feltételei* 150
A tömegnevelés alanyi feltételei. — Az itéletekben való határozottság. — A tudásban való fölényesség. — A tömegnevelés tárgyi feltételei. — A tömeg életigényeinek keltegetése. — A természetfeletti életszintáj megkedveltetése.

4. *A tömeghangulat előkészítése* 157
a) *Az anyagi életigények.* — A lélek az anyagiakon keresztül közelíthető meg. — A szociális ellentétek. — Szociális reformok. — Az ősegyház szociális tevékenysége. — A mai tömegek megközelítése.
b) *A katholikus karitász.* — Az elhagyatottak. — Az elhagyatott gyerekek. — Az igazi szegények. — A betegek. — Közös munka, közös segítés.
c) *A jelszavak.* — A jelszavak szerepe. — A túlzott szubjektívizmus. — Az egyházellenes jelszavak. — Biztató jelszavak. — A lelkielőretörés. — A tekintély elve. — A metafizikai tartalmú jelszavak.

5. *A tömegnevelés módszerei* 173
Hol és hogyan nevelhető a tömeg? — A család és az egyesületek.
a) *A családi tűzhelyhez — a gyermeken át.* A gyermek, mint a jó gondolatok hirdetője. — A nevelő és a szülők találkozása. — Ifjúsági szinelőadások, kirándulások. — A gyermekek látogatása. — Ajándékok. — «Gyermekbarát-egyesület»-ek célja.
b) *Az egyesületi élet.* — A belső munka. — 1. A kultúrtörtetés megindítása. — A metafizikai gondolatok kiváltása. — Könyvtárak. — 2. Az életeszmények szerepe. — Az erkölcsös élet eseménye. — A hazafiasság eszménye. — A vallásosság eszménye.

6. *A katholikus társadalom* 185
Tömeg és társadalom. — Legmagasabb életsíkok. — Átélt életeszmények. — Újult világok.

ELŐSZÓ.

Aki nevelésre vállalkozik, annak teljes egészében át kell éreznie azt az igazságot, hogy lelki életet irányítani csak lélekből és lélekkel lehetséges. A nevelés ugyanis nem más, mint a lélek rejtett erőinek, tehetségeinek keltegetése és kifejlesztése, az emberi természet megtermékenyítése, az erkölcsi jónak diadalrajuttatása és a legtökéletesebb embertipus megalkotása. Egyszóval lelki munka, melyet csak lélekkel végezhet az ember.

Ha a nevelés csupán elméleti és tudományos módszerek ismerete és szakavatott alkalmazása volna, akkor igen sok embert ki kellene zárni a nevelők sorából. A természet kényszerítő hatalma azonban minden embert nevelővé avat. Az édesanyának, édesapának természetadta hivatása, hogy befolyásos szerephez jusson a nevelésben. Aki pedig távolesik a családi élettől, annak élete is, mint erőközpont, előnyösen vagy károsan hat a környezetre. A közvetlen, vagy a közvetett befolyás alól senki sem vonhatja ki magát. Mindenik nevel, mindenki nevelődik! Akár tudós, akár tudatlan. Akár öntudatosan, akár öntudatlanul vesz részt e munkában.

E kis könyv nem is kíván tudományos elméleteket, módszereket adni; csupán egybe akarja foglalni azokat az irányító szempontokat, melyek jórészt az ember természetében élnek, de amelyeknek éles kiemelése

és erőteljes hangsúlyozása a legtökéletesebb életforma kialakításához vezet.

Hogy melyik az az életforma, annak elgondolása világnézeti felfogásoktól függ. A katholikus világnézet azt az életet tartja ilyennek, amelyben tökéletes harmóniába csendül az ember minden természetes hajlama, készsége és amelyben Isten kegyelmének erejével megszentelődik és istenivé magasztosul az élet. Ezt a legtökéletesebb életet csak magasztos lelkülettel lehet szolgálni s ezt az indításra, előretörésre képesítő, lelket nevelő szellemet akarjuk a lelkekben felkelteni.

De mit értünk valójában a katholikus nevelés szellemén? Rövidesen így felelhetünk a kérdésre: értjük a nevelő egész lelkületét átlengő hitet és bizalmat, mely a Szentírás ősi és isteni szavaiból árad felénk: «Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlóságunkra». (Móz. I. 1, 26.) Ez a hit és bizalom pedig az az állandó tudat és eleven erőktől rugalmas készség, hogy a mi megfeszített akaratunk, céltudatos bölcsességünk és tapasztalattal szerzett gyakorlati módszerünk egyesítve az Istentől mindenkor rendelkezésre bocsátott elégséges kegyelmi eszközlésekkel, megvalósíthatóvá teszik a keresztény életeszmény végső érvényesülését. A cél azonos a földi élet céljával: «Legyünk Isten fiaivá», a módszer, a higiénia, lélektan, neveléstan, kinyilatkoztatás adta elvek alkalmazása, a szellem pedig mélységes hit, mely szerint történetésünk nem hiú ábránd, vagy gyarló álmodozás, hanem részesedés az Isten teremtő és megszentelő Lelkéből, eleven és személyes folytatása a teremtés és megváltás isteni működésének, melynek végén diadalmas fénysugárban áll az Isten és ember munkájának végső érvényesülése: az üdvözült ember.

A katholikus nevelés tehát teremtő és megváltó munka. Ha a világ kialakulása befejeződött volna szűztiszta alakjában, amint az a Teremtő jóságos kezéből kikerült, akkor a nevelő megállapodhatnék az ősi elv mellett: «Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra». De — és itt vág föl minden erőfeszítés fájdalmas ösztökéje, a kemény és erős Isten világtervének legmélyebb idege, — az Úr megengedte, hogy alkotásába a rossz tűzcsóváját hajítsák bele. Van rossz. Kisebb erkölcsi botlások mellett vannak hihetetlen bűnök, amelyek atavisztikus bonyolultsággal gyökeredznek a kis- és nagyember idegszálaiban, vérében, lelkében. Az élet komplikált viszonylataiban felmerülő szociális problémák, legyőzhetetlennek látszó tömeghatások, érdekek, intrikák, korlátoltság összegabalyítják az ember lelkében szövött finom fonalakat. Ezért kell és ide kell a megváltói hit, mely azt a sok szertehúzó, széteső szálat szent harmóniába fogja. A katholikus nevelés szellemét tehát jellemzi a teremtői munka mellett a végnélkül bizakodó türelem, a folytonos erőfeszítés, a lendületes akarás, a győzedelmes jóba vetett hit, mert tudjuk és akarjuk mondani: «Miatyánk!... szabadíts meg a gonosztól. Amen».

Erre a szellemi magaslatra jutni, ebből a látószögből nézni, ebben a szellemben dolgozni igen nehéz és kemény feladat. Ezt akarja segíteni, szolgálni e munka.

A könyvecske három részben ismerteti e föladatot: *a)* Hogyan juthatunk föl mi magunk erre a szellemi magaslatra? (I. Az önnevelés.) *b)* Hogyan kell érvényesíteni a legtökéletesebb életeszményt a gyermekek életében? (II. A gyermek nevelése.) Végül *c)* Hogyan hat-

hat a vallás-erkölcsi életeszmény a tömegek életére? (III. A tömegek nevelése.)

A módszernek kidolgozása és alkalmazása egyéni munka marad. Csak ott tértünk ki részletesebben is valamely gyakorlati pontra, ahol ezt a tárgy fontossága egyenesen megkívánta.

Azzal a szent óhajjál indítom útnak a művet, hogy lelket, szellemet közöljön a nevelőkkel s hogy minél több szellem áradjon a nevelés alatt álló emberekre. E könyv célt ér, ha kis mértékben is hozzájárul a lelkek tökéletesítéséhez.

Budapest, 1924. Pünkösd ünnepén.

A szerző.

I. AZ ÖNNEVELÉS.

1. Ismerd meg önmagadat.

Munkába kezdeni annyi, mint terveket szőni, utakat pontozni, eszközöket beállítani s az egészet a lélek teremtő erejével átfogni. Bár a tervek kidolgozása, az eszközök megválogatása, az utak kipontozása, az eszközök megválasztása az anyagi világban is szerephez jut, mégis legerősebben a szellemi munkában érvényesül. És van-e nagyobb szellemi munka, mint az életkifejlesztés ?

Mert a nevelés — ahogyan mi nézzük — voltaképen fejlesztő művelet. Azt is mondhatnók, hogy az egyéniségek készségeinek kifejlesztése abból a kettős célból, hogy úgy az egyedet (egyedi cél), mint a társadalmat (társadalmi cél) boldogítsa. A bontakozó bimbóból virág fakad ; ez a természet erőinek érvénye. A fejlődő emberből emberi mivoltának megfelelően tökéletes egyéniség fejlődik ; ez a nevelő lélek fejlesztő erőinek érvényesülése. És ha gyönyörűséges munka durva kőből művészi remeket faragni, vagy a dalnak ritmusával érzést ébreszteni, akkor az értékek értéke az emberben rejtőző készségek keltegetése és felsőbb gondolatokkal való telítése. Ennek a hatalmas munkának megkezdése előtt elmélkedésre, tervezgetésre, az eszközök megválogatására van szükség.

Az erőművész erőinek lemérésével próbálkozik. Az új világ felé törekvő Kolombusz testi és lelki erőit értékeli és csak azután indul útnak. A súlyemelésben rekordot teremtő parányi és fokozottan nagyobbodó súlyok emelésével erősíti karjait. A lélek erői is különfélék.

Azokat is meg kell ismerni ; azokat is ki kell fejleszteni. Ép azért a lélek rejtett erőit kutatni és megismerni annyi, mint a nevelés első lépését megtenni. Igy áll elénk a nevelő első kötelessége : Ismerd meg magadat !

A régi bölcselők ezt az elvet inkább az önnevelés szempontjából hangsúlyozzák. Az egyéni kiválóságok és hibák megismerését akarták. A katholikus nevelés pedig *elsősorban világnézeti szempontból akarja megismerni az ember igazi mibenlétét.*

A nevelésben ugyanis nemcsak arról van szó, hogy a lelkünkből öntudatlanul előtörő nevelő hatásokat okosan irányítsuk, hanem arról, hogy a lélek mélyén lappangó értékes erőket leleplezzük, értékeljük s a nyert önismeret alapján egy egységes eszmény szerint kifejlesszük. Mintha fölvetném magamnak a kérdést : Te ki vagy ? De ezzel nem az *egyéniség értékét,* hanem az egyetemes embernek *a világrendben elfoglalt helyzetét* keresném. Mintha azt kérdezném : Mily értékek, mily készségek hordozója vagy ? Mintha így vetném fel a kérdést : Ember, része vagy-e az anyagi világnak ? A földnek szülötte vagy-e, vagy az Isten leheletét hordozod magadban ? Tisztán anyag vagy-e, vagy szellemi erőknek is hordozója ? Igényeidet kielégíti-e a föld, vagy az egekbe vágyakozol? És itt nem bölcseleti kérdésekre gondolok ; *e kérdésekre nem kívülről nyert bölcseleti megállapításokat várok. Itt a lélek benső hangját, benső vágyának beszédjét, az emberi természet szavát keresem.* Már most, ha kérdést kérdésre halmozva próbálnánk a lélek mélyére hatolni s így akarnók meghallani az elhangzó feleleteket, akkor a sok zűrzavaros hangból diadalmasan törne elő a lélek mélyéről az evangélium csengő beszédje, mely szépséges formában mutatja az ember magasztos hivatását és fenséges értékét : «Ti is Jézus Krisztus hivatottjai vagytok». (Róm. 1, 6.)

Ha az elméleti tudomány feleletét keresem, akkor

zavart összevisszaságban hangzik a sok ellentétes felelet. Az anyagelvű világ kegyetlenül kiáltja s még mindig a Darwin-féle elmélettel akarja bizonyítgatni: láncszem vagy, amely vaskövetkezetességgel kapcsolódik bele az anyagi világ sorozatába. Minden magasabbrendű vágyad álomszerű vágyakozás, vagy a lázbeteg félrebeszélése. A vágyaknak magasabbrendű életet kívánó jelentkezése — bár tisztultabb alakban — mégis csak test, vér és ideg; egyszóval anyag. Ugyanilyen elrettentően felel a pesszimizmus is. Akár Hartmannt, akár Schoppenhauert, akár a modern irányként fölkapott buddhizmust kérdezed, mindenütt ez a felelet: ember, vak erőknek játéka vagy! Öntudat alatti vágyakozásaid kielégülést követelnek, tökéletes kielégülést azonban nem találnak. Mondj le tehát minden vágyadról! Ha pedig a Schleiermacher-féle elméletekre hallgatunk s az életvágyak érzelgős, érzelmes kitöltésében keresünk örömet, akkor is ott lappang a sötét rém: és csald meg magad vele! Vagy ha a legmodernebbek hangját hallgatjuk — agnoszcitizmus, vagy túlzott intellektualizmus címén — akkor is a kétség réme mered ránk: Ne kutass ember, nincs itt biztos felelet! Az élet értékére és értelmére Du Bois Raymonddal azt mondják: «Ignoramus et ignorabimus».

A történelem is azt tanítja, hogy a nevelés elméletén és gyakorlatán kiverődik a világnézeti felfogás. A barbár pogány népek fegyverforgatásra alkalmas erőteljes testi embert neveltek. A pogányok egy része — a kultúr görög és római nép — már az esztetikai érzék kifejlesztésén is fáradozott. Az újkor — a renaissanctól végesvégig, a francia forradalmon keresztül egész a XIX., XX. századig — a lelki értékek lefokozása mellett az ember *emberi, természetes* erőinek előtérbehelyezését hirdeti. Sőt a legújabban emlegetett társadalmi gondolkozás is inkább az ember anyagi boldogulását, a természetes élet kulturális fejlődését szolgálja, de a lélek szellemi, örök

igényeit figyelmen kívül hagyja. Ezek a hangok csendülnek felénk a modern életbölcseletből, irodalomból, neveléstanból, művészetből egyaránt. Ne csodálkozzunk, hogy túlzott erotikus álkultúrát találunk, ne csodálkozzunk, hogy irodalomban, festészetben a test kultuszával találkozunk. Mi egyebet kereshetne az az ember, aki mögött ott settenkedik a sötét gondolat: ember, te csupán az anyagi világ szerves tartozéka, láncszeme vagy, mely évtizedek multán kikapcsolódik és a semmiségbe vész. Ne csodálkozzunk, hogyha futurizmus címén zagyva egyvelegben bámulatosan torz zűrzavarra bukkanunk. Hisz a modern ember nem tudja tárgyilag megmondani, mi a szép és mi az igazság. Keresi, kutatja és igen gyakran egész egyéniségének megfelelően elferdült alakban valósítja meg. Ne csodálkozzunk, ha e kétségek közt ingadozó, az erkölcs kérdéseiben is kétkedő embereket, írókat találunk. Maeterlinck, Shaw, Strindberg, Ady, Verlaine, Tolstoj és társaik kapkodva keresik az igazságot és amit életük delén igaznak tartanak, azt az élet alkonyán megtagadják. Strindberg megírja a «Mámor»-t, Ady a «Krisztuskereszt az erdőn» című palinódiát. Nincs biztos igazság, még az erkölcs kérdéseiben is ingadozik a világ. Mennyivel másképen cseng ebben a zűrzavaros beszédben az evangéliumi Mester szava: «Én vagyok az út, az igazság, az élet». Mennyivel diadalmasabb a gondolat, amely az evangéliumban árad felénk: «Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem az élet világossága lesz nála». (Ján. 8, 12).

Aki ilyen elmélyedés után a lélek mélyére szállva ráismer isten-emberi méltóságára, abból önkényt kibuggyan *az igazi nevelőt jellemző emelkedettség, amely a rejtett szépségeknek, készségekben rejtőző bimbóknak életté fakasztására törekszik.*

De az okos nevelő e nagy munkát — a szentek példáján

indulva — az önneveléssel kezdi. Loyolai Ignác, asszisi szent Ferenc, szent Bernát nem másoknak adtak irányelveket, hanem uralmat szereztek önmaguk felett, kifejlesztették lelkük szépségét s csak azután nyúltak más lelkekhez. Az önnevelést alapos, tárgyilagos ismeretnek kell megelőznie. Elfogulatlan, tiszta áttekintésnek, melyből világosan kell kitünniök a jó és rossz hajlamoknak egyaránt. Kemény, nehéz munka ez. Pedig ez is csak megindulás, mert utána következik az értelmi erők fejlesztésének, akaratnevelésnek (Payot, Förster, Lindworszky) nagy munkája. Ily munka mellett könnyű ráeszmélni arra, mekkora erőfeszítés kell valamely jó tulajdonság kifejlesztésére, mert hiszen önmagunkban érezzük, mily erőket használunk el addig, míg eredményt tudunk felmutatni. Megértő, együttérző is csak akkor lehet az ember, ha nehéz harc után fejlesztette ki egyéniségét. A gyermek hibáit, bajait csak az tudja megérteni, aki hasonló nehézségeken ment keresztül. A szenvedések elviselésére is csak az buzdíthat, akinek szeméből könnyet sajtoltak ki a bajok.

«Ismerd meg magadat» — mondjuk mi is a nevelésre vállalkozóknak. És pedig azért, hogy életed értékeinek tudatára ébredve, önmagad és a gondjaidra bizottak nehézségeit megismerjed és okosan könnyítsed. «Ismerd meg magadat» azért is, hogy lemérhesd, mily nagyok szárnyalásra késztető erőid és mekkora súlyok nehezednek rád testi és lelki terheltségekben, bűnös készségekben. Ha az őszinte elmélyedő megismerés után felfedezzük magunkban az elrejtett kincset, az istenadta lelket és továbbá felismertük, hogy a lélek rejtett készségeinek hivatott kifejlesztői vagyunk, csupán akkor eszmélhetünk arra a felséges hivatásra, hogy mások lelki életének nevelőjévé is avatott az Úr . . .

2. *A lélek készségei.*

«Evezz a mélyre!»... mondja egy helyütt az evangélium. Ez a felszólítás a lelkiélettel foglalkozóknak is szól ilyenformán: Szállj le az élet és lélek mélyére s ott próbáld megismerni az élet lendítő erőinek szerepét és ezen alapon építsd fel a nevelés elméletét.

Mert bár a nevelés kérdésében a lélekre ható külső tényezőknek elsőrendű szerepük van, az életet mégis a lélek mélyén lappangó belső készségek irányítják; következőleg ezek felkeltésén és fejlesztésén kell fáradni a nevelőnek. (Grunwald: Pädag. Psychologie. II. rész. Berlin, 1921.)

Teljesen igaz, hogy minden lény magában hordja azokat a készségeket, amelyek azzá teszik, ami. A növények és állatok belső szervezete, a kristályok csodálatos törvényszerűsége az előre kigondolt eredmény felé viszi az egészet. A búzaszemből — ha természetadta körülmények közé kerül — mindig búzakalász sarjad. Amily vaskövetkezetességgel érvényesülnek a természet törvényei, ép oly keményen törnek az érvényesülés és kifejlődés felé a lélek rejtett készségei és képességei. A tudományos kutatás sok esetben a cselekvések egymásutánjából ismeri fel a képességek jelenlétét, más esetben pedig a megismert belső törvényszerűségből következtet a bekövetkezendő eseményre. Bármelyik módszert alkalmazzuk, mindkettő a mélységekben rejtőző igazságok feltárásán fáradozik.

Az ember cselekvései is külső jelenségek, melyek mögött belső erők dolgoznak. Az ember vágyai, készségei a természetnek valamelyes ősi előtörésére figyelmeztetnek. A lélek mélységeit az ismeri meg, akit nem elégít ki a külső cselekvések egymásutánjának megállapítása, hanem *az ember természetében rejtőző belső törvényszerűségeket is le akarja és le tudja leplezni.*

Az élet külső jelentkezéseiből, a külső tények megfigyeléséből kiindulva, próbáljuk most már összeállítani azokat az ősi készségeket, amelyek az élet kibontakozásában szerepet visznek.

a) A földön élünk és a földből élünk. Növény-állat világból van az ételünk; víz az italunk; növényi és állati termékek a ruházatunk. Föld és kő a házunk. A ház otthont, a ruha meleget, az étel testi fejlődést ad nekünk. Éhség és szomjúság feltétlenül kielégülést sürget, mert erőpótlás nélkül lehetetlen *az élet fennmaradása.* Ezeknek az életigényeknek a kielégítése oly élvezetekkel párosul, hogy állandó vágyakat támasztanak fel bennünk. Az anyagi világ mindenféle javainak megszerzése is a földi élet boldogításának érdekében történik. A föld kincseit halmozni — legalább az értelmes embernek — annyi, mint a «siralom völgyéből» tűrhetőbb otthont teremteni.

De még tovább menve, az egyéni élet mellett *a faj életének fönntartására* is természetszabta következetességgel tör az ember. Ezen belső indításban a Teremtő gondolatai rejtőznek. Az említett természetadta igények kielégítésére törekedni annyi, mint követni a belső, titokzatosan követelődző hangokat. Érthető tehát, hogy eme igények erőteljes kielégítését a «természetes igények» cégére mellett gyakran hangsúlyozza az anyagelvű, egyoldalú életbölcselet. Epikur és követői nem a rosszat, hanem a természetes életörömöket követelték. Még a legszélsőségesebb hedonisták is a «természetes élet» igényei címén követelik szenvedélyeik kielégítését. Ha csupán az élvezet volna az emberi élet igénye, akkor igazuk is volna. De ép az a kérdések kérdése, vajjon ezek az igények kitöltik-e az ember egész élettartalmát? Az utóbbi kérdésre adott felelet ugyanis szabályozni fogja azt a *módot,* amely szerint «természetes» igényeink kielégítést nyerhetnek.

b) Vessük fel tehát a kérdést, vajjon csak anyagias igények hordozója-e az ember, vagy a darabos és durva anyag bírása és élvezése mellett másféle javak birására is képesek vagyunk-e ?

A tárgyak tökéletessége, a vonalaknak és színeknek összhangja, a méreteknek arányossága és világossága, az akkordok egybecsendülése a *szép* érzését keltegeti bennünk. Minden szépnek lényege — tárgyi szempontból — a tökéletesség, arányosság és világosság. Ezen tárgyi valóságok befogadására és élvezésére csak az *értelmes* ember képes. (Frick, Ontol. p. 190.) Mindezek a jegyek ugyanis úgy jelennek meg az értelem előtt, hogy kellemes lelki gyönyörködtetést okoznak. Tetszik a hatalmas dóm, gyönyörködtetnek Rafael angyalai, kellemes a patakok csobogása, a madár dala, a hajnalpír, a zenének ritmikus dallama. Mi az, ami örömre hangol ? A részletek egymásbaillése, a szerteálló részek összhangja.

A szépnek jelentkezése élvezetet, kielégülést hoz. Igaz ugyan, hogy nem mindenkinek, de a mi kérdésünkben annak van óriási jelentősége, hogy erre az élvezetre *mindenki reá nevelhető*. Ebből arra következtethetünk, hogy a szép iránti érzék lényeges része az emberi természetnek és mint a részletek harmonikus egybefogását adó készség a léleknek felsőbb erejére enged következtetni. Ez az adat is azt mondja : nem csupán maga a durva anyag, hanem az anyag külső vonatkozásai is igényei a léleknek. Az előbbi pontot is idekapcsolva röviden azt mondhatnám : igényünk az *anyag*, hogy éljünk, de igényünk a *szép*, hogy a sokaság egységét élvezzük. — De nemcsak befogadjuk, hanem teremteni is tudjuk a szépet. Már az ősember kő- és vasszerszámain megtaláljuk a szépet teremteni-akarás jeleit. Naiv faragványok, vésetek teszik széppé szerszámaikat. A későbbi kultúra hatalmas templomokat, piramisokat, a görög és római világ szobrokat, amfiteatrumokat,

ragyogó fürdőket, fórumokat teremt, majd a zenének, költészetnek gyönyörűséges ritmusát adja. A középkor reimsi, kölni dómokat, gregorián zenét alkot, majd a renaissance a festők, építészek, költők sorozatával lép föl s az ember művészi teremtő lelkét Michel Angelóban, Rafaelben piedesztálra emeli. És így megy ez a történelmen át napjainkig; felsorolhatatlan a sok teremtő géniusz és beláthatatlan az a terület, melyet áthat az ember művésziesen teremtő lelke. Nem is célunk részletes fejtegetésbe bocsátkozni. Csupán annak a ténynek a leszögezésére szorítkozunk: az emberi lélek a természet minden vonatkozásában keresi és a lélek őserejével teremti az összhangot, *a szépet.*

c) Bármennyire szépek is az élet megnyilvánulásai, ősi mivoltukat mégis élettani rejtélyek, burkolt igazságok alkotják. Valóságok, amelyekben kemény következetességgel csodás törvények érvényesülnek.

Kézenfekvő tapasztalat, hogy az emberek ezrei és ezrei dolgoznak azon, hogy a világrejtélyek titokzatos vonatkozásait megtalálják. Az egyik a föld mélyén jár és a föld rétegeződését kutatja, a másik a kódexek lapjait forgatja, az emberiség történelmét tanulmányozza. Az egyik a fölszínre hozott fémeket elemzi s az elemekben rejlő törvényszerűségét vizsgálja. Mások csillagrendszereket, vagy a számsoroknak viszonylatait, a síkok, vonalak kapcsolatait tanulmányozzák. Ismét mások a növények csodálatos életét, a fajok eredetét kutatják, sőt a legősibb alapokra szállók a legnehezebb kérdések bölcseleti megvilágítására törekszenek. Egyszóval minden rejtélyt százan és ezren vizsgálnak.

De a kutatás, a vizsgálódás nemcsak a tudós fők tulajdona. Minden ember — akármilyen alacsony kultúrfokon áll is — a maga keretének megfelelően foglalkozik a saját világadatainak megismerésével. Az ősember a kő keménységével, annak természetével, a kertész a nap-

sugárnak virágot fakasztó erejével, a mesterember a mesterségébe eső tárgyakkal, a kultúrember a bölcselet nagy kérdéseivel. Nem találunk embert, akit ne izgatna valamely kérdésnek a megismerése. Ebből az egyetemes tényből méltán következtethetünk az emberi lélek harmadik ősi készségére, az *igazság után való törekvésre*. A világ minden egyes porcikájában gordiusi csomók tűnnek fel; minden ember közeledni próbál hozzájuk, az egyik nem tudja megoldani, a másik Nagy Sándorként kettévágja a csomót.

Ez az igazságkeresés kiterjedhet elméleti, kultúrális, világnézeti, vagy kisebb gyakorlati kérdésekre. A gyakorlati vonatkozásuak mindenkit érdekelnek. A világnézetiek, az elméletiek, a kultúrális igazságok csak azok lelkét izgatják, kik a fejlődésnek felsőbb fokát megközelítették. Maga ez a megosztódás azonban mit sem von le abból a tényből, hogy a lélek belső, ősi erővel tör az igazságok megismerésére. Csupán annyit mond: az egyik így, a másik amúgy valósítja az ősi erőt.

d) Az ember életében azonban még felsőbb meglátások is szerephez jutnak. Nem csupán a külső és belső világ adott mivolta, hanem a belső lelkivilág cselekvései is lekötik érdeklődését. Az egyes cselekvésekben ugyanis nemcsak azt nézi, hogy azok anyagi szempontból jók vagy rosszak-e, hanem azoknak belső, *erkölcsi* vonatkozásait is keresi. Más szóval, az a viszonylat is érdekli, amely a tett és az egyetemes törvények között fennáll. Az emberi cselekvéseket ugyanis úgy tekintjük, mint öntudatszülte szellemi produktumokat és minden egyesnél felvetjük a kérdést, mennyiben egyezik, vagy mennyiben ellenkezik az egyetemes törvényekkel. Igaz ugyan, hogy az emberek nagy része ezt az erkölcsi viszonylatot csupán *természetes* alapokon látja, de a vallásos álláspont az ember és Isten viszonyára vonatkoztatja. Az egyik az élet őstörvényét a természetes fejlődés megszabta

formákban keresi, a másik a végtelen Isten akaratában találja.

Minden cselekedetben — leszámítva a nem öntudatos cselekvéseket — szerep jut az erkölcsiségnek. Egyrészt azért, mert minden cselekvés viszonyban van az erkölcsi renddel, melyet Isten az ember számára teremtett, de másrészt azért is, mert a cselekvésekben *öntudatosan* irányítjuk magunkat a legfelsőbb célhoz, Istenhez, vagy fordítjuk el tőle figyelmünket. A társadalmi életben is jó és rossz cselekedetekről beszélünk ; a lemérést pedig erkölcsi szabályok szerint eszközöljük. Legyenek ezek a törvények akár emberiek, akár isteniek, a hozzájuk való idomulás bizonyos többletet képvisel az emberi életben. Annál is inkább, mert az egész állatvilágban szembetűnően megállapítható e többlet hiánya. A tudósok között alig egy-kettő akad, aki az állatok életébe valamely erkölcsiséget akar belemagyarázni.

Akármit cselekszik is az ember, mindig előtte lebeg a kérdés, vajjon helyes, vagy helytelen-e a cselekvése ? És a felvetődés nemcsak az anyagi, vagy esztétikai szempontokra vonatkozik, hanem arra is, vajjon az egyetemes és részleges, az isteni és emberi törvények szempontjából helyes, vagy helytelen-e a tett. Ez a mérlegelés, mint a lelkiismeret titkos beszédje csendül fel bennünk. Megszólal a cselekvés előtt és követ a cselekvés után. A tett előtt irányítólag akar befolyásolni, a tett után pedig elismerőleg, vagy elítélőleg szólal. Még a közönbösnek látszó cselekedetek, pl. séta, játék, stb. is az erkölcsiség bélyegét viselik magukon, mert a szándék jóvá, vagy rosszá minősíti azokat. «Tedd a jót és kerüld a rosszat» elv oly erősen jelentkezik, hogy még Kant is — aki a természetfeletti átkapcsolódás bizonyíthatóságát kétségbevonja — a «kategorikus imperatívus»-sal akarja ezt a követelődző hangot megmagyarázni.

Ez az elméleti megállapítás, vagy mondjuk így, újszerű elnevezés, mit sem változtat azon a tényen, hogy itt mélyenjáró készséggel van dolgunk. — Ugyancsak nem ad magyarázatot *a nevelés, tanítás, szoktatás* elmélete. Ebben csak annyi az igazság, hogy erőteljesebben, életerősebben élnek annak az embernek lelkében, akiben kiskortól kezdve keltegették, gondosan ápolgatták ezt a szunnyadozó készséget. Bár egyesek nem juthatnak oly légkörbe, hogy bennük szépségesen kibontakozzék ez a készség, mégsem *hiányzik* belőlük. Az élet egyes fázisaiban eleven erővel tör előre. A «*moral insanity*» nem rendes, de beteges állapot. — Hasonlóképen nem elégséges magyarázat a *korfelfogás, korhangulat* elmélete, mely szerint a korok szülik az erkölcsi felfogást. Bizonyos változatosságot, színezést adnak, de alapjában a lélek mélyéről fakadnak.

Ezen kis kikezdésekből arra következtethetünk, hogy az erkölcs alapjainak megállapításánál nem állapodhatunk meg a felszínen mozgó meghatározásoknál, itt *mélyebbre kell hatolnunk és a lélek természetében, ősi megnyilvánulásaiban kell az alapot megtalálnunk.* Az előbbi pontokhoz hozzátehetjük tehát, hogy az emberi lélek mélyén az anyagi, esztétikai, kultúrális igények mellett az erkölcsi igények is helyet foglalnak.

e) De elég-e az embernek a föld ? A lélek mélyén felcsendül a felelet : mindez kevés, mert a mulandóság bélyegét viseli magán. Országok, világok eltűnnek, geológiai korszakok a mélységbe kerülnek, földi nagyságoknak csak emléke él ; az esztétika szépséges remekeit, Hellasz és Róma birodalmát porba dönti az idő, igazságoknak vélt adatokat újakkal cserél fel a tudomány, az erkölcsileg kifejlett életet is sírba dönti a halál. Az embernek mindaz, amit a föld adhat, kevés. Bár a földön él, mégis kevés neki a föld, neki az egek kellenek, neki a Végtelen kell. Istenhez akar jutni és Istenben

akarja boldogságát megtalálni. Imákban, vallásos szertartásokban a Végtelen felé emelkedik, tapadó lélekkel, vágyakozó szemekkel a magasságba tekint, hogy a végtelen Atyának leereszkedését kieszközölje. Ez a vágy, a véges és öntudatos embernek Istennel való kapcsolódása a vallás legmélyebb ténye.

Akármerre nézünk, mindenütt találunk vallást. A legféktelenebb pogányok is, bár a legsötétebb bálványkultuszt űzik, mégis a végtelen Istent keresik. Igaz ugyan, hogy a vallás legtisztább alakját — Isten a mi Atyánk, Krisztus a mi Megváltónk, egyháza a mi közvetítőnk — nem érik el, mégis megállapítható, hogy az ő lelkükben is jelentkezik a természetfeletti után való törtetés; és ha akad is tudós, aki az egyes törzsek vallásos hitét kétségbevonja, a mélyebb kutatások ezen törzsek vallásos fogalmairól is tanuságot tettek. A kinyilatkoztatás fényével vezetett zsidó nép tiszta monotheizmusa mellett a természet népek lelkében is fel-felcsillan a tisztább vallásos tartalom. (Egy Isten, halhatatlan lélek, az isteni gondviselés). A vallásnak ezen egyetemes volta kizárja azt a feltevést, hogy a természetfeletti átkapcsolódás félelemből, vagy az élet rejtélyeinek meg nem világításából származik. A természet vak erőitől való félelem megszünik, mikor a sötét kérdések fölött a tudomány fáklyája világot gyújt, de a vallásos lelkület, a természetfeletti átkapcsolódás ezzel ki nem írtható. A sárkányokban való hit a gyermekszoba bezárásával megszünik, az istenség felé való törekvés pedig a férfikor delén komolyabb alakban szilárdabb lesz. A vallás annyira átjárja az életet, hogy az ember cselekedeteit természetfeletti kapcsolatba hozza. Istentől vagyunk, Isten segítségével élünk, Istenhez megyünk; mi más ez, mint annak a gondolatnak a kifejezése: legszorosabb kapcsolatban állunk az Istennel.

A tisztultabb vallások sorozatát nézve, megállapíthatjuk, hogy a természetfeletti átkapcsolódás az élet min-

den porcikáját áthatja, az ember életét új erőkkel telíti, tevékenységének nagyobb lendületet ad és az embert — a lélek halhatatlansága által — az örökkévalóság részesévé avatja. Ha már most leszögezzük, hogy ez a nagy lendítő erő az ember gondolkozásában és cselekvésében is helyet foglal, akkor ismét odakövetkeztethetünk, hogy *a véges embernek a Végtelen felé való törekvése a lélek mélységének, ősi természetének megmozdulása.* Ha pedig lelepleztük a lélek ős természetének ezt a nagy kiválóságát, akkor eredményként leszűrhetjük ezt a meghatározást: az ember a teremtett világ korlátain belül élő, de belső erőinél fogva természetfeletti életre való alkalmasságot magában hordozó felsőbbrendű lény. (Nagy Lajos: A kath. ker. szellem. Budapest).

Mi rejtőzik a lélek mélyén? — kérdezhetjük összefoglalóan. Melyek azok az életigények és vágyak, amelyek mint törekvések és készségek a mélyben lappangnak és érvényre törnek? Anyagi, esztétikai, kultúrális, erkölcsi és vallási törtetések szunnyadnak lelkünkben. Ezek azok az érvényesülni akaró készségek, melyeken át őstermészetünkre következtethetünk. A mélységek felett járva, nagyobbnak és értékesebbnek találjuk önmagunkat, reáeszmélünk a beszédes igények nyomán anyagi, szellemi, erkölcsi, természetfeletti értékeinkre s magasan találjuk magunkat az összes teremtmények felett. A szó szoros értelmében érezzük: az Istenhez vagyunk hasonlók.

De élnek-e készségek, képességek a valósulásának lehetősége nélkül? Minden készség valósulásra tör. A természet erői az egyedek belső rejtett törvényei, mind valósulni akarnak és a lehetőség szerint valósulnak. A magvak csírái életté fakadnak, a búzaszem csodásan rejtett készségei búzaszárba és kalászba szökkennek. Miért? Hogy valósággá legyen a készség, hogy életté legyen a lappangó életelv. Nem azért vannak a belső, titkos készségek, hogy a dolgok mélységeiben csírák maradjanak, hanem

azért, hogy az életnek ezernyi színváltozatát, életformáját adják. Az ember élete sem kivétel az egyetemes elv alól. Benne is azért élnek a lélek készségei, hogy életté alakuljanak. Azért követelődznek, hogy tevékeny, ható erőkké váljanak. Aki megérti a léleknek ezt a követelődző beszédjét, abban életerőt kelt a készségek észlélése s erőteljes élettevékenységet, élettermékenységet létesít az életfejlesztés szent hivatottságának érzete. (G. Grunwald: Philosophische Pädagogie. 4. III. rész. Paderborn. 1917.)

3. *Életsíkok.*

Ha az alsóbb- és felsőbbrendű élet készsége az ember természetében gyökerezik, akkor ezeknek a gyakorlati életben is kell jelentkezniök. Az emberek élete tényleg azt mutatja, hogy cselekvéseikben bizonyos következetesség tünik elő s egész életük, valamelyik őskészségüknek megfelelő irányban, vagy azt is mondhatnám: bizonyos *életsíkon* mozog.

Ez az egyetemességet jelző irány azonban nem tünik fel az első pillanatra. Az élet ezernyi változatossága számtalan forrásból fakad. Alapos megismerés után azonban mégis lemérhető, hogy a cselekvések legnagyobb részét mily őskészségek irányítják. A zeneművekben a vezetőakkordok, motivumok a döntők; az életben is ezek az alaphangok adják az élet igazi megismerését. Az élet színezése azután más és más életmódban jelentkezik; azt mondhatnók, hogy az emberek élete ezen alapokban való eltérés folytán fokozati különbségeket árul el. Egyiknek alacsonyabb, másiknak magasabb az életszintája. De minden egyes cselekvése, legtöbb tevékenysége azon vonalra szorítkozik, amely életeszményből táplálkozik az élete. Bár itt is, ott is kiemelkedik életsíkjából, de az erőteljes küzdelem feladásával visszasülyed oda, ahova

egész tartozékával beillik. «Naturam expellas furca, tamen usque recurret.»

Mikor — ezen tény megállapításával — az emberek életsíkjairól beszélünk, akkor nem mondjuk, hogy az alsóbb síkról nincs fölemelkedés ; ellenkezőleg, épen arra akarjuk a figyelmet fölhívni, hogy *az igazi nevelés abban áll, hogy a nevelendőt az összes igények harmonikus kielégítésével a legfelsőbb színtájra emeljük.* Azt sem mondjuk, hogy e síkok soha és sehol sem keverednek. Sőt ellenkezőleg, ritkán találhatók pontosan elhatárolva. Nem ritka eset, hogy a művészi lélek nem tud teljesen felemelkedni az ösztönös élet színtájáról. A természetes kötelékek oly erősek, hogy csak az ihletés pillanatában engednek a magasba való szárnyalásnak. Egyébként a földhöz, az anyaghoz kötnek. Azt sem állítjuk, hogy minden egyes síkon *külön-külön* kell átverekednünk ; az azonban bizonyos, hogy az élet csak akkor lesz összhangzó, boldog és befejezett, ha a legfelsőbb, természetfeletti síkra jutva az Istenben, minden szép és jó forrásában, az élet igényeinek harmonikus kielégítését megtalálta. De lássuk az érdekköröket külön-külön.

a) Az embereket figyelve, azt látjuk, hogy nagy részük az anyagi világban keresi boldogulását. Az élet ugyan mindenkit rákényszerít az anyagi kérdések bogozására, de nem minden ember elégszik meg ezzel az életformával. Az élet boldogságot követel. Hol adódik az öröm ? *A legközvetlenebb* az élet anyagi, nem ritkán szennyes élvezeteiben. Minden ösztön, minden szenvedély kielégítése örömöt ád. Valamiképen életet telít. Igaz ugyan, hogy egyúttal életet pusztít, de ezt csak a gondolkozó ember látja. A «tömeg-ember» nem emelkedik erre a magaslatra. Minden vágya — a felsőbbrendű életfelfogás hiányában — csak az anyagias élet örömeire vonatkozik. Ép ezért a legkevésbbé kultúrált néprétegekből, továbbá a raffinált kultúrájú, eszményeiktől megfosztott emberek-

ből kerül ki azok serege, kik a legalsóbb életsíkon mozognak. Egyikben nem keltegették a magasabbrendű készségeket, a másikból kiölték a fejlődő csirahajtásokat. Mindenik tobzódik az élet örömeiben. Bachust és Venuszt teszi tisztelete tárgyává; vígság, élvezet szíve minden vágya; cselekvései, még a magasabb életsíkba burkolódzók is, azt mutatják, hogy a háttérben az anyagias élvezetek vágya lappang.

Az ember test és lélek; megérthető tehát, hogy az emberek egy része a testet szolgáló életsíkon mozog. Az újnak hirdetett anyanyelvű tudomány piacradobott elmélete az egyszerűbb emberek életébe is beleszivárgott. Epikureus elveit a Darwin—Vogt-féle állatember elmélete még jobban megerősítette. A modernnek jelzett «irodalom és művészet» pedig egyenesen szolgájává sülyedt az ösztönös életnek. De különben is a gazdasági elferdülések és szociális reformgondolatok oly erősen tolták előtérbe az anyagi élet kérdéseit, hogy szinte elnémították a felsőbb igényeket. Hozzájárul ehhez az a kemény tény is, hogy az embert egész érdekköre az anyaghoz láncolja; nem csoda tehát, hogy ezen életsík fölé való emelkedés nagy erőfeszítésébe kerül.

Figyeljük csak az ember kifejlődésének menetét. A gyermek a kezdet kezdetén teljesen ösztönös. Étel-, ital- és nyugalom után áhítozik. Az öntudat még nem ébredt föl benne, magasabbrendű vágyai is pihennek. Későbbi életében azt tapasztaljuk, hogy ha a lélekre ható tényezők nyomán meg is indul benne a felsőbb élet, akkor is vissza-vissza húzza ez az ősi készség és gyakran odafűzi az anyagi világhoz. Játékaiban, szórakozásaiban mindig helyet foglal az élvezetvágy. Az anyagias önzés is állandóan kiséri tetteit. Sőt a legtöbb ember a fejlődés folyamán sem veti le ezt. A munka, az erőfeszítés is csak akkor izlik, ha anyagi javakat, földi élvezeteket szerez; nem is említve, hogy sok esetben bűnös tob-

zódásba sülyed az élet. Rousseau «Emil»-jei ezek az emberek, annyi különbséggel, hogy 16 éves koruk után is «Emil»-ek maradnak.

b) Mélyebb betekintés után észrevesszük, hogy vannak felsőbb javakat keresők és felsőbb javakért dolgozók is. Vagy azt is mondhatnók, hogy fellelhető az emberek egy részében a felsőbb értékek megbecsülése is. Ezek az emberek a magasabb életsíkon élnek. Elhagyják az anyagot és az anyag külső *szépségében* keresnek örömöt, boldogságot. Az első tipusú embert csak az köti le, ami kielégíti anyagilag őt ; a másikat az is indítja, ami esztétikai szempontból a szép élvezésére vezeti. Az egész életben Mereskovszkij szavai szerint «Örök útitársak»-ként kisérik őket a művészek és szellemi kiválóságok. Kedvelik a zenét, a ritmust, a művészi szobrokat, a dallamos költeményeket, élvezik az erdő suttogását, a természet csodás szépségét. A tavasz fakadása, a tél zúzmorája egyaránt kielégíti lelküket. Színek, vonalak, harmóniák egybecsendülése örömre hangolja szívüket. Legjobb barátaik a művészek, írók, költők termékei, mert mindezekben a szépnek megvalósulását találják.

Ez a hangulat kiverődik életükön is. Félve kerülnek olyant, amire azt lehetne mondani : ellenkezik a szépség fogalmával. Viselkedésükben, cselekvéseikben az összhangot keresik, dolgoznak azon is, hogy ezt az egybehangzást az ösztönök és szenvedélyek se tehessék semmivé. Bármily harcot is kell magukban megvívniok, a győzelmet a szép életformának kell elnyernie. Amit maguk számára helyesnek tartanak, azt másokban is megvalósítják. Az élet művészete szépség ; e művészetnek másokban való kialakítása életük elsőrendű feladata.

A gyermek nevelését ezen szempontból tekintik. Az élet szépségét mutatják be mindenütt. A sötét oldalról elterelik a figyelmet. Nem realisták. Idealizálnak mindent és mindent szépnek tüntetnek fel. A földet,

az anyagot csak annyiban kedvelik és kedveltetik, amennyiben szépséges formák hordozója.

Ezt az életformát nem mindig a művészek élik ; vagy legalább nem kizárólagosan. Sokszor a művészek maguk nem élik. Wilde, Goethe, Strindberg, François Coppée, Bourget, csak életük végén hajolnak errefelé. Sokkal többen élik ezt az életet, mint amennyi a teremtő genie jár a földön. Olyan emberek ezek, akik élettartalmul a szépet fogadják el. Kialakulási útjuk a szépérzék keltegetésével kezdődik. Elhagyott terepük a durvább, anyagias élet. Ha visszaesnek oda, az inkább elgyengülés, pillanatnyi letörtség, mint egyetemes életforma. Mivel nincs az életben teljesen független, elhatárolt életsík, azért folyik össze itt-ott az alsóbb élet a felsőbb életiránnyal.

c) Az igazság után való vágyról is beszéltünk fentebb. Vannak-e ezen életsíkon mozgó emberek ? Ha vannak, akkor ezeket a nagy és csodás életrejtélyek izgatják ; életörömüket, élettartalmukat ezek kutatása, vagy megismerése tölti ki. Legtöbb nem értene egyet Lessinggel, akinek az igazság birása helyett az igazság utáni kutatás kell ; nekik az élet teljes megismerése kell még akkor is, ha megsejtik, hogy a dolgok mélye a misztikum titkos homályába vész.

Elsősorban a teremtő géniuszok tartoznak ide. Kultúremberek, kik határkövei a tudományok fejlődésének. Archimedesen kezdve, Sokratesen, Platon át, szent Ágoston, Aquinói szent Tamáson keresztül Kolumbus, Guttenberg, Bacon, Newton, Darwin, Kant, Stephenson, Volta, Herz, Marx, Bergson, Kőrösi Csoma Sándor, Robert Scott, Stein Aurél szemernyi felsorolása azoknak, kiket egész életükben nyugodni nem hagyó kutatásvágy irányított. Minden lépésüket ez a gondolat járta át : tovább hatolni, többet megismerni, az ismeretek feltárásával az életet boldogítani. Igaz ugyan, hogy a világ

nagyjainak csak egy része állapodik meg ennél az életsíknál. Mégis elvitázhatatlan, hogy e nagy szellemek egy része a maga zártkörű tudományos életét éli. Azt a különös, a kívülről nézők előtt érthetetlen életet, amelynek boldogságát kódexek ismerése, villanyáram törvényszerűségének leleplezése adja. Az értelmezetlen világgal szemben ők az értelmezettet keresik. És ha boldog lehet Rousseau szerint a tudatlan, kultúrától távolálló halandó, akkor emezek szerint az az ember lesz boldogabb, aki megismeri az élet rejtélyeit. Előttük idegen a *tételesen* megoldott világ. Nekik nem kell a vallás tárgyi tartalmával, vagy a kinyilatkoztatás fényével bevilágított megoldás. Nekik saját kánonjaik vannak. A világot és az életet maguk akarják megoldani s nem csoda, hogy a végén az élet legősibb kérdésére : Mi végre vagyunk a világon ? — a kongresszusokon így felelnek : nem tudjuk.

A nevöket a történelembe írók mellett száz és százezer azok száma, akik a «tudományos élet» névtelen hirdetői. Laboratóriumok, könyvtárak, tudományos társulatok gyüjtik magukba a kultúrát lendítő névtelenek ezreit, kik életük feláldozásával állanak a tudás szolgálatába. Jót akarnak, nemes törekvés hatja át lelküket ; hogy mégis lennmaradnak, zártkörű és a lélek összes törekvéseit figyelmen kívül hagyó szükkeblűségből magyarázható ki. Egyeseket a nagy nevek ragadnak meg. Reájuk esküsznek. Másokat az élet nagy problémái vezetnek helytelen útakra. Kevés neveli magát arra az önállóságra, hogy a *saját* lelkének hangját is hallgassa s a kultúrát csak eszköznek hirdető hangnak *életével* adjon hitelt. Mivel a kultúrát, igazságot keresők táborába semmiképen sem sorozhatjuk a tudatlanságukat egy-két modern névvel takarók és értéktelen életet élők nagy seregét, azért kisebbre szorul azok köre, kikről azt állítjuk, hogy életük az előző két életsíkon mozgókkal szemben felsőbbrendű.

Felsőbbrendű pedig azért, mert az anyagias élet, illetve a külső harmónia élvezése mellett a dolgok belső viszonylatának, rejtett igazságainak megismerésére és ezen alapuló kultúréletre törnek. Ez az élet pedig az új felfedezéseken épülve, erőteljesebb technikai kultúrát sürget. A gőz, villany erőivel gépeket, majd gyárakat teremtenek; természettudományi haladásaikkal az erők értékes felhasználását adják; élettani tudásuk a vér, belső szekreció, bacillusok megismertetésével a testi életet szolgálja, sőt az élettani reáhatások megállapításával a lelki élet egyes törvényszerűségét is megvilágítja. Mindezen adatokon egy felsőbb életet építenek fel.

d) Az élet annál elmélyedőbb, minél inkább fordul a belső élet felé. Az az ember éli a tökéletesebb életet, aki a figyelmet a lélekre és a cselekvések harmoniájára fordítja. A tudomány, a technika a külső világot gyúrja át; csak másodsorban — mintegy visszahatólag — alakítja az embert. Olyan embert, aki gondolkozásban, cselekvéseiben, egyetemes törvényszerűséghez igazodik, aki összes viszonylatait (anyag, ember, Isten) öntudatosan váltja életté, aki hatalmat képvisel önmagával, ösztönös természetével szemben is. A Nietsche szerint gondolkodók előtt nem érték az ilyen ember; azért, mert önmagán kívül *mást* is észrevesz. A túlzott alanyiságot követelők szerint gyengeség, mert a belső egyéniség helyett, külső elvek irányítják az életet. Az elvek pedig megkötik az alanyi érvényesülést... Ne vitázzunk! Az emberiség egyetemének lelki nyilvánulására hivatkozva szögezzük szembe azt a tényt, hogy a lélek mélyén erkölcsi alaptételek állanak. Ezek pedig irányítják és lendítik az életet. (A jót tenni, a rosszat kerülni kell. — Szabad tetteiért felelős az ember. stb.)

Erre az életsíkra igen komolyan törnek az emberek. Valamiféle belső ösztön súgja, hogy ezt el kell érni. Még azok is cégérnek használják, akik ösztönös életük leple-

zésére «szabad erkölcs» címen keresnek fedezéket. Társadalmi megítélésben, jogi, politikai viszonylatokban is az erkölcs mértékével mérnek. A közbecsülésnek is az «erkölcsös» élet az alapja. Annál követelődzőbb ez a törtetés, minél kézenfekvőbbek az «erkölcstelen élet» káros, pusztulást hozó következményei. A modern irodalomban ugyan sok gúny éri az erkölcs törvényei szerint élő embert, de még ezek a támadások is «társadalmi félszegségek» címen nyúlnak a kérdéshez. (Shaw, Anatole France, Strindberg, Ady Molnár F.). Félszegségnek szeretnék minősíteni a magasabb eszményekhez való azt a ragaszkodást, amely a belsőnkben hangzó törvények szavából merít erőt. Éles szemmel figyelik a tényleg félszegen élők kis számát s általánosítva az egész erkölcsi életre alkalmazzák. Mindennek dacára szemmelláthatólag lemérhető az erkölcs felé való törtetés. Ha nem is érvényesül diadalmaskodva *minden* cselekedetben, de teljes belsőséggel minden tettet átjár. Az sem állítható, hogy korhangulat szülte ítéleten alapul. Minden kort átjár, minden időben érvényesül. Gyakorlati jelentkezéseiben nagy kötelezettségeket ismer, önmagával, embertársaival, hazájával szemben. Mindenkinek jogait tiszteli, érdekeit előmozdítja. Az önzés nem áll mindenek felett. Az ösztönös világ széthúzása, szétesése helyett erőt, összefogást akar. Belső harmóniát azon titokzatos törvények szerint, amelyek a lélek mélyén gyökeredznek. Ehhez a természetes életsíkhoz szorosan hozzátartozik a fajnak, a hazának szeretete, amely érzés erősen belekapcsolódik az erkölcsi életfelfogásba. Lendítő ereje gyakran akkora, hogy a legnagyobb önfeláldozásra és a legkeményebb lemondásra képesít. (Regulus, egri hősök, Washington). Igaz ugyan, hogy ez is csak természetes erkölcs, igaz, hogy ennek sincs végérvénye, de nem is várhatunk teljességet azon az életsíkon, melynél magasabb és tökéletesebb is található. Az alsóbb kevésbbé tökéletes. Így vagyunk itt is.

Az erkölcsi élet síkja is hiányos életsík, mert bármennyire magasan mozog is, mégis kimarad a legfontosabb, a létok, a létcél, a végtelen Isten.

e) A legfelsőbb és az élet minden igényét kielégítő és harmóniába foglaló életsík a vallásos élet síkja. Csupán az él egész életet, aki a lélek minden igényét — természetfeletti igényét is kielégíti.

Ez a kapcsolat teljesen természetfeletti szempontokból indul ki. Istentől vagyunk, Istenhez megyünk. Ezen az úton segít bennünket az Isten lelkiindítással, belső kegyelemmel, külső kegyelmi eszközök segítségével.

De élik-e ezt az emberek ? Talán teljes egészében kevesebben, de alapvetésében minden kornak minden bölcselője és minden kornak minden gyermeke ezen alapon áll és gondolkodik. (Willmann : Geschichte des Idealismus.) Goethe szerint minden nagy gondolat mélyén vallás lappang. Igaza van. Anaximandros, Heracleites, Parmenides, életelveket keresnek (levegő, víz, tűz), de e nevek csak jelképek s mögöttük az a gondolat rejtőzik, hogy van valami felsőbbrendű valóság, amelyből, vagy akiből minden kiindul. Sokrates, Plató, Aristoteles felfogása tisztultabb s az istenség és lélek kapcsolatát hirdeti. A későbbi kor sztoikusai, majd meg platonikusai letérnek a magasabb életideál hirdetőinek útjáról, de valamelyes átszellemesítését és az ősvalóba való visszatérést ők is hirdetnek. Az újkorban Descartes, Leibnitz nem tagadása, de állítása a felsőbbrendű élet szükségességének. Ki nem kutatható, *végtelen* erők hordozói, vagyunk, tehát a végtelennel számoló vallás jogosult.

De a szellemi élet vezető egyéniségeinek alapgondolatai mellett ott áll a geniek gyakorlati élete. Newton, Keppler, Ampére, Faraday, Pasteur, Ohm, Volta stb. hívő emberek. (Kneller S. J. : Das Christentum, und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft). Columbus, Shakleton, Robert Scott vallásos életet élnek. A mai kor geniális

íróinak egy része (P. Bourget, François Coppée, Verlaine) a kinyilatkoztatott valláshoz tér, más részük pedig hosszas ingadozás után, — bár túlzó alanyisággal — de teremt magának valamely vallásos életformát. Az emberi elme még a maga eltévelyedésében is követeli a vallásos életet!

De e nagy szellemek mellett ott van a hívők beláthatatlan serege. A szentek, a legtökéletesebb életforma kiváltói, a névtelen csendes hősök, kik Istenért, lélekért, örök életért éltek és élnek s kiknek földi élete állandó áldozat Isten és embertársaik javára. Ez az óriási nekilendülés nem lehet valamelyes külsőségeken, vagy tévedésen alapuló megindulás. Ez positív, erős, belső erőre épülő megnyilatkozás. Élet, melyet indít az Isten, élet, melynek végcélja az Isten.

Ezen síkon mozgó emberek szeme más szemüvegen nézi a világot, «Sub specie aeternitatis.» Ilyen látás mellett megértjük a remeték, szentek, a vértanuk önfeláldozó életét. «Quid hoc ad aeternitatem?» Megértjük derűs kedélyüket; hisz földön járnak, hogy az örök életbe jussanak. Könnyű az élet terhe, mert segít az Isten kegyelme. «Az én igám édes, az én terhem könnyű». Ez az életforma a legáldozatosabb. A betegápoló nővérek, az árvákat, a szegényeket tanítók ezen életfelfogás alapján dolgoznak. Mindent Istenért! Háttérbe kerül az anyagias önzés, előtérbe jut a lélek értékeinek kifejlesztése. Igazságosság, becsületesség, tisztaság, egyszóval az erény ezen az életsíkon virágzik. Nem azért, mintha csak ezen a talajon volna lehető, de azért, mert igazi légkörét ez a világ adja. Másutt csak kivételes és nem teljesen kifejlett, itt általánosabb, maradandóbb és a természetfelettiség illata kiséri.

Hamár most egybefogjuk az eddig mondottakat, megállapíthatjuk, hogy minden egyes ember egyik, vagy másik életsíkon mozog. De nem olyan formán — és ezt

hangsúlyozottan ismételjük — mintha ezek az életszíntájak teljesen elvolnának szigetelve. A legtöbb esetben össze-vissza keverednek. Egyes életszakokban az alsóbb, majd a fölsőbb életsíkba kerül az ember. Sőt ezekben sem tart ki állandóan. Élete átcsap a másik régióba. Az alantos életet élő embernek is vannak ünnepnapjai, midőn felkívánkozik a magasabb világokba ; de a felsőbb, sőt legfelsőbb életet élő embernek is vannak életzuhanásai. «Vidi cecidisse et cedros Libani» mondja szent Ágoston.

De különben is szellemi életet élni anélkül, hogy a természetfeletti életből ne merítsünk, majdnem lehetetlen. A szépet, jót és igazat lehet kívánni természetfeletti élet nélkül is, de teremteni, alkotni csak a végtelenbe való kapcsolódással lehet ! A legnagyobb művészek gondolataikat, tárgyukat a végtelen világból merítik. A legnagyobb szellemek a tudás végét az Istenben keresik és találják. Michel Angelo, Leonardo, Dante, Sakespeare, Molière, Goethe, Plato Chateaubriandt, Beethoven, Liszt, Sokrates, szent Ágoston, szent Tamás és a híres nevek egész sorozata mind azt mutatja, hogy a mesterművek megteremtésénél a legmélyebb forrásból, a természetfeletti élet forrásaiból kell meríteni. Aki csak a maga teremtette elméleti gondolatvilágában marad s merev elzárkozottságban egy-egy életsíkhoz rögződik, az felületesen gondolkodó ember. Az életsíkok — tán furcsán hangzó gondolat — valójában lejtők. Olyan lejtők, melyek a mélyre vezetnek. Odavezetnek a természetfeletti ősokhoz, ősforráshoz, minden jónak, szépnek, igaznak, erkölcsi, belső jónak összefoglalásához, magához az Istenhez. «Nyugtalan a lelkem mindaddig, míg benned meg nem nyugszik Istenem.» Lejut hozzá a lélek, hogy benne kielégülést és belőle teremtő tevékenységéhez erőt merítsen.

Igaza van Pauler Ákosnak, midőn így ír : «A művész

szükségképen vallásos természetű lélek. Lehetséges, hogy a hajlama nem tud öntudatos és teljes vallásossággá, vagyis konkrét alakot öltő vallásos meggyőződéssé érlelődni. Leggyakoribb oka ennek az, hogy a művész világnézete értelmi okokból más irányba terelődik, mely esetleg ellentétben van a vallás ideológiájával, — bár ily esetben is — a művész lelkiéletének jellemvonása, hogy inkább a bölcseleti álláspontjának helyességébe vetett fanatikus hit, semmint a nyugodt belátás vezeti, világos jeléül annak, hogy látszólagos vallástalansága is lappangó vallásosságán, azaz a hitre való készségén alapszik. Ha azonban a művész gondolatvilága is a vallási eszmekör felé fejlődik, a legmélyebb és legrajongóbb vallásos léleknek kell kialakulnia. A transzcendens kitekintés, a teljes, az érzéki világban nem valósítható örök élet után való szüntelen vágyódás pedig, ha reflektív hajlammal párosul, elkerülhetetlenül a bölcselkedés felé tereli a művészt. Ilyenkor minden előfeltétele megvan annak, hogy a művész mély bölcselővé váljon.» (Pauler A. Liszt F. gondolatvilága. Budapest, 1922. 18. lap.)

De mit ér az, ha valaki csak időközönként emelkedik a magasságba s azután ismét visszahull a földre? Az az igazi ember, aki fel tud emelkedni s fenn is tud maradni. Ezekben valósul a Szentírás beszédje: «Növekedjetek és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá és uralkodjatok a tenger halain és az égi madarakon és minden állatokon, amelyek mozognak a földön.» (Móz. I. 1, 28.) Uralkodnak, mert felette érzik magukat. És ha az ember csak így lehet igazán értékes egyéniség, akkor a nevelő csak akkor áll hivatása magaslatán, ha az élet ezen síkjait átértékelve magát okos önneveléssel a legmagasabb életsíkba, a természetfeletti életsíkba emeli és azon meg is tartja.

4. *Élettörtetések.*

Az emberi természetnek lényeges járuléka az életsíkokon való mozgás ; de lényeges vonása az is, hogy egyikből a másikba juthat. Mindenki a legalsón kezdi és kemény férfimunkával a legfelsőn végezheti. Aki az alsóbbrendű életszíntájáról a legmagasabb életvonalra tudott feltörekedni, az az élet legnagyobb feladatát oldotta meg. Egyének élete, népek története egyaránt ezt igazolja. Az emberi élet megváltozását nagy elhatározások, nagy erőfeszítések előzik meg. A szenvedélyek hatalma alatt senyvedő emberből, a lesülyedt írókból óriási erőpróbák árán bontakozik ki a magasabb gondolkodású egyéniség. (Wilde O.) A lelkifejlődés útjának megtevésére minden igaz embernek rá kell szánnia magát ; a nevelőnek pedig hivatásával járó kötelessége, hogy ezt az utat megtegye. Minden nevelő önmagához hasonló típust teremt ; hogy lehetne tehát megelégedni azzal, hogy alsóbb életsíkon mozgó nevelők életképe sokszorosíttassék ?

A megindulás első feladata, hogy az ember magát az anyagi világ fölé emelje. Ez a fölemelkedés nem más, mint mélységes és igaz átértékelése az anyagi világ javainak. Bármily szép és jó is az anyagi világ, bármennyire szükséges is az élet fölfokozása, mégis megláthatő rajta a mulandóság bélyege. A kincs, a vagyon, az élvezet szétesö világdarab ; semmiképen sem egész, befejezett, örökkévaló. A kielégült vágyak után újabbak születnek, az érzéki vágyak újabb és újabb követelésekkel állanak elő. Az egyik kielégítése, a másik szülője. Mindezek lehetnek az ember lelkének ösztökéi, de semmiképen sem lehetnek végleges kielégítői. Ez a meglátás nem azt eredményezi, hogy az ember «Weltflucht»-tal elfordul a világtól, hanem azt, hogy a földi dolgokat eszközöknek tekinti a felsőbb célok elérésére.

De vajjon lehetséges-e, hogy az ember kiemelkedjék, vagy mondjuk így: felemelkedjék a természetes élet keretei fölé? Az életet ugyanis erősen befolyásolják, sőt egyesek szerint kötik a fiziológiai konstrukció, a természetadta belső szekreció, (Weil: Die innere Secretion. 1922.) az átöröklés (Ribot: A lelki átöröklés), a szokások, a környezet, gazdasági viszonyok. (Marx, Bernstein.) Ha ezen tényezők, melyeknek hatékony szerepe tagadhatatlan, oly erősek, hogy kényszerítő erővel lépnek fel, akkor tényleg nem adódik felemelkedés. De mikor ezt megengedjük, akkor figyelembe kell venni azt a tagadhatatlan tényt is, hogy a lélek mélyén ott lappanganak a felsőbbrendű tényezők is. Tulajdonképen csak arról lehet szó, hogy mily erőteljesen gátolja egyik vagy másik tényező eme lappangó erők érvényrejutását. A hibás fizikai konstrukció, a túltengő mirigyrendszer, a kórosan jelentkező belső szekreció tagadhatatlanul károsan hatnak a lelki életre (Kretschmer), de ezek higienikus kezelése *önkényt* adja a leszorított felsőbbrendű erők érvényrejutását. Ugyanígy vagyunk az átöröklés, szokás, környezet hatásával is. Hosszas gyakorlat (Förster, Payot, Gillet, Lindworsky), környezet megváltoztatás, gazdasági életfeltételek megjavítása eltávolítja azon gátló körülményeket, melyek a magasabb törtetést lenyügözik. Mit mutat mindez? Azt, hogy itt nem annyira felsőbb élettörtetés hiányával, mind inkább gátlásával állunk szemben. Azt pedig mi is szívesen megengedjük, hogy csak a sziklák elhengerítése után lehet felsőbb átkapcsolódásról beszélni. Ép azért mondjuk, hogy ezt az életformát nagy, sokirányú higiéniai, gazdasági, erkölcsi, pedagogiai erőfeszítésnek kell megelőznie. «Az erkölcsnek is vannak létföltételei s azok közé tartozik a gazdasági jobb helyzet is. Hogy az ember erkölcsi ember legyen, ahhoz az kell, hogy emberhez méltó életmódja is legyen, amelyben belső világa is

szóhoz jusson s felsőbb vágyai, sejtelmei s lelki igényei is megnyilatkozhassanak. Az erkölcshöz nem elég az ember, hanem az élet különb tartalmainak öntudatára ébredt ember. Míg az ember barlanglakó s a rémület s a küzdelem környékezi, — míg a föld nem az övé, hanem a vadállatoké ; — míg a mező, a nádas, az erdő tele vannak veszedelmekkel s az ember napszáma a küzdelem s kenyere a csontrágás, addig erkölcsről szó sem lehet». (Prohászka : Az erkölcsi válság. Kath. Szemle. 1924 június).

Mi segít itt ? — kérdezheti az ember... Mily erők állanak rendelkezésre ? Rövid mondatban nagyon nehéz volna a felelet. Mert, amint az emberi életnek síkjai összekapcsolódnak, úgy a lélekfejlesztés eszközei is egymást kiegészítve adnak értékes eredményeket.

a) A legújabb neveléstudomány elhagyja a régi útakat s elsősorban az *életeszmények beállításával* s ezek vonzó hatásával próbálkozik. Szerinte az értelmi belátások növelése, az akarati erők fokozása — bár szükségesek —, de kisebb eredményeket produkálnak, mint az eszmények által meglendült élet. (Lindwoszky S. J. Meschel S. J.). Az életeszmények ugyanis állandó titkos bűvös vonzás alatt tartják a lelket. A virág a nap felé fordul, odahajtja fejét és feléje bontja ki szirmait. Tőle kap életerőt, belőle él. Az eszményeket meglátó, megszerető hozzájuk fordul, belőlük merít. És ha pozitív alakban talán nehéz is megállapítani, hogy mit nyer a virág a naptól, negatív alakban biztos, hogy igen sokat. Vond el a napfényt a virágtól és sárguló levelei lehullanak. És ha pozitív formában nehéz megállapítani, hogy mit nyer az eszményektől a felsőbb élet, tagadó alakban mindenesetre bizonyos, hogy az eszmények nélkül szárnyszegetten sülyed le a tengetett élet.

Már most melyek azok az eszmények, amelyek felé törnie kell az embernek ? A világ esztétikai szépsége,

a teremtett világ mélyén rejtőző igazságok, törvényszerűségek birtoklása, az erkölcsi kifejlődés lehetősége, mind indító életeszmény. De legtökéletesebb és legmaradandóbb a természetfeletti életideál. Ezen eszmény szerint az ember minden tevékenységével az örök élet számára dolgozik. Földi tökéletesedését is szolgálja, de végeredményben önmagában az Isten képmását az örök élet számára tökéletesíti. Az ember, a végesnek látszó ember az örök élet birtokosa. Az ember az anyagi világnak szellemi ura. Az ember Isten gyermeke, Krisztus testvére. Nem oly magas ideálok-e ezek, amelyek önmaguktól indító erőként hatnak ? Sőt annyira magasak, annyira felettünk állóknak látszanak, hogy az anyagelvűek egy része gyönyörűséges álomképnek tartja. «Ha ezek valóságáról meggyőződést szerezhetnék, a világ legboldogabb embere lennék», sóhajtott fel egyik pantheista magyar bölcselő. (Boér).

A nagy eszmények megfoghatatlansága álomképnek tünteti fel ezt a magaslatot, de a lélek természetében csendülő egybehangzások, a természet szavában hangzó Isten szava valóságuk mellett bizonyít. A vágyak ott jelentkeznek, ahol megvan a teljesülés lehetősége. Az ember lelkének ez a merész szárnycsapása, a vágyak vágya, a természetéből előtörő ősi vágy, a végesnek a végtelen felé való emelkedése csak úgy magyarázható, hogy az Isten adta természet magában hordozza a végtelenséggel való töltekezésnek lehetőségét.

Minél világosabban áll előttünk az életnek legfelsőbb eszménye, annál kevesebbnek és értéktelenebbnek tünnek fel az anyagi és érzéki javak. Különös, valóbb szinezésben, más megvilágításban látszik a világ ; homályba borul a külső csillogás, a mulandóság fátyla vonja be a világ minden javát. E homályon és fátyolon át csodás meglátással darabokra és részekre hullik minden s az ember romhalmaz és törmelék közt érzi magát. Az érzéki

jónak összefogó ereje kiesett s szinte azt mondhatnám, hogy szétesett az egész világ. Ámde a természetfeletti eszmények meglátása újból összefogja az egészet ; és pedig olyanformán, hogy minden szépség, igazság és tökéletesség a felsőbb élet szolgálatába szegődik. A föld a növény és állatvilágot, emezek az embert, az ember által észlelt szépségek, igazságok az erkölcsöt, az erkölcs pedig a lélek természetfeletti képének kibontakozását szolgálja. Nehéz volna lemérni azt, hogy mekkora életlendületet ad az eszmények szeretete, de a mérték nagyságának nemismerése mellett is nyilvánvaló, hogy az első megindulást az eszmények vonzóereje közvetíti.

b) Az eszmények azonban csupán csak lendítést adnak. A fölemelkedés munkájában az *önmegtagadás* játszik legnagyobb szerepet. A lelkiélet mesterei, úgy a nevelők, mint az aszkéták állandóan hangsúlyozzák az önlegyőzés fontosságát. Oly hatalomnak tartják, mely nem a világtól való elfordulásra vezet, hanem a *világon érvényesítendő uralom* elnyerésére segít. Az önmegtagadás legnagyobb jelentősége az, hogy a lélek erőit a test ösztöneivel érvényre juttatja, azaz a lélek készségei között a szükséges harmóniát megteremti. Minden letörés, minden ösztönös lefékezés azt eredményezi, hogy az ember biztosítani tudja a szellem fölényét. Rendkívüli nehézsége abban áll, hogy az akarat állandó feszültséget követel.

Az önmegtagadás hangsúlyozásánál nincs szó erő letöréséről. A kirobbanni akaró erők nem helyes módon való visszaszorítása sokszor azt okozza, hogy más útakon tör elő a lefékezett erő. A sexuális nevelés terén gyakran tapasztalható, hogy a helytelen módon próbált fegyelmezés, perverz kilengéseket eredményez. (Flagellánsok.) Az önmegtagadás helyes alkalmazásának az erők átjátszása irányában kell érvényesülnie. Akit arra nevelek, hogy lemondjon a családi életről, annak életerőit át kell vinni abba a magasabb életcélba, hogy *lélekben* teremtsen

Istennek kedves gyermekeket. A szentek apostoli buzgalma egyrészt — a kegyelmi erőkön kívül — ezen belső, mélységes erőáttétellel magyarázható. A fizika az erők megmaradásának elvét vallja. Az erkölcsi életben is érvényesül ez az elv. A nevelésnek az a fontos szerep jut osztályrészül, hogy a károsan érvényre törő erőket helyes életmegnyilvánulásokba irányítsa. Az önzés erőit az egyed felsőbb életének kifejlesztésére, az erős temperamentumot a kemény teremtő munkába, a sexuális életerőket a másokban lelki életet teremteni akaró készségekbe vinni annyi, mint a meglévő erőknek helyes érvényét biztosítani. Ez önmegtagadás, de nem erőletörés, hanem erőértékesítés.

Az önmegtagadás fajtáinak megállapításában lehetnek és vannak ellentétek, de a célt illetőleg mindenki megegyezik abban, hogy a lélek fölénye biztosítandó. Az önmegtagadás gyakorlati eszközei a böjt, az önsanyargatás, a kényelemszeretet megtörése, a kemény testi munka. Az újabb nevelők az akarat erősítésével próbálják a lélek fölényes hatalmát biztosítani. Az első inkább a test letörését, a másik a lélek erősítését szolgálja. Annyi bizonyos, hogy önmegtagadás nélkül képtelen az ember nagy dolgok véghezvitelére. A történelem is azt mutatja, hogy a szent Pálok és szent Ágostonok kemény tusák és nagy lemondások után lettek erőteljes, nagy dolgokra képesített egyéniségek. A hedonista világnézet mindenre alkalmasabb, mint a lélek erőinek kifejlesztésére; erőteljes kikezdésekre tökéletesen alkalmatlan szibarita vázzá puhítja az embert.

Az önmegtagadó élet beállításának tervszerűnek és következetesnek kell lennie. A reggeli pontos felkeléstől kezdve a nap minden szakaszának értékesítése megfontolt és céltudatos legyen. Aki kemény következetességgel megvalósítja ezt a tervet, az rövidesen érzi a lélek fölényességének erejét. Rövid kis próbák meggyőznek a dolgok igazságáról. Aki parányi kis élvezetről ma is,

holnap is lemond, az a következő napokban reflexgondolat erejével teszi ugyanazt. Kérdezzük csak meg magunkat, vagy olyanokat, akiknek őszinte feleletében megbízunk, miért nem birják megfékezni legerőteljesebb ösztönüket, a nemi élet ösztönét ; feleletkép azt kapjuk, hogy szenvedélyük az elhanyagolt, önmegtagadástól rettegő puhány életből szívja erejét. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a kemény életviszonyokkal küzdő könnyebben tud uralkodni magán, mint az örömben, kényelemben élő élvhajhász. Talán szemünkbe vágják egyesek : «Kemény beszéd ez és ki hallgathatja ezt». (Ján. 6, 61.) De feleljen rá az az igazság, hogy minden értékes dologhoz áldozatkészség és fáradság árán juthat el az ember. A lélek erőinek biztosítása pedig a legnagyobb munka, ennek elérése tehát a legnagyobb fáradságot igényli.

Ép ily szemmel kell nézni az élet szenvedéseit is. Lehet viselni szolgalélekkel, összeroppant háttal, megtört gerinccel, porba sujtott térddel ; de lehet viselni fölemelt fejjel és készséges lélekkel. Ez utóbbi esetben a lélekfejlesztés eszközeivé lesznek. Aki a szenvedéseket céltudatosan állítja be életébe, az valóban az önnevelésnek nagy eszközét, az önmegtagadást gyakorolja és lelki-életét következetesen a felsőbb szintájak felé lendíti.

c) Ezen eszközök beállítása, lett légyen eszmény, vagy önmegtagadás, mindkét esetben természetes forrásokból táplálkozik. A lélek fölemelkedésére azonban a test erőinek érvényesítése mellett a természetfeletti erőket is igénybe kell venni. Az igazi és tökéletes önnevelés nélkülözhetetlen eszköze az Isten segítő és megszentelő kegyelmének az életbe való bekapcsolódása. Az ember célja ugyanis az anyagi világból a szellemi felé való lendülés és az Istennel való végső egyesülés. Elégséges volna-e erre a természetben rejtőző erőknek felhasználása ? Világos, hogy a természetfeletti élet elérésére természetfeletti eszközök szükségesek.

A természetfeletti élet eszközei közé tartozik az Isten kegyelmének megszerzése, különösen az imádság, a szentségek használata által. Az imádság által a magasságok felé emelkedik az ember és titkos módon kapcsolatot keres és talál Istennel. Tulajdonképen felemelkedés és lélekkitárás történik, ahol a lélek Isten kegyelmének befogadására nyitja meg mélyét. A szentségek közül különösen a gyónás és szentáldozás szentségét emeljük ki. A gyónás bűneink megismerése, hibáink állandó vizsgálása és megbánása által a lelki tisztuláshoz visz. Elénk tárja életünk minden rejtett cselekedetét, élénken mutat rá azokra a készségekre, melyekből hibáink fakadnak. Fölnyitja a szentek szentjét Isten helyettese előtt, megengedi, hogy érdeknélküli fél lépjen a lélek szentélyébe, kinek közvetlen szavai a jövő életre befolyást gyakorolnak. A helyes, de csakis a helyes lelkivezetés pedig az élet fölfokozásának legerősebb eszköze. A gyónásban pedig ez is megtalálható. De még tovább megyünk! A föloldozás szavaiban hangzó bűnbocsánat, a hibákért való elégtétel csodálatos örömmel tölti el az ember lelkét. És ha autoszuggeszciónak is mondja ezt a hitetlen ember, akkor felületes módon csak más névvel nevezi azt a természetfeletti eredményt, mely a bűnbocsánatot nyert ember lelkében végbemegy. A jól elkészült és okosan végzett első gyónók élete azt mutatja, hogy körülbelül 70—80 százalékban egészen megváltozik a gyerek élete. A szent áldozásnak lélekfejlesztő ereje még inkább szembetünő. Az Oltáriszentséggel való táplálkozás, az élet kenyerének vétele, nem egyéb, mint a lelki erőknek titkos fölszívása. «Az én testem valóban étel, az én vérem valóban ital». A szentek gyűlekezete, a vértanuk serege innen merített és merít erőt. «Aki eszi az én testemet és issza az én véremet, örök élete vagyon.» (János 6, 55.) Aki a természetfeletti életnek forrásaiból nem merít, ne csodálkozzék, ha eltikkad az élet útjain. Illés próféta hamuban sült

kenyéren táplálva 40 nap és 40 éjjel vándorolt, míg Hóreb hegyéhez ért. Az élet kenyerével táplálkozó ember az élet hosszú útjain jár mindaddig, míg a legfelsőbb élet színtájáig hatolt.

A megindulás után nagyon nehéz valamelyik közbeeső síkon való megmaradás. Aki e három segédeszköz fölhasználásával rendezi be életét, az nem tud megállani az esztétikai síkon, azt nem elégíti ki az erkölcs, mint belső szépség, annak Krisztus kell, annak igénye Krisztussal együtt az örök élet. Annak a legfelsőbb, annak a természetfeletti élet kell. Ez a nekilendülés valójában nagy átkapcsolódás, nagy áttolódás, a földtől való föllendülés, az egek felé való szárnycsapás. A katholikus embernek nem lehet azt kérdeznie, feljuthat-e az ember a magasabb életsíkra ; annak kérdése csak az lehet, hogy és mint juthat oda. Mikor pedig a felemelkedés módjait és eszközeit megismeri, akkor követnie kell az Úr beszédjét : «Menj és hasonlóképen cselekedjél».

5. *A természetes és természetfeletti élet.*

Anyagias gondolkodású, vagy pozitívista bölcselők kétkedve hallgatják a természetfeletti élet elgondolását. Egyrészük álmodozók ábrándjának tartja, másrészük az emberi életnek természetes kialakulását félti. Mindkét esetben az elképzelésben van a hiba. A természetfeletti élet a lélekben rejtőző készségek trancendens átkapcsolódásán meginduló életforma. Álmodozók ábrándjának csak az tarthatja, aki e készségeket nem a *valósághoz* vezető megnyilvánulásokként kezeli. «Kell lenni aránynak képesség és érvény között. Hajót nem építenek fürdőmedence kedvéért, repülőgépet szoba levegője számára. Ha van hajó és repülőgép, kell lennie oceánnak és levegőnek». (Nagy Lajos : A kath. ker. szelleme. Budapest, 1913. 32. l.) Ha van emberi lélek és ha van készség a

természetfeletti életre, akkor kell lennie olyan életformának, melyben ez a készség érvényesül. A természetes életet nem kell félteni a természetfelettitől. «Légy ember!» ez az *alapjelszava* a természetfeletti életet hirdetőknek is. A természet szeretete, az életszépségek, a művészetek szeretete, a tudás fejlesztése, a higienikus élet, a testnevelés, sport, szórakozás, kedélyes élet nem ellentétei, hanem alapjai a természetfeletti életnek. Azt mondhatnók: az egyik az alapvetés, a másik a felépítmény. Az egyik a gyökérzet, a másik a kivirágzás. A természetfeletti élet annyiban fokozza az életigényt, hogy az élet alapjelszavát így módosítja: «Légy krisztusi emberré!» A két életforma nem elszakított, különálló. A kettő egybeforr s egységes életet alkot. A virág szerves része a növénynek. Csak a fogalmi világban különböztetjük meg egyiket a másiktól.

De a valóságban tökéletesebb-e a természetfeletti élet? Ad-e valami pozitívumot a természetes, véges határok közé szorított emberi élethez? Mivel a természetfeletti életet alapjában az Isten megszentelő malasztja adja és tevékenységében az isteni segítő kegyelem lendíti, azért a természetfeletti élet a legmélyebb elgondolásban lényegileg más és magasabb rendű, mint a természetes élet. «A kegyelemben Isten a teremtés művére ráteszi a maga örök dicsőségének eleven koronáját. Teremtés, bűn, megtestesülés, ide torkollik; Egyház, szentségek a kegyelem eszközei és részben szülöttei a végső dolgok a kegyelem fájának utolsó hervadhatatlan virágai, bennük a teremtés választott része megdicsőülten visszatér oda, ahonnan kiindult: a Szentháromság örök ölébe.» (Schütz: Dogmatika II. 3. l.) Mi azonban inkább azon nagyobb értékű megindulások, élettevékenységek felsorakoztatásával akarjuk a természetfeletti élet felsőbbrendűségét kimutatni, melyek a természetfeletti élet elgondolásából származnak s amelyek a gyakorlati élet-

ben a megszentelő kegyelemből táplálkoznak és Isten segítő kegyelme által erősödnek. Ezen eszményi elgondolás szerint a természetfeletti élet valójában abban áll, hogy az élet minden tevékenysége, a legfelsőbb célnak, az örök életnek van alárendelve és az egész élet, még az örök élet is a végtelen Isten atyai kezében nyugszik. Ez a nagy átkapcsolódás érvényre akar juttatni minden természetes életerőt ; meg akarja továbbá oldani és meg is oldja Isten kegyelmének segítségével azokat a életproblémákat, melyek megoldása a természetes életfelfogásban lehetetlen. És ha elméletileg szét is választjuk az ember eszményi történését és a kegyelem erejét, a gyakorlati élet szorosan egybefonja mindkettőt, mert a valóságban a lélek minden megmozdulása Isten és ember kölcsönös munkája.

A természetes élet erősen hangsulyozza az életerők kihasználását és kibontását, de nem tud határt szabni az ellentétesnek látszó igények érvényének. (Testi-szellemi ellentétes igények.) De legkevésbbé tud végérvényt biztosítani a lelki készségnek. Egész életfelfogása egocentrikus. És pedig oly véges, kizárólagosan anyagias határok közé szorított egocentricizmus, melynek alaphangjai : élvezni, bírni a jót ! Élvezni a szépet, bírni az igazságot ! De hol van ennek a lehetősége ? Hogyan oldódik meg a szenvedések, az erkölcsi rossznak a problémája ? Hol az osztó igazság érvénye ? A jobb, kialakulás alatt lévő jövő csak biztatás, de kevés benne a realitás. Azért nincs ezeknek világos megoldása, mert a természetes élet csak részleges életforma. A természetfeletti élet akkor mondható tökéletesnek, ha átfogó erejével érvényre juttatja a lélek minden nemes vágyát, megoldást nyujt az élet problémáiban és erőforrássá válik az élet összes küzdelmeiben.

a) A jóság, szépség, igazság, az erkölcsön alapuló harmonikus élet kizárólag ebben az életformában szerezhető meg. Mi az igazi jóság ? Ami minden szempontból jó.

De lehet-e az más, mint az Isten? ... Mi a szépség? Nem a véletlen adta egybefogás, hanem a tervszerű, végtelen erővel átgondolt harmónia. De adhatja-e ezt más, mint a végtelen Isten? Mi az igazság? Vak erők törvényszerű játéka? Gyenge adat, gyatra anyag arra, hogy ezek feltárásán dolgozzék az emberi elme. Csak akkor van igazi értelme az igazságnak, ha az a Végtelen kiáradása. Akkor van értelme a szellemi erőfeszítéseknek, ha minden lépéssel közelebb férkőzhetünk a végtelen Isten megismeréséhez. Mi az erkölcs? Harmonikus élet. De ez csak akkor igazi érték, ha végérvényt is hordoz. Ha a jó csak mulandó jellegű, akkor értéktelen az ember erőlködése. Nem is lesz képes erős munkára az, aki romhalmazt lát a belátható jövőben.

Ez az egész tevékenység tulajdonképen felfelé való törtetés. A véges ember felemelkedése a végtelen Istenhez. De ez nem marad puszta elmélet, vagy vágyakozó törtetés. A gyakorlati élet minden vonatkozásában érvényesül az a gondolat, hogy a természet minden adata (jóság, szépség, igazság) a legfelsőbbért van, az Istenért. Ez a gondolat azután mértékadóvá leszen. Leméri az igazi értékeket és salaknak minősíti a mulandó dolgokat. Ebből természetszerűen következik, hogy az ilyen életet élő ember előtt elhomályosul a világ csillogása s értékké lesz a lélek belső világának, erényvirágának kifejlesztése. A szem elfordul a külvilágtól, hogy a belsőre irányuljon. Egybefogó erővel fékezi le a helytelen ösztönöket, a lelki erőátvitellel irányítja helyes vonalra az erőteljes testi ösztönöket. Még a legerősebb ösztönt, a nemi ösztönt is olyanformán játssza át, hogy a lélek természetfeletti szeretetére irányítja az ember figyelmét. Ilyen szeretet kiterjed a legszegényebb, legelhagyottabb emberekre egyaránt s termékennyé teszi azt az erőt, mely könnyen rombolást hozhat. Így értjük meg azok életet, akik egész életét tudnak áldozni

gyermekeik és embertársaik érdekében. (Szent Vince alapította betegápoló nővérek, missziós atyák.)

b) De a természetfeletti élet erőt ad az élet szenvedéseinek közepette is. Egyik életsíkon sem oldható meg a szenvedések problémája, csupán a természetfeletti életsíkon. Szenvedés, baj, nyomorúság közvetlenül kíséri az embert. Az anyagias gondolkodót letöri a veszteség súlya; az esztétikusokat a világ csunyasága; a tudóst, az igazságot keresőt a világ rejtélyeinek megoldhatatlansága; a természetes erkölcs alapján állót az erkölcsi összeroppanások. Az élet útja szenvedésekkel teli keresztút. Egy megoldás van, mely az élet csapásai és szenvedései között a gondviselésbe való belekapcsolódás által nyújt megnyugvást: és ez a természetfeletti élet útja, Krisztus követése. S ez nem fatalizmus, nem queitizmus, hanem annak az élő hitnek a jelentkezése, amely a látszólagos összeomlásban a jövő életfakadását reményli. Túlzott optimizmus volna azt állítani, hogy az élet szenvedései mindig az Istenhez vezetnek. A tény az, hogy igen gyakran elfordítanak tőle. De a szenvedések problémájának megnyugtató megoldását csakis az Istenre épített élet adhat. Sok példát mutat azonban arra is az élet, hogy az anyagi világnak, a magunk elé állított szépséges világnak összezúzodása nyomán a legfelsőbb élet felé történik kiindulás. Anyagi csapás, erkölcsi rossz, gyakran a felsőbb élet felé lendíti az embert. Napoleonok, írók, művészek, Wilde Oszkárok, Strindbergek, Ady Endrék, az élet összeomlásánál Isten felé fordulnak. Az élet hétköznapi emberei pedig legnagyobb bajaikban mindig az Istent hívják segítségül. Ahol gyenge az ember, ott erős segítség az Isten. És itt nem segít a bölcselkedés, itt nem segít a tudás, nem segít a magunkban bízó optimizmus, nem segít a leszámoló pesszimizmus, egyedül az, ha az ember az élet Urát, Jézus Krisztust választja Mesteréül. «Krisztus nem valami művész-lélek.

Nem válogat, az élet ösvényét gondosan elkerülve s csak a virágokat tépve, a tündöklő vonásokat keresve. Az aszkéta óvatossága is hiányzik nála ; benne a szellem oly magasan lebeg, hogy képes mint valami sas a legnagyobb mélységekbe leszállani — ő a bűnösökkel eszik és iszik, ő a bűnöket megbocsátja.» (Nagy L. : A kath. ker. szellem. Budapest, 1913.) Az a Krisztus, aki ilyen útat jár és ilyen útat mutat, tényleg az egyetlen, aki az ember életét értékes szellemi magaslatokra emeli. Az ő útjai a természetfeletti élet irányai, ahol elsimulnak a nehézségek, könnyűvé válnak a szenvedések. «Az én terhem könnyű, az én igám édes.»

c) A természetfeletti élet a szenvedés problémájának megoldása mellett a rejtett életerők kifejlődését is hozza. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a természetfeletti életnek egyéni célja volna a kultúrigények keltegetése. Csak rá akarunk mutatni arra, hogy a természetfeletti élet a lehető legegybevágóbb parallelizmussal halad az emberi természet fejlődést sürgető irányával. Annyi tény, hogy az élet állandó bontakozást hirdet. A magból csíra, a csírából szár, a szárból levél, a fakadó ágon virág és a virágból gyümölcs lesz. Mindez azt mutatja, hogy az élet állandó előhaladást sürget. Sőt az ember is az alsó műveltségi fokról kultúrnívóra emelkedik. Az ősemberből — a paradicsomi emberképet kikapcsolva — művészetet, kultúrát, erkölcsöt kereső és élő ember lesz. Az élet tehát történést kíván. Az igazi emberit az az életforma adja, amelyik életlendületet és fokozatos életforrást kínál. Akinek életét csak az anyagi élet köti le, azt kielégíti az anyagi és érzéki élet öröme. Aki az élet szépségében keres örömöt, azt nagyobb lendítőerő viszi ; aki az igazságokat kutatja, még erősebb indításokat érez ; aki a belső harmoniát keresi, az állandóan belső életfokozásra indul. Aki azonban a végkifejlődés gondolatától vezetteti magát, akiben megvan az átkapcsolódás a végesből

a Végtelenbe, annak élete egy állandóan töltekező, újabb indításokkal, természetes és természetfeletti indításokkal telített élet. Mivel pedig ez az élet a legteljesebb, tevékeny és állandó fejlődést nyujtó, azért az Isten gondolataival legegybevágóbb s így a legtökéletesebben kialakított életforma.

Bár ennek az életformának minden kapcsolata természetfeletti vonatkozású, mégis azt mondjuk, hogy ez az igazi, az egész életet teljességében átfogó élet, mert csupán ez elégíti ki az ember összes igényeit. Minden egyes életsík az élet *egyes* szálait bonyolítja ; a művészi a szépet, a kultúrális az igazságot, a természetes erkölcsi a belső harmoniát. Mindez részlet. A természetfeletti életsík minden életigényt egybefog, minden szálat a a legfelsőbb, a végtelen Istenbe, mint őserőbe kapcsol s így a természetet a legősibb valóba, a legnagyobb egységbe fűzi. Igy az emberi élet is a legfőbb lénytől, a minden tökéletességet magában hordozó Istentől kap életerőt, lendületet és végül benne talál végérvényt. Itt tehát nem arról van szó, hogy olyan embertipust állítsunk be, mely az álmodozó lelkek ábrándképe, vagy a fanatizáló emberek gyermekies elképzelése, hanem igazi, az ember ősi természetén épülő életformát, amelynek kialakítása tudatos munkával lehetséges és amelynek kibontakozása a legtökéletesebb. Ezt a törtetést belevinni az életbe, ezt az életet valóban kialakítani annyi, mint a természetfeletti erőkbe kapcsolódva a legteljesebb, a legtökéletesebb, a legigazibb, a legemberibb életet élni.

6. *Az egyéniség nevelő ereje.*

A fényforrás természete, hogy bevilágítja a sötét teret, eloszlatja a homályt és útat jelez a tévelygő embernek. «Gyertyát nem gyujtanak, hogy véka alá

rejtsék». (Máté 5, 15.) Az egyéniség is csodás fényközpont, amelynek világító és melegítő hatása van. A mágnes vonz, a víz sodra magával ragad, a napfény fejleszt és éltet, a gőz feszítő ereje mozdonyokat indít. A természetfeletti életet élő ember ereje is kikívánkozik önmagából, hogy mások életére fejlesztő hatást gyakoroljon. Van valamely varázslatos erő abban, aki életét a legmagasabb mérték szerint éli. Valamiképen élete és példája az eszmény erejével hat.

a) A természetfeletti életet élő egyéniség gondolkozása, beszédmodora, cselekvése fölülemelkedik a hétköznapi ember élete fölé és követendő példává válik. A példa természete, hogy belső erejével hat. Még az elbeszélések alakjait is úgy kell megrajzolni, hogy egyéniségük vonzó legyen. De az indító példa hatása annál erősebb, minél közelebb esik az élet valódiságához. A szembetünő élet tehát a legerősebb hatást gyakorol. A környezet hamar megérzi a mellette élő ember egyéniségét. Rávetíti lelke egész tartalmát, kedélyének, hangulatának minden melegét, vagy rideg zordságát. Az erős egyéniségeknek fanatizáló hatásuk van, mert a bennök élő erők másokban is érvényt követelnek. A legtökéletesebb életsíkon mozgók élete is szuverén módon emelkedik a környezet fölé. A belső egyensúlyozottság, ösztönök és lelki készségek összhangja, a komoly megfontoltság mellett mutatkozó állandó derűs életkedv, az Isten és emberszeretet melege ömlik el egész életén s minden cselekvését őszinte alázat tölti el. Mert bár tudatában van lelkierői nagyságának, mégis érzi, hogy mindez Isten kegyelmének bőségéből táplálkozik s így Istennek köszönhető. Az ilyen élet belső erejével hat s a környezetet ennek követésére indítja. (Ruville megtérésének egyik indítóoka az alázat szerepe a katholikus gondolkodásban.) De az egyéniségnek szépsége a környezettel való bánásmódon is kiverődik. Amily egyenes és következetes

a maga életében, annyira szeretetteljes és megértő másokkal szemben. Az Úr Jézus életét mintázza, aki szeretetet tanusított a tévelygőkkel szemben, aki megértőleg tudott könnyezni Jeruzsálem sorsa felett, aki meg tudott bocsátani bűnbánó Magdolnáknak, tékozló fiúknak és Pétereknek. Ebből a lelkületből fakad a felsőséggel szemben való megbecsülés és az alantasokkal való szeretetteljes bánásmód. A testvériség gondolata nem az ajkon csendülő beszéd, hanem tevékeny élet.

b) Ha a természetfeletti életet élő ember egyénisége magában véve is nevelő hatással bír, mennyivel inkább hat minden tanítása. A nevelésben a legerősebb hatalom a lelkek találkozása. A személy érintkezése a személlyel; egyik lélek kiáradása közvetlenül hozza a másik megindulását.

Mert hiszen valójában mi a nevelés? Magas életcélok kitűzése, annak elérésére szolgáló eszközöknek beállítása és a cél felé való állandó irányítás és indítás. Ki teheti ezt igazán? Csakis az, aki saját életében észleli egyes életeszmények és életszíntájak szépségét, melyre másokat is emelni akar. Csakis az, aki önmagában látja, hogy mik fejlesztik a lélek harmoniáját.

Minden ember általában olyanná nevelhet mást, mint amilyen ő maga. Amilyen életsíkon maga áll, arra a síkra emel másokat is. A körülmények szerencsés találkozása, a családok tradicióiban élő következetesség, az isteni kegyelem ereje adhatja azt, hogy rossz életetélő nevelők mellett tisztultabb életet élnek egyes falvak. De itt nem is a «nevelő» reáhatása érvényesül. Aki megelégszik az anyagi, a földi életnek mulékony örömeivel, annak nevelő munkája csak az anyagi élet és érzéki élet «okos» kiélvezésére terjed. Akit csak a világnak és az emberi életnek esztétikai szépsége ragad meg, az megelégszik a szép életre való neveléssel. Aki az igazságban, tudásban, kultúrában találja az élet legtökéletesebb értékét, az

a tudás fáklyájának meggyujtásával akarja az emberi életet fölemelni.

Egy kis neveléstörténeti kitekintés is ezt mutatja. A kasztokra osztott indusok és egyiptomiak a kasztrendszer szellemét vitték bele a lelkekbe, a művészetet kedvelő görögök, rómaiak leginkább az esztétikai és természetes erkölcsöt követelő nevelés barátai voltak, a zsidók az erős kalmár szellem mellett a természetfeletti nevelés elvei szerint is igazodtak. A kereszténység az életfelfogásoknak újabb fordulatát jelentette és nevelő hatása eltért az ókor irányaitól. Alapvetése e három tétel volt: Isten a mi Atyánk, mi mindnyájan Krisztusban megváltott testvérek vagyunk, a földi élet csak előkészít az örökkévaló, valóságos életre. Ezen új világnézet szerint a földi értékek veszítenek jelentőségükből, a figyelem az embertestvérekre s ezeken keresztül az égre irányult. Maga Krisztus — mint a nevelők örök nevelője — kemény férfiéleteket fordított más irányba s apostolainak, majd későbbi utódainak nehéz munkával kellett a barbár népeket megnevelniök. Eszközeik a beszéd, katechésis; iskoláik az alexandriai, antiochiai, edessai caesareai retorikai iskolák; kiváló szellemeik Origenes, Chrisostomus, szent Ágoston, szent Jeromos. Mindezen korban erőteljesen érvényesült a természetfeletti irány, ép ezért mutatnak ezek a századok legtöbb mártirkészségű, szentéletű egyéniséget. Amilyen a nevelők belső élete, olyan lesz nevelésük eredménye. A későbbi korban (középkor) a parochiális, székesegyházi, majd városi iskolák kezébe futottak a nevelés szálai. A szellem itt is egyházias, a gondolkodás természetfeletti, mely azonban a humanisztikus gondolat újjászületésével sokat veszített erejéből. Amíg az előző kor szelleme az ég felé emelkedett, hogy oda juttassa az embert, addig a renaissance a földre tekint, hogy ott teremtsen boldog, szépséges, virágzó életet. Ez a felfogás megteremtette a maga nevelési

elveit is, amelyeknek eredménye az érzékies, de művészetekben gazdag élet. A reformáció erős visszahatást szült. A lazuló iránnyal szemben Trotzendorfi Bálint, Sturm János, majd katholikus részről Kalazanti szent József a régi szigorúbb, egyházias szellem képviselői. Amilyen a tanító, olyan a tanuló — mondja Kalazanti sz. József. — Ezt a bölcs életelvet így is fogalmazhatjuk: Amelyik életsíkon él a nevelő, arra emeli a reábízottak lelkét is. Bár a realizmus elfordította az emberek figyelmét a lelki értékekről, mégis az első neveléstani képviselők Ratich F. és Comenius J. a természetfeletti élet hirdetői, de Locke J. már a «mens sana in corpore sano» elvben foglalja össze nevelési elveit. A fősúlyt a testi nevelésre helyezi. A pietisták (Franke H., de la Salle V. Fenelon, Salignac) imahatásaival szemben a philantropizmus szelleme J. Rousseau személyében testesül meg. Az ő «Emilje» és «Zsófia»-ja a természetes emberek, akik a környezet, kultúra befolyásától mentesen fejlesztik ki életerőiket. Rousseau nevelési rendszere elmélet maradt; azt is mondhatnók, hogy azért, mert teljesen szakított az annyit emlegetett emberi természettel. A kultúra és a «felvilágosultság» előretörése idején a «tudás» lett a legnagyobb érték s a deisták gondolatainak hatása alatt a Végtelen az ismeretlenség homályába vonult s helyét az emberi ész foglalta el. Ebben a gondolatvilágban a testnek, az anyagi életnek, a tudásnak a fokozása lett a jelszó s így született meg a jozefinisztikus nevelési rendszer. A későbbi idők a gazdasági életre terelték a figyelmet; a történelmi materializmus szerint minden erkölcs a gazdasági élet függvénye, az életnivó emelése is a gazdasági új berendezkedések útján lehető. Ez a szellem forradalmosítja a lelkeket, (Kunfi) s a gazdasági újjászületés útján akar új és boldog életet teremteni. Hogy milyent, azt elég jól mutatja a szociális államok példája. A legutóbbi évek alatt mutatkozó

vallási újjászületés immár erősen felhívja a figyelmet a vallás-erkölcsi gondolatra s a nevelést az összes lelki erők kifejlesztése mellett a természetfeletti élet felé irányítja. Az eredmény még alig mérhető le, de annyi már most is megállapítható, hogy ezen elvek mellett mélyebb gondolkodású, magasabb erkölcsű nemzedék sarjad. A történelem tanusága szerint az elvek magasztossága vagy lazultsága alakítják a nevelőt s az ezekhez idomult nevelő magához hasonló egyéniséget teremt. A legtökéletesebb egyéniséget azoktól várhatjuk, akiknek természetfeletti életfelfogásukból kifolyólag az emberi tehetségek kifejlesztése mellett a lelki értékek megbecsülése lesz a vezető életelvük.

Az egyéniség nevelő ereje más szóval annyi, mint öntudatlan és öntudatos életfejlesztés. Aki példájával öntudatlanul, tanításával tudatosan árasztja lelkének kincseit, az a szó szent és teljes értelmében lélekfejlesztő nevelő lesz. Az ilyen ember, akár a katedrán ül, akár a szószékről beszél, akár az utcán, akár családja körében él, mások nevelését, mások tökéletesítését szolgálja. Finom hatása alig mérhető, de hosszabb lélekkiáradása nyomán lelkiélet fakad. A durva, erőteljes ráhatás eredménye könnyen észlelhető, de életfejlesztő ereje múlékony és átmeneti. A modern irodalom egyik legnagyobb alakja, Romain Rolland, a lélekkiáradás csodálatos példáját rajzolja meg a Jean Christopheban. A fiatal német ott él egy párisi ház padlásszobájában, a többi lakásban különböző világnézetű, más-más társadalmi osztályhoz tartozó, egymástól mereven elzárkozó, saját gondolatvilágukba vagy bánatukba süppedt emberek élnek. Mindegyiknek érdeklődési köre más és más és jóformán ellenségesen állnak egymással szemben. De abból a padlásszobából csodálatos erő hat le rájuk: a gazdag, erős egyéniségnek kiáradása, a lélek souverain ereje. És a fiatal Jean Christophe

csendes ráhatással átformálja az egész párisi házat. Mosolyt fakaszt a szenvedő arcon, az ellenséges kezeket ölelésre fonja, társadalmi ellentéteket áthidal, alantos gondolatokat megnemesít, a föld porában görnyedező embereket felemeli a maga egyéniségének csodálatos, gazdag, kiáradó erejével. A csendes ráhatás új, nemesebb, frissebb életet fakaszt a régi házban.

A katholikus nevelés szellemét az érti meg, aki önönmagából természetfeletti embert nevel és aki másokat a felső életsíkon indít és a természetfeletti élet kialakítására vezet. Kicsoda tehát az igazi katholikus nevelő? Aki a katholikus vallás természetfeletti életeszményei szerint él és másokat is erre nevel.

II. A GYERMEK NEVELÉSE.

1. «A gyermek ő fensége.»

A fehérszoknyás, tipegve járó, nagy szemekkel bámészkodó babyk képe fölé ezt a címet írja a leleményes janki: «A gyermek ő fensége». Ezzel azt akarja kifejezni a bussineshez szokott Amerika, hogy az élet legnagyobb kincse a gyermek. Az Úr Jézus is így nyilatkozik a gyermekekről: «Engedjétek hozzám jönni a kisdedeket, mert ilyeneké a mennyek országa». Ha tehát igazán krisztusi szemmel tekintünk a gyermekekre, akkor bennük kell látnunk a fakadó életnek értékes bimbózását.

Minden gyermek az élet folytonosságának láncszeme. Az Isten adta természet és erkölcs törvényei szerint lép az életbe és az Isten adta törvények szerint kell belőle embert fejleszteni. Érték, mert fejlődő életbimbó, érték, mert Istentől származik, érték, mert halhatatlan lélek lakik benne. A családi életben jelentkező istenáldás; a szülőknek öröme és jövő támasza. A kicsiny gyermek tehetetlen valaki; mindenben édesanyjára s környezetére szorul. A természet oly módon gondoskodik róla, hogy a legerősebb érzelemmel, az édesanyai szeretettel védi a tehetetlent. A jó szülők világában mindig kedves vendég a gyermek. A pici ajkon átfutó mosoly az egész családban derűt, örömet fakaszt. Öröm a jötte, vígság a jelenléte; felé fordul a család szeretete, ő a család gondjának középpontja, mindenki őt szolgálja; ő, a gyermek, a legnagyobb, «ő fensége a gyermek».

Szívesen megengedjük, hogy ez eszményi álláspont.

Az élet ridegsége ezzel szemben kemény ellentéteket és nehézségeket állít elénk. A gazdasági eltolódás a gyermek életében is érezteti hatását. Már a születési arányt is károsan befolyásolja. A vagyonmegosztás elkerülése kevesbbíti a születések számát. Hozzájárul ehhez az erkölcsi érzék lazulása, mely a neveléssel járó gondok viselését nehéz tehernek tekinti. A modern élet ennek az eltévelyedésnek is tudományos, rendszeres formát ad s érvek súlyával próbálja kivédeni ezt az erkölcsi összeroppanást. Neomalthuzianizmus, vagy eugenetika lehetnek elnevezések, de nem lehetnek életelvek. Igazi próba alá véve ezeket az irányzatokat, mindenütt azt találjuk, hogy alapjuk a kemény nehézségeket viselni nem tudó gyengelelkűség, vagy a kéjvágyó, szétmálasztó hedonizmus. A nagy lelkierő, a bízó lélek természeténél fogva elfordul ilyen bűnös megtévelyedésektől. Az erős küzdelemre teremtett ember nem fél a neveléssel járó anyagi tehertől, az igazi hittel átitatott ember Isten áldását látja a kicsi gyermekben ; az erkölcs magaslatán álló lélek pedig az isteni törvény megvalósulásának soha és semmi körülmények között sem emel gátat. Nem is annyira gazdasági, mint inkább világnézeti kérdés lesz az egész. Itt is igazolódik az, hogy az élet nagyjelentőségű cselekvései és beállításai világnézeten, életfelfogáson dőlnek el. Aki a legfelsőbb életsíkra emelkedett, annak szemében : «res sacra puer».

A természetben a rügy a jövő élet hordozója. Belőle bontakozik ki az új élet, belőle szökik virágba a fa. A parányi rügy magában hordja a későbbi virágot és gyümölcsöt. Csak olyan fokban lesz életerős a jövő életet hordó gyümölcs, amily mértékben életerős a friss rügyfakadás. Egyik okos nevelő ezt mondotta : «Mi negyvenéves emberek a multté vagyunk, minket a mult táplált, mi a mult erőit szívtuk magunkba. Ránk nézve a jövő szépséges remény, melyet nem önmagunkban,

hanem a gyermekekben kell valósítanunk». (Vass József.) A felnőtt ember annyiban szolgálja a jövőt, amennyiben befolyását a gyermekek nevelése érdekében érvényesíti. Aki nem kér részt a nevelő munkából, az semmiképen sem mondhatja el magáról, hogy a jövő élet munkása. A pici gyermekből felserdülő ifjú a jövő nemzedék reményét rejti magában.

De itt nemcsak arról van szó, hogy csak a szülők nézzék a gyermeket az Isten ajándékának s a jövő reményének. A gyermeket mindenkinek a legnagyobb kincsnek kell tekintenie. Hibás álláspont volna az, amely a nevelés munkáját kizárólagosan a szülők, nevelők, papok kötelességének tekintené. A nevelés eredménye sokirányú ráhatásból származik, melyhez mindenki hozzájárul. Aki okosan értékesíti a lelki erőt, az fejleszt, aki károsan, az visszafejleszt. A szülő befolyása legyen a legelső, az iskola és tanító szerepe másodrendű, a többi emberé pedig harmadrendű. A gyermeknevelés kérdésénél minket nem az elsőbbség kérdése érdekel. Mindenki hatással van a vele érintkezőkre. A kérdések kérdése: hogy érvényesíthetjük okosan és pozitíve befolyásunkat az élet fejlődésére. Ez más szóval annyit jelent: hogy és mint tudjuk megismerni a gyermeklélek mélyén rejtőző erőket, hogy és mint tudjuk harmonikus életté fejleszteni a lappangó készségeket.

A Szentírás beszéde szerint Isten az embert az ő képére és hasonlatosságára teremtette. Ez a hasonlatosság abban áll, hogy értelmünk és szabad akaratunk van és lelkünk halhatatlan. A nevelőre valami módon a lélekteremtés szent hivatása vár. Teremteni embert a saját képére és hasonlatosságára. Ez a teremtés olyanformán történik, hogy a halhatatlansággal, értelemmel és szabad akarattal felruházott lélek mindenben az Istent keresse és mindenben a természetfeletti élet formáit élje. Teremtsen embert képére és hasonlatosságára!

Teremtsen olyan embert, amelyik a természetfeletti életsíkon mozog. Ebben a teremtő munkában alakul ki «ő fensége az ember»; a tiszta, az érzékek fölött győzedelmeskedő ember, az élet szépségét, a természet törvényeit, igazságait, még a természetes erkölcsöt is kevésre, de a természetfeletti életet mindennél többre becsülő ember. *Királyi ember;* még többet mondok, *isteni ember.* Ennek a teremtő hivatottságnak tárgya a gyermek. Ebbe a munkába beállani értékes és érdemes vállalkozás. Érdemes pedig azért, mert a legtökéletesebb életirányítás; de érdemes azért is, mert harmonikussá fejlesztett élet a későbbi korok nemzedékére is jótékony hatást gyakorol.

2. Az alapvető munka.

A Rousseau-féle elmélet szerint 16 éves korig teljesen magára kell hagyni a gyermeket. Szorgosan kellene ügyelni arra, hogy minden külső behatástól távol maradjon. Szerinte akkor fejlődik ki az «igazi» ember, ha *maguktól* bontakoznak ki csírákban rejlő készségei. A művészet, a tudás, erkölcs fogalmaival, sőt magával a vallással is csak akkor kell megismertetni, mikor maga tud dönteni a dolgok értéke felett.

De igaz-e az, hogy az emberi élet alapvetésében annyira adott, hogy *önmagától* bontakozik értékes világgá?

Igaz, hogy őstermészetünket illetőleg egyformák vagyunk, de a valóságban minden egyed más és más. Testi konstrukció, vér, idegzet, átöröklött készségek mindenkiben mások és mások.

Mi volna már most a feltételezett kötöttség, adottság alapja? Talán a konstrukció? Nem tagadható, hogy ennek kihatása állandóan jelentkezik. A szervezeti különféleségek erősen kihatnak a lelki élet jelenségeire. (Kretschmer: Med. Psychologie.) Vagy a vér? A faj csodálatos erői kapcsolatban vannak ezzel is. Más és más vér mellett

más és más lesz az egyén lelki alakulata. Sőt vérkeveredés esetén különböző lelki alkatok, külön tipusok állanak elő. Vagy az átöröklés ? E kérdésnél most a lelki átöröklésre gondolok. (Ribot : A lelki átöröklés.) Egyes generációk átveszik az elődök készségeit. Még szellemi életben is gyakori az eset, bár itt-ott nagy ellentéteket találunk. (Zseniális emberek gyenge tehetségű fia !)

Hogy melyik gyermeknek milyen a konstrukciója, milyen a vére, idegzete, mennyire terhelt, vagy milyen átöröklött hajlamokkal születik, az kívüle álló okok érvényesülése. Ha figyelmen kívül maradnak a nevelő tényezők, ha nem befolyásolnak orvosi és erkölcsi reáhatások, akkor természetesen *olyanná* lesz a gyermek, aminővé e tényezők teszik. De ép az a nagyszerű az ember életében — sőt az egész nagy természetben is — hogy a variabilitás törvényénél fogva még a legerősebb adottság is megváltoztatható. Okos befolyásolással még az élettani és lélektani adatok is átalakulnak. Nincs tehát olyan erős kötöttség, mely a maga belső erejénél fogva teszi a gyerekembert azzá, ami. Ha a Russeau-féle emberben a felsőbb életre képesítő készségek nem fejlődnek is, abból nem az következik, hogy nincs ily alakú rügyfakadás, hanem az, hogy voltak ilyen rügyek, de elcsenevészedtek, elpusztultak. Az Emil-ek világa : a temetők világa. Szép életkészségek temetője. Az igazi nevelőnek a hivatása pedig nem a temetés, hanem a feltámasztás.

A nevelést úgy kell nézni — ez a katholikus gondolat — hogy itt a lélek erőinek a maga egészében való kifejlesztésével és a gyermek életének felsőbb sikra való emelésével van dolgunk. Meg kell ismerni a gyermek összes rejtett életerőit és fel kell kelteni a benne lappangó hajlamokat, el kell vetni a jó magvakat, le kell nyesegetni a felburjánzó fattyúhajtásokat. (Förster.) Ez a hármas tevékenység adná az igazi alapvető munkát ! Teremtő munkának nevezem azért, mert sokféle testi és lelki

készséget egységes szellemi keretbe foglalni és a sokirányú ráhatást egységes szempont alá vonni annyi, mint az ösztönök által széthúzott élettel szemben egy felsőbb életet teremteni. Azt mindenki észleli, hogy az érzéki készség minden gyermekben megvan. A természet legősibb erőivel jelentkezik benne a legkisebb korától kezdve. Nincs ember, aki nem érezné ennek hatását. De ott lappanganak benne a felsőbb készségek is. A gyermek rendkívül nagy örömmel keresi azt, ami szép. Nem mondom, hogy esztétikai bírálatot tud mondani a tárgyakról, de a «csecsé»-nek tartott dolgot bírni akarja. Ami csillogó, azt nagyon szereti, ami fekete attól írtózik. Az igazi esztétikai érzés bontakozását nyolcéves kortól számítják a lélekbúvárok. A gyermek az igazságot is keresi. Mi van a dolgok mélyén, mi zörög a játékban, miért megy a kis masina, miért alszik a baba ? Olyan kérdések ezek, melyek korán előtérbe lépnek a gyermeknél. Sokszor össze is töri a játékot, hogy a kérdésre feleletet kapjon. Erkölcsi érzése is van. A legparányibb intés is felkelti benne a felsőbbség iránti tisztelet gondolatát. Ha valami tilosra figyelmeztetik, meghajlik és mégis elköveti, Ádámként elrejtőzik ; ha a gyermek hazugsággal védekezik, belepirul. Sőt még a legfelsőbb készség, a vallási készség is kezd kibontakozni benne. Szívesen megengedem, hogy 3—4 éves korig a vallás *konkrét* alakja belenevelt fogalom ; de itt nem erről van szó. Ha nem volna készség, akkor az adott alak befogadására is képtelen volna. Az ősnépeknél is megvan a torzult alakú vallás, pedig a kezdet kezdetén még sem lehet a «belenevelés»-sel kezdeni.

Mindezen készségeknek kiváltása a nevelés kötelessége. Ez bár a nevelés pozitív reáhatás, mégis igen-igen sok esetben nem előre kigondolt elveknek, hanem konkrét életnek befolyásoló érvénye. Azt mondhatnók: a milieu, a körülvevő szellemi légkör adja az első erőteljes hatásokat.

A fejlődés törvénye szerint külső erők felvétele szükséges a kibontakozáshoz. A csíraerős magot a föld nedvessége, a nap érlelő melege, az aláhulló harmat fejleszti virágszállá. A külső környezet széndioxidját használja önmaga kiépítésére. Nem kell csodálkozni, ha az ember sem kivétel ezen egyetemes érvény alól. Testi fejlődését illetőleg kézenfekvő ezen törvény ereje, de a lelki kibontakozás is ilyen módon történik. Az elhanyagolt, minden kultúrigénytől távol álló környezetben alsóbbrendű életet élővé lesz a gyermek. A cigány piszkos sátora nem alkalmas az esztétikai érzék kifejlesztésére. De a higienikus, esztétikus lakás, kultúrális családi környezet, közvetlenül és észrevétetlenül keltegetik a felsőbb érdeklődést. Amelyik gyermeket kicsi korától az anyagias életet keresők milieuje övezi, az maga is követelődző, érzéseiben durva, minden kedves és szép vonástól távol eső emberré fejlődik. Akiket azonban gondos szülői lélek nevelt, azok között különböző tipusok találhatók. Az egyik nagy érdeklődést mutat a szép iránt, a másik a tudást keresi, a technika legújabb vívmányai, a könyvek legjobb barátai; a harmadik az erkölcsi, vagy vallási gondolatok mélységeit kutatja. A vallásos otthon erősebbé teszi a lélek Isten felé való fordulását. Csodás fényképlemez a gyermeklélek. Minden behatást felfog. De nem csupán emléknek őrzi, hanem életté varázsolja. A táplálkozásban felvett szerves és szervetlen, élő és élettelen anyagokat — a természet csodás törvénye szerint — élővé alakítja szervezetünk. A környezet reáható tényezői ehhez hasonlóan, de tán még csodálatosabban, élő életté válnak. Csodás kompozició az ember! Készségek halmaza, külső befolyások összefoglalója és mégis teljes *egyéni* életnek a teremtője.

De hogyan férkőzhetünk tervszerű elgondolással a gyermekhez?

Az első és látszólag legtávolabb eső, de roppant

jelentőségteljes a helyes és jótékony környezet megteremtése. Ezen alapvető feltétel kiépítése a családban az édesanyáé a kötelessége, az elhagyottaknál pedig az egész társadalomé. Ahol nincs igazán jó környezet, ott igen könnyen elsenyved a fejlődő gyermeklélek. A szociális érzékkel bírók csupán ott tudnak gyökeres nevelő munkát végezni, ahol a káros környezetet meg tudják változtatni. Ép azért első nevelőmunkájuk is *a környezettanulmány* s gyökeres munkájuk a környezet megváltoztatása. ((Kihelyezés, jobb munkahelyek, patronázsok.) Talán másodlagosnak tarthatnók a környezet hatásait, valóban azonban az hat a legközvetlenebbül a lélek fejlődésére. Nézzük egy helyszini szemle leírását s azonnal megállapíthatjuk, hogy ily környezetben nem fejlődhetik egészségesen a lélek.

«A család 6 tagú : Apa, anya és négy gyermek. Kettő fiú, kettő leány. A leányok 12 és 6 évesek, a fiúk 9 és 1½ évesek. Ezek közül kettő iskolába jár, egy óvodába. A férjnek munkája nincs ; beteges. A lakás fakilinccsel zárható, rendkívül rozzant tátongó nyílású ajtón át közelíthető meg. Az első helység földes, melynek egyetlen bútora egy rozzant láda. Két lakás nyílik belőle. Maga a nevezett család szobája is földes. Bútora egy ágy, rongymaradék ágyneművel, egy asztal, két szék, és egy rozoga takaréktűzhely. A gyermekek szalmán hálnak. A szoba egészségügyi viszonya rossz, kész fészke a tuberkulózisnak.» Sapienti sat ! Ilyen környezet csak mocsárvirágot teremthet.

A jó környezet megteremtése után jönne a második nagyjelentőségű munka, a felsőbb életigények élesztése. Csak az az ember lesz igazán törtető, akinek lelke előtt mindig felsőbb és szebb életformák lebegnek. A külső és belső szépségek, az élet igazságainak, kultúrális vívmányainak megismerése csodálatos életerőt kölcsönöz és nagy fejlődni akarást létesít. Ennek erőteljes, tervszerű

keltegetése ráviszi a kis gyermeket arra, hogy tudatosan törjön előre. Látszólag csekélység az otthoni rend, a szobák, ruhák tisztasága, de ez esztétikai érzéket nevel. A kis hibákra való utalás erkölcsi érzéket erősít. Az Istenhez való átkapcsolódás a természetfeletti életre serkent. Minél céltudatosabb az alvó készségek keltegetése, annál biztosabb a gyermek életének helyes kifejlesztése.

Amikor aztán észlelni kezdjük a felsőbb értékek megszeretését, akkor a harmadik lépés következik a bizalomébresztés. «Amit mások is elértek, te is megvalósíthatod !» A gyermek előtt nagy dolog, ha valami szépet és jót elérhet. Ez önbizalmat kelt benne és az önbizalomból fakad a nagyobb nekilendülés. Ha ellenkező módszerekhez fordulnánk és mindig a nehézségek hangsúlyozásával jönnénk, akkor elnyomorodnának a lélek nagy készségei. Egy gyerek sem indul neki olyan munkának, amely nem kecsegtet a győzelem lehetőségével. Épen azért a letörött lelkek, a pesszimista emberek semmiképen sem alkalmasak a nevelés munkájára. Még a megroppanások és visszaesések láttára is új reményt és biztató gondolatokat kell közölni a gyermekkel. Ha nem ment most, menni fog később ! Benned van a kifejlődés lehetősége, neked célt kell érned ! . . .

Ebben a keltegető munkában aztán helyet foglal a magvetés és gyomlálgatás is. Tanítás, buzdítás, új és új meglátások beállítása, intés, óvás, feddés egy-egy adat a lélek gazdagítására. Mert a lélek tökéletes kifejlődése akkor valósul meg, ha új és új adatokkal gazdagodik a gyermek lelke. Ennek gyakorlati módjait és eredményeit a családi és iskolai nevelés adja ; itt elégséges annak a hangsúlyozása, hogy ezeket a ráhatásokat a legfelsőbb életcélok egységes gondolata alá kell fogni.

A gyermek világa kifejlődésre teremtett világ. Nem Rousseau gondolata szerint — a maga elhagyatottságában —, hanem a katholikus gondolat szerint : élet-

készségek keltegetésével, megnemesítésével és tökéletes kifejlesztésével. Azt is mondhatnám : teremtő munkával. Ebben a fejlesztő munkában azután nincs megállás az alsóbbrendű életsíkon. Nincs más cél, csak a természetfeletti élet ; művészet, tudás, természetes erkölcs csak eszköz a legfelsőbb, legtökéletesebb élet érdekében. Amikor a család, a nevelő, a tanító ezen munkának munkásává szegődik, akkor a legszentebb munkát vállalja : lelkeket fejleszt, életet nemesít.

3. A családi nevelés.

A gyermek életének legnagyobb része a családban telik el. Ez az a kör, amelynek minden mozzanata kiverődik a gyermek életén. A szülők egészségi és erkölcsi hiányai, vagy kiválóságai öröklött készségekként jelennek meg a gyermekben ; a család kultúrális, erkölcsi és vallási felfogása pedig irányt szab egész életének. A csemete kifejlődése állandó belső tevékenység. Az életfakadástól megindulva mindig bontakozik. Az okos kertész a kezdet kezdetétől figyeli és gondozza a bontakozó csemetét. A gyermek élete is a legkisebb kortól kezdve fejlesztendő gondos munkával.

Az újabb gazdasági helyzet, a gyermek nevelését illetőleg, sok hibát és bajt hordoz magában. A vagyonos családokban divatos «*nevelés*» egészen kivonja a gyermeket az édesanya szerető karjaiból. Már a legkisebb kortól kezdve idegen dada keblén nevelődik, majd más és más «nevelők» kezébe kerül. A vér tisztasága, az erkölcsi felügyelet nincs biztosítva, az igazi anyai szeretet melege pedig teljesen hiányzik. Akármi módon iparkodunk is pótolni a nap melegét, hiányát megérzi a fejlődő természet. A fizetett személyzet fáradhat a gyermek érdekében, de igazi nevelést a természet törvénye szerint az édesanya adhat. E törvény alól csak azon ritka eset-

ben kell kivételt tenni, amidőn az anyai szívből valamely durva ösztön kiölte a gyermek szeretetét. A szegény néposztálynál más ok miatt fenyeget az elhanyagolás veszélye. A kenyérkereset az anyát munkára, gyári, fizikai munkára készteti. A gyermek — legjobb esetben a nagyobb testvér gondjai alatt — magára marad. Legtöbbször pedig az utcagyermekek társaságában. Nem lehet eléggé ráutalni erre az áldatlan állapotra, amely az erkölcsi lecsuszamlás biztos útja. A patronázs társadalma legnagyobb százalékban ezen gyermekek világából kerül ki. A meleg családi légkör helyett az utca hideg, miazmás levegője veszi körül. Nemcsak a tüdejére száll az utca bacillusos pora, de lelkét is megfertőzi az utca népének durva beszéde, életmódja. Sőt nem ritka eset az ilyen kis gyermekek egyenes megrontása. (Perverzitások, elcsábítások). Bár minden veszély ellen semmi sem biztosít, de a legtöbb alkalom ellen megvéd az édesanyának gondos, mindig ügyelő, szerető tekintete.

Ahol megvan a lelketfejlesztő meleg családi otthon, ott könnyedén, önmagától indul meg a gyermeklélek fejlődése. A helyes családi nevelés érdekében azonban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az emberi természetnek nemek szerinti megosztódása a lelki készségek és hajlamok szempontjából is megosztja a gyerekeket. Az okos szülő tehát számol ezzel a ténnyel, hogy nevelő munkája kárba ne vesszen. Igaz, hogy kicsi korban kevés hatását észleljük ennek a megosztásnak, de a fejlettebb korban, különösen a 8—14 éves gyerekeknél annyira erőteljes és szembetünő, hogy a nevelés szempontjából feltétlenül figyelembe veendő. A családi nevelésben egészen másképen kezelendő a fiú- és leánygyermek.

a) A fiúgyermek lelki hajlandósága már a legkisebb korban tevékenységre való törekvést árul el. A férfias természet csirahajtásokban jelentkezik benne. A látszó-

lagosan időtöltésből végzett parányi játékai, gyakran felbukkanó erkölcsi kirobbanásai — akár harag, indulat legyen is az — a kemény tetterőnek megnyilvánulásai. A kisfiú játékaiban az erő jut szerephez. Játékainak legnagyobb részét gépek, katonák adják. Érdeklődését fantasztikus események kötik le; teremteni, alkotni vágyó lelkét különböző kis technikai játékok foglalkoztatják, szervező tehetségét pajtásaiból összeállított kis egyesületek, klubbok igazolják. Ezek tudatában a nevelőérzékkel bíró szülőnek oly módon kell a gyermek lelkére hatni, hogy ezek a teremtő, összetevő erők kielégülést találjanak. A játékok megválasztásánál, a munkarend kidolgozásánál, erkölcsi erőfeszítéseknél ezekre a dolgokra kell a fősúlyt helyezni. Mivel az egyedüllét kevésbbé alkalmas az idő kellemes eltöltésére, azért a kis gyermek barátokkal tölti ideje jó részét. Ezek megválasztásánál különös gondot kell fordítani arra, hogy a kis gyermek magához hasonlókra találjon. Érdekes jelenség, hogy amely fiú mindig leánykákkal játszik, annak egyéniségén kiverődik a leánykák érzelgős természete. Épen azért módot kell találni arra, hogy fiúgyerekekhez a családi körbe fiúbarátok járjanak. Ha nem is követeljük, hogy a fiúgyermek csak fiúkkal játsszék, annyit mindenesetre hangsúlyozunk, hogy inkább fiúk barátságát keresse, mert természeti és lélektani készségei hozzájuk húzza.

b) A kis leányka természeténél fogva melegebb, érzelgősebb és finomabb lélek. Ezek a készségek és vonások a legkisebb korban nem annyira szembetünők, de a későbbi években erősen észlelhetők. A kis leány érdeklődését a kezdet kezdetétől fogva inkább az érzelem irányítja. Játékaiban is inkább a mélázóbb, a kedélyt foglalkoztató játékot szereti. Kis babákkal való játszás, énekek, tánc, kis társasjátékok adják a leányszobák kedvességét. Ne higyjük csupán, hogy ez reáerőszakolt

nevelés. Az a leányka, aki inkább a fiús játékokat szereti, a ritkaságok közé tartozik. Sőt ezen ellentétes törekvés is onnan származik, hogy testvéreinek legnagyobb része fiú. Még a meséknél is oly mesét hallgatja meg szívesen, amely meleg, érzelmes hangulatot vált ki lelkéből. A gondos szülőknek gondot kell fordítani arra, hogy a kisleányoknak természetüknek megfelelő játék álljon rendelkezésükre. A játszótársak itt is a lánykák közül választandók.

A modern nevelő könnyen nehezményezhetné ezt az álláspontot. Most ugyanis ép a családi együttnevelés előnyeire hivatkozva az iskolai koedukációval (együttnevelés) kisérleteznek. Amerika példája vonzó ; azé az Amerikáé, — és ezt már elfelejtik — amelynek egyes államai, legalább a «highschool»-okban, (középiskolákban), ezen rendszer felülvizsgálását sürgetik. Mert bár szívesen megengedjük, hogy az együttes nevelés enyhíti azt a feszültséget, mely a két nem között kifejlődhet, de ez a nevelési előny nem tünteti el a nemeknek értelmi és lélektani különbségét. A természet bölcs berendezkedése a családban ad olyan koedukációt, amely a belőle származó jót biztosítja. A további erőltetése káros eredményeket okoz. Az ellentétes alapvetésű lelkek kezelése ugyanis az iskolában nem lehet egyenlő. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy nem azért hívjuk fel a figyelmet a kislányok és kisfiúk különválasztására, mert itt-ott érzelmi túltengések mutatkoznak, — hiszen az együttnevelés ezen a ponton előnyöket is biztosít — inkább azért, mert a természetükben rejtőző különböző hajlamok kifejlesztése más és más módszert parancsol.

A családi nevelés legsarkalatosabb ténye a lelki magvetés. Bármennyire fontos a higienikus kezelés, bármennyire szükséges a nemek különválasztása, mégis a leglényegesebb a léleknek helyes fogalmakkal, értékes adatokkal való gazdagítása. A gyermeklélek rejtett készségekkel ellátott szenzórium, amely azt a készséget

kelti életre, amely befolyásolás alá kicsi korban kerül. A fényképlemez felfogja a kívülről jövő fényhatásokat s rögzíti a külső képet, de a lélek nem csupán emlékképen őrzi, hanem életté varázsolja a belső világban lévő fényhatásokat. Minden behatás megvetéssel egyenlő. Az elvetett mag nem marad holt emlék, hanem életté változik. A gyermeklélek készséges, minden magvetés befogadására alkalmas talaj. Nagy gondot igényel tehát, hogy mi és hogyan kerüljön a termékeny talajba.

A gyermekek összes ismereteiket, tapasztalataikat másokból merítik. Súlyt kell tehát helyezni arra, hogy a gyermek olyan dolgot lásson és halljon, amely jövő életében fontos és értékesíthető. Az okosan összeválogatott mesekönyvek, gyermekujságok rendkívül sokat segítenek. De mindenáron kerülendő, — amit egyik könyvesboltban láttam —, hogy a karácsonyi ajándékokat vásárló szülő tíz egymásmellé helyezett könyvre mutatva kijelenti: «ezeket kérem kisfiam számára». És köztük volt Forró Pál gyermekperverzitásokat leíró szörnyirata ... A katholikus szülők gondoljanak arra, hogy katholikus, erkölcsi alapon álló könyvek, lapok kerüljenek gyermekeik kezébe. A válogatás és előzetes ismeret nélkül összegyüjtött könyvek és lapok csak árthatnak az ártatlan lelkeknek. A «Kis Pajtás», a «Zászlónk», a «Nagyasszonyunk» rendkívül nagy haszonnal forgathatók. Ezek a «magvető» munkát végző szellemi termékek lassan, de biztos céltudatossággal dolgoznak azon, hogy a kicsikék lelkében feltámadjon az erkölcsi érzék és vallásos gondolkodás. A jó és szép szeretetét, a jó Istennek atyai szeretetét, a tisztaság és szemérmetesség virágának nagyrabecsülését keltegetik a gyermekekben. A gyermeklélek készséges ezen behatások befogadására, csak állandó ráhatással kell fejlesztgetni a bontakozó hajlamokat.

A pozitív lelki magvetés mellett óvakodni kell attól,

hogy az «ellenséges ember» magvetése meg ne ronthassa a reményteljes vetést. A családi kör vallástalan élete, az otthoniak durva beszéde, anyagias gondolkodása volna az a behatás, mely az erkölcsi életet tönkretenné. Minden földből olyan vetés kél, amilyen magvetés történt. A legtöbb esetben utána lehet nyomozni, hogy a gyermekben fellépő bűnök és hibák a *legkisebb* korból eredő káros behatásokból származnak. Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy a kis gyermekről vallott feltevés, hogy a «kis gyermek semmit sem ért» tökéletesen téves, mert ha nem is érti a rosszat a maga egészében, mégis követi a rossz példát és később öntudatos lesz benne a sok helytelen benyomás. A szülők sok esetben csak panaszkodni tudnak, hogy a gyermekek milyen rosszak, de azt sohasem kérdik, vajjon történt-e valamiféle jótékony ráhatás és nevelő befolyásolás ? Azt nem kérdik, vajjon nincs-e bennük a hiba ; ha azután alaposabban megismeri az ember őket, akkor látja, hogy saját lelkületüket vetítik gyermekeikre. Az a lelkület, amelyet magukban hordoznak, kiárad és ráfekszik a kis gyermekek világára. Durva kiszólások, állandó házsártoskodások, Istent, vallást, erkölcsöt gyalázó beszédeik e bűnök fertőjébe taszítják az ártatlan gyermeket.

A pici gyermek lelkét érintő káros hatásokról beszélve, már itt is fel kell hívni a szülők figyelmét a tisztaság erényére. E kérdésre ugyan még rátérünk, de mivel a családi nevelés integráns része, azért itt is megemlítjük. A nemiélet ösztönös vágya távol esik a kicsi gyermek életétől, de bizonyos rejtett dolgokra történő célzás és e körül történő sok durva nevetés, vagy a beszédnek ily tárgyra való terelése a gyermek figyelmét is felkelti és nem ritka eset, hogy a legkisebb korban tanult durva beszédek az egész élet rombolói. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a szülő kis gyermeke játékait, barátait okos és szorgos szemmel ellenőrizze. Nem ritka eset, hogy a kis

barátoktól látott, vagy hallott rossz cselekedet a gyermek életét már a legkisebb korban megrontja. Ugyancsak figyelemmel kell kisérni a kis gyermekeket, mikor maguk vannak, akár szobácskájukban, játék idején, vagy lefekvésnél. Okos és gondos szemmel kell meglátni minden olyan jelenséget, amelyet a kisgyermek nem ismer, de másoktól hallott, látott és az ő erkölcsi életére is károsan kihatnak. Nem akarom részletezni ezt a kérdést, de nyomatékosan szeretném a szülők figyelmét felhívni, hogy felügyelet nélkül hagyott gyermekek játéka gyakran átcsap a sexuális élet területére. Ha valahol, akkor leginkább ezen a ponton segít a szerető, megértő megközelítés. Akiben igazán jóakaróját látja a gyermek, annak tanácsát szivesen veszi ezen kényes pontnál is. Ez az egészen bizalmas lélektalálkozás aztán módot nyujt egy-két kérdés megvilágítására is és megóvja a gyermeket illetéktelenek durva felvilágosításaitól. Mivel pedig a természet a szemérem fátyolát borítja a kérdésre — ezzel véd —, nem lehet eléggé ajánlani, hogy a szent szemérem a leggondosabban fejlesztessék. Minden «újabb» módszer helyett a természet irányítása legyen az az útmutatás, amelyen járni kell és járni akarunk.

A nevelés első és legszentebb tűzhelye a családi szentély. Itt nyeri legerősebb benyomásait, eltörölhetetlen emlékeit a gyermek. E szentély őre a gondos édesanya, kinek szerető lelkének meg kell éreznie, mely szempontok szerint nevelendő a gyermek. Ezen szempontokat legrövidebben így foglalhatjuk össze: keltegetni kell az alvó jó tulajdonságokat, el kell vetni a jó magvakat, óvni a kicsikéket minden káros behatástól, hogy a fejlődésnek induló virágszál életerőssé alakuljon.

4. Anya az anya helyett.

Dickens, a híres angol regényíró, úgy írta nevét a világirodalomba, mint a gyermekvilág borzasztó lelki

nyomorának együttérző felfedezője. «Twist Olivér» oly sötét színekben festi az elhagyatott gyermek testi és lelki nyomorúságát, hogy az angol társadalom tudatára ébredt nagy kötelességének. Az angol társadalom ennek nyomán nagy gyüjtéseket rendezett és megindult a gyermekmentés óriási jelentőségű munkája. Otthont az otthontól megfosztottaknak! Ez lett a jelszó. — Ez a nyomorúság, amit Dickens Angliában észlelt, nem újdonság Kelet országaiban sem. Bécsben néhány évvel ezelőtt — csak felnőttek részére — bemutatták az «Élet nyomorultjait». Az emberek — köztük gyermekek! — bent élnek a kloákák csatornáiban. Egyik lábukat a falnak támasztva alszanak s alattuk folyik el a városnak szennyvize. Dickensnek tolla kell ide, hogy lélekbe markoló elevenséggel tudja megrajzolni ezt a megdöbbentő, kiáltó borzalmasságot, amely e nyomortanyákon terpeszkedik. S ha ezen szerencsétlenek rongyain keresztül a szívbe látnánk, megrettenve tapasztalnók a százszorosan nagyobb lelki összeroppanást, erkölcsi lezüllést, melynek sötétsége megfekszi az Isten képére teremtett lelket.

A katholikus nevelőt pedig elsősorban ez érdekli. A mi felfogásunk szerint nem elégséges, hogy csupán ruha, élelem, tisztes emberhez méltó lakás jusson a szerencsétlen testvéreknek, hanem annak kell a gondoskodás központjába kerülni, hogy a lélek egész élete emberhez méltó módon bontakozzék ki. Ezen nagy célnak nélkülözhetetlen eszköze az anyagi életfeltételek megjavítása, mert a lélek ügyei iránti érdeklődés csak az előbbi megváltoztatása után lehetséges. A lélekhez a testen keresztül juthatunk. «Per materalia ad spiritualia.» Ezen elvnek kell áthatnia minden cselekvésünket.

A kis gyermek lelke ép oly jóindulattal, készségekkel teljes, mint a mienk, de sokkal gyengébb, sokkal inkább másokra, támaszokra utalt. Az első és legerősabb támaszték volna az édesanya. Ámde az édesanyák egyrészét —

különösen a szegényebb, munkás édesanyák — a kenyérkereset elvonja a nevelés gondjától s így a kicsikék teljesen nélkülözik a testet és lelket melengető igazi szeretetet.

De hogy tud anya lenni a nevelő az édesanya helyett? Úgy, hogy pótolja az anyának szerető lelkét, hogy gondos szemmel figyeli a gyermek életét s hogy okos közeledéssel felnyitja a lélek zárt világát. A tanítókra, papokra vár az a szent kötelesség, hogy meleg, szerető, édesanyai lélekkel közeledjenek az élet fakadó bimbóihoz, vagy a lelkileg sebesült picikékhez. Épen ezért az iskolának, templomnak kellene azzá a szentéllyé magasztosulni, amelyben az elhanyagolt gyermekek lelki gyógyulást nyernek. Azok a «vörös emberek», akik annyi szenvedést hoztak a felnőtt emberekre, azok sejtették, hogy a gyermekvilágban valami borzasztó baj van. Próbáltak is segíteni, de az ő lehetetlen, *kizárólag anyagi* boldogulást kereső módszerük semmi maradandót sem nyujthatott. Hiába nyitunk meg játékkerteket, hiába adunk mindenkinek ruhát, ha bezárjuk a lélek kapuit. Itt csak a lelki, természetfeletti életcélokat szem előtt tartó, egyénenkénti foglalkozás segít, természetesen az anyagi életfeltételek javításán kezdve. Ha a nevelő minden gondolatát ez hatja át, hogy érdemes és kell a gyermekkel foglalkozni, akkor az eredmény nem maradhat el. Akár iskolai, akár iskolán kívüli ez a foglalkozás, — patronage, ovoda, egyesület — minden lelki ráhatás meghozza a maga gyümölcsét. Az iskolai nevelés a legmegszokottabb. Ott kínálkozik a legjobb alkalom az igazi nevelésre. Oda kell tehát hatni, hogy minden gyermek részesüljön az iskoláztatás áldásaiban. (Kötelező ingyenes iskoláztatás 14 éves korig.)

Ebben a nevelő munkában a legtöbb figyelmet, a legtöbb gondot az elhagyatott, igazán szegény gyermekek érdemelnek. Ha valakiknek, akkor először ezeknek

van szükségük anyai szívekre. A vagyonosabb gyermeket átlagosan véve úgyis elegen szeretik. Otthon, rokoni környezet szeretettel övezi. Legtöbbször többet is kapnak a kelleténél. A szegény gyermeknek pedig kevés jut a szeretet napsugarából. Nem szabad megijedni a tépett ruhától, a kevésbbé szép arctól, vagy a fagyott kéztől. Ezen keresztül kell látni s kell szeretni a lelket. «Ilyeneké a mennyek országa.» Jól tudom, hogy ez nagy követelmény. Könnyebb szeretettel vonzódni a szalagokkal diszített, matrózbluzos gyermekhez. De akit a lélek szeretete vezet, aki természetfeletti életsíkról nézi a gyermekvilágot, az meglátja és megszereti a tépett ruhájú, gyűröttarcú gyermekben az Isten teremtette lelket.

Ennek a szeretetnek azután tettekben, állandó megfigyelésben, nem külső mázos szavakban kell nyilvánulnia. A gyermek kicsinyes ügyei iránt érdeklődünk; minden kis megfigyelést kis jegyzőkönyvünkbe feljegyzünk. Milyen a viselkedése játékban, tanulásban; milyenek családi körülményei, vagyoni helyzete; ezekből a jegyzetekből azután összeállítjuk a gyermek igazi képét. Ez az ismeret csak egy-két következtetést enged a lélek mivoltára, de ha az állandó érdeklődés tudatára hozza a gyermeknek, hogy neki csak *jót akarunk*, akkor a lélek közelébe férkőzhetünk és megnyílik előttünk a szentek szentje, a lélek legelrejtettebb világa. Aki a lélekhez akar férkőzni, az nagyon ügyeljen arra, hogy a gyermeket kellő korban iparkodjék megnyerni. A kis gyermek sokkal alkalnasabb anyag, mint a kiforrott egyéniség, vagy megrontott kamasz. A jó és rossz közti erkölcsi különbséget homályosan ismeri; még ha rosszul is él, akkor is alig érti, amit tesz. Könnyedén elmond mindent és bele se pirul, mert előtte minden játék és kicsiség. Az édesanya előtt nehezebben nyilatkozik meg, mert büntetéstől fél, de a meleglelkületű nevelőnek könnyedén

elmond mindent, mert benne szerető, öreg barátját látja. Annyira nyilt és bizalmas, hogy nem ritkán az osztály színe előtt is leleplezné hibáit, ha meg nem fékezné őt az ember. Egész kirobbanásszerűleg tör elő a gyermekből az őszinteség, ha azt veszi észre, hogy bűnéért nem eltaszítás, hanem melegebb és szeretetteljesebb kezelés jár. Ez a megnyilatkozás azonban csak akkor lehetséges, ha megkeressük azon időpontokat, azt a komoly hangulatot, amely megszólaltatja a gyermeklelket. Ha a tízperceket úgy használjuk fel, hogy «véletlenül» összekerülünk, elbeszélgetünk azzal, akit keresünk; lelke hozzánk símul, megnyilatkozik, feltárul és életének legnehezebb pontját is kitárja. A lelki megbeszélések alatt minden kérdést *pozitív* formában kell feladni. A pozitív kérdésre könnyebb az «igen» s így a legelrejtettebb dolog is hamar kipattan. De arra azután fegyelmezetten vigyázzunk, hogy még a legnagyobb hibák hallatára se szörnyűködjünk. Ha a gyermek észreveszi, hogy egy arcizmunk se rándul meg a hallottakon, akkor úgy elmond mindent, mint a vízfolyás. De amit azután a gyermekről megtudunk, azt sohasem szabad ellene felhasználnunk; ha csak egyszer is azt veszi észre, hogy a róla alkotott nyilvános ítéletünk a lelki megnyilatkozások alkalmával elmondottaktól függ, akkor végleg bezárul a lélek kapuja. Sőt társait is figyelmezteti elkövetett hibánkra s vele együtt elvesztjük a ránkbizottak nagy részét. Már nem lehetünk többé gondos, szerető-lelkű «anyák», már nincsenek többé «lelkifiaink», csak tanítványaink...

A gyermekekről vezetett feljegyzéseink állandó «memento» leszen arra nézve, vajjon nem hanyagolunk-e el egyeseket a ránk bízott kedves nyájból. Amely gyermek neve mellett igen kevés a megjegyzés, az kicsúszott megfigyelésünk és gondoskodásunk alól. A nevelők könnyen hajlandók arra, hogy a jobbakkal foglalkozzanak,

holott a rossznak tartott gyermek sokszor értékesebb és tartalmasabb, mint az előbbi. Különben is necsak elhamarkodott ítélet legyen alapja annak, ki a jó és ki a rossz. Hosszas megfigyelés és kezelés után mondhatjuk ki az ítéletet. Megfigyeléseink alapelve ez legyen: a gyermekek lelki fajsúly szerint orientálódnak. A fajsúly szerinti elhelyezkedés az erkölcsi világban is érvényesül. Mindenki arra felé igazodik, amerre a lelke húzza. A romlott gyermekek *környezetét* komoly megfigyelésre kell méltatni, mert körülöttük a lazább gondolkodású, felületesebb gyermekek csoportosulnak. Ezek megközelítése és inkább a szerető figyelem és meleg érdeklődés által érhető el. Ezekről is hinni lehet és hinni kell, hogy a jóindulatú megközelítés után van lélektalálkozás.

Lélektalálkozás! Ez a legfontosabb. A gyermeklélek találkozása a gondos «anyai» lélekkel. A fejlődés felé törő lélek a fejlődés útján segítséget nyujtó lélekkel. Ez a kettős megindulás nem eredményezhet mást, mint igazi lelki kapcsolatot, őszinte lelki megnyilatkozást «lelkifiaink» részéről. És ha a fizikai világban sem semmisül meg az energia, csak átváltozik, akkor az erkölcs világában semmiféle lelki kiáradás sem lesz eredménytelen. Legfeljebb későbbi időben jelentkezik. Az evangelium szerint a falat kenyér, a jó szívvel nyujtott pohár víz kedves cselekedet Isten előtt; a lélek világában a lelki simogatás, a lélekszeretet valóságos lélekkiáradás és bimbófakasztó éltető napsugár. Májusi fakadás — de a lélek világában.

És ezt nem más hozza, mint az édesanyai szeretet az igazi «édesanya» helyett...

5. A tanítás és a nevelés.

Azt is írhatnánk címül: az iskola. Igaz ugyan, hogy minden tapasztalat életgazdagítás, de viszont az is igaz, hogy a tanítás és nevelés hivatott otthona az iskola. Általános vélemény szerint az iskola elsőrendű hivatásának csak a tanítást tekintik. A gyermeklélek «tabula rasa» természete igényei, hogy írjanak reá. Az ismeret, a tudás adatai újabb és újabb gondolatokkal telítik a kicsikék lelkét és e munkában a könyv lészen az eszköz, amelyen keresztül mások gondolatai a lelkébe szűrődnek. A kezdetleges elemi tanítás után a felsőbb tanítás a tudás minden ágára kiterjed, részesévé teszi azon ismereteknek és problémáknak, melyek erősebben fokozzák az életigényeket.

Aki előtt ismeretlenek az élet rejtélyei, homályosak az élet törvényei és nem nyilnak meg a tudás kapui, annak életét a földies, anyagias élet köti le; nemesebb vágyak ritkábban ébredeznek, vagy ha fel is ébrednek, alkalmas életalakot akkor sem találnak. A kultúra fejlődésével ugyanis fokozatosan több és több igény lép fel. Az igények fokozása, a felsőbb élet felé való lendítéssel együtt jár *a legfelsőbb felé* való kitekintés. Nem volna okos megállapítás, hogy ép a kultúrálatlan népek babonás lelke fordúlt az Isten felé, a magasabb kultúrfokon állók a vallást háttérbe szorítják. Emé látszólagos igazság csak azt mutatja, hogy a pogány népek Isten felé, a legfelsőbb életeszmény felé való lendülése oly ősi erő, mely a többi életsíkot áttörve és kikerülve, bár helytelen alakban, de mégis érvényt keres. A modern kultúrának elfordulása pedig csak arra enged következtetni, hogy a tudásból, kultúrából élő embert első pillanatra kielégíti a tudás. A büszke értelem könnyen kijelenti, — a kevésbbé művelt ember pedig el is hiszi, — hogy a tudás a legfőbb

hatalom; de a mélyebb vizsgálat odavezet, hogy a lelkek mélyén ott mozog a vallásos eszmény felé való törtetés. (Eucken: Die Lebensanschauungen der grossen Denker.) A gyermekkor dogmatikus, az ifjúkor skeptikus, a férfikor kritikus. A mélyen járó kriticismus kora pedig komoly elmélyedések nyomán a legfelsőbb átkapcsolódásra, a természetfeletti életszintájra juttat. A tudás ilyen felfogása mellett szabad az út az értelem számára, hogy minél többet szerezzen. Nem gátja, hanem emelője lesz a szellemi életnek. Innen magyarázható, hogy a legrégibb kortól kezdve a népiskoláknak, egyetemeknek vezetői és támogatói az egyház szolgái voltak. Ezen alapon állva az iskola eszközzé szegődik. Minden tanítás életet szolgál és így nem kérdés többé, vajjon tanítania, vagy nevelnie kell az iskolának. A tudás is nevel, mert minden tantárgy, az abc.-n és számtanon keresztül a vallás legmagasabb tanáig, mind a lélek fejlesztését szolgálja. Mivel pedig az *egész* ember fejlesztése csak a természetfeletti életsíkon képzelhető, azért önkényt folyik a megállapítás, hogy a vallás-erkölcsös tanítás az iskola integrális részét képezi.

Hiába hivatkoznak olyan példákra, amelyek a vallást, mint életeszményt — különösen a felekezetekre tagozott vallást — nem állítják az iskola keretébe. Hiába mutatnak rá a francia iskolára, ahol a polgári erkölcs adja a felsőbb tantárgyat. Ezzel szemben kiáltó tény, hogy épen a legerősebb példaként állított Amerika most akarja bevezetni a kötelező vallásoktatást. A vallástanításnak az iskolába való bevitele és az iskola tervszerű működésébe való beillesztése az egész tanításnak és nevelésnek felsőbb alaphangot biztosít. A tanítót olybá tünteti fel, mint, aki Isten helyett beszél. Ha a tapasztalatot nézzük, az is azt mutatja, hogy csak az élet marad erős a viharok között is, amely a legfelsőbb kötő hatalmát, az Isten személyes akaratában találja meg. Minden más nevelés szétfo-

lyik, vagy legalább is meginog, mikor kísértések lépnek fel a lélekben. Akár esztétikára, akár kultúrára, akár a természetes erkölcs szépségére építjük, homokra építettünk, mely kicsúszik a lelki épület alól, amikor nehéz és erős támadásokat kellene kiállania. Hisz még a természetfeletti, örök büntetéssel szankcionált törvény is gyengének bizonyul sokszor a szenvedéllyel szemben, mennyivel gyatrább volna a «helyes», a «jó», a «szép», az «illő» fogalmával való alátámasztás.

Ha a tanítás és minden tantárgy csak eszköz, akkor a célnak a nevelésnek kell lennie. A gyermeklélek nevelésének lényegéhez tartozik az alvó erők kifejlesztése. A rossz elleni védelem csak másodsorban kötelesség. Ezen tulajdonok felismerése és okos kezelése az iskola fontos kötelessége. A gyermek lelkében — még a legrosszabbéban is — jó készségek és tulajdonságok lappanganak. Nem értünk azért teljesen egyet Ellen Key panoptimizmusával, de hisszük, hogy az emberi lélek alapvetése jó s hogy ennek megfelelően kell megközelíteni. Mit érne az, ha csak a felburjánzó bűn elítélésére akarnánk nevelni s a jó tulajdonságok igazán holt és ki nem fejlődő csirák maradnának? Aki megpróbált egyszer oly módon hatni a gyermekre, hogy a rossz mellett észrevette, sőt *keresve* észrevette a *jót*, aki a jó tulajdonságra s ennek szépségeire felhívta a gyermek figyelmét, az belevitte a fiatal lélekbe az önbecsülés tudatát és a kikezdés lehetőségének gondolatát. Ez az erény azonban kizárólagosan az egyéni nevelés módszerével fejleszthető. Az egyetemes irányban elhangzott kijelentéseket a gyermekek rendszerint másra vonatkoztatják; igazán kevés az a gyermek, aki magára értelmezi. Az iskola könnyen hivatkozik arra, hogy az 50—60-as létszámmal dolgozó osztályokban az egyéni foglalkozás majdnem lehetetlen, de az elvi megállapítással szemben megkísérelt gyakorlat eredményeket

mutat. Ha az órák keretében minden módot megragadunk arra, hogy egyik-másik gyermekkel többet foglalkozzunk, ha a 10 perc alatt, kirándulások alkalmával magánbeszélgetések idején a gyermek lelki élete iránt meleg érdeklődést mutatunk, akkor megnyilatkozik előttünk a gyermek és minden reáhatásunk egyéni lészen. Ne azt a gyermeket hozzuk az első padba, aki a legértékesebb és nélkülünk is a legjobb fejlődést igéri, ide azokat kell ültetni, akikkel a *legtöbbet* kell törődni.

Az újabb neveléstudomány minden módon kísérletezik, hogy alkalmas gyakorlati eszközöket találjon, melyekkel az egyéni nevelés megvalósítható. A hittanárok által enlegetett és követett magánbeszélgetések, az iskolákhoz beosztott és a gyermekeket otthonában is felkereső iskolanővérek intézménye is az elv gyakorlati megvalósítása. Még erőteljesebb gyakorlati irány a kísérleti paedagógia módszere, mely teljes egyénenkénti, hosszadalmas megismerést sürget. (Claparède, Ranschburg.) Ugyane célt szolgáltatják a Mária-kongregációk, ifjúsági egyesületek, cserkészalakulatok. És ha a részletekig menő kísérleti neveléstan nem is vindikálja, hogy minden gyermekkel szemben alkalmazzák, annyi mégis bizonyos, hogy az igazi megismerésnek módját minden áron meg kell kísérelni. Több munka, új irányok követése kell ide ; az eredmény nem lehet kétséges.

Jól tudjuk, hogy egy nevelő önmagában nem sokat tehet ; de viszont minden egyes nevelő titkos bűvkört tud maga köré vonni. Ha egyelőre 10—12 gyermeket von maga köré és ezek életét helyes életelvek szerint fejleszti, akkor a kis társaság rövidesen másokat is bevon és a kör tágulni fog. Aki a vetés után mindjárt aratni szeretne, az idegenkedni fog a lassú és következetes nevelő munkától. Tény, hogy a nevelés eredménye csak később látható. Egy nevelő sem elégedhetik meg azzal, hogy csak a jelennek dolgozzék. A jelennek való munka

még a kőműveshez sem illenék, hát még ahhoz, aki lelket akar fejleszteni. Krisztus Urunk látta, hogy a tanítást mily kevés ember valósította meg, mégis önfeláldozóan dolgozott és fáradozott. Nem az a lényeg, hogy gyorsan terjed-e a gondolat, hanem az, hogy értékes-e az az életelv, amelyet másokkal közlünk. Még akkor sem szabad visszariadnunk, ha munkánk csődjét, vagy pusztulását látjuk. Akit megdöbbent a fejlődő élet váratlan letörése, azt könnyen csüggedés fogja el a romok láttára. A kislelkűséggel szemben tudatában kell lennünk, hogy a lélek világában gyakori a földrengés. Nemcsak azért, mert homokra építettünk ; az erkölcsi életben a legszilárdabb épületet is megrengeti a szenvedélyek dübörgése. Szent Pál gondolata szerint : «Aki magát állani hiszi, vigyázzon, hogy el ne essék». Még az erkölcsi kaoszból is kiemelhető a gyermek, ha élő hit táplálja a nevelőt. Nem szabad azt hinni, a botlás, vagy komolyabb bűn esetén, hogy javíthatatlan gonoszsággal állunk szemben ; legtöbbször csak nagy gyöngeséggel van dolgunk. A győzelmes jóba vetett szilárd hit újabb és újabb kísérletre biztat és a jövő újabb és újabb eredményeket mutat. A győzedelmes jóba vetett hit csodás lelki magaslatra emeli az embert. Kitágúl a horizont, messzebbre látó lesz a szem, s a pillanatnyi sikerek helyett a messzebb fekvő jövőért folyik a munka. Ha ily magaslatra emelkedik a pap, az iskolamester, a tanító és tanítónő és ilyen szempontok szerint nézi a gondjaira bízott növendéket, akkor az iskola négy fala nem rideg tanterem, hanem a lélekfejlesztésnek szentegyháza leszen. E szent helyről a tudás fénye árad szerteszét, de a fényözön is a lélek tökéletesebb kifejlesztését szolgálja. Ily szellem mellett megváltozik színében az egész iskola és tudásközlés helyett az *élet mesterévé* magasztosul.

6. Az életeszmények.

Az eszmények felsőbb gondolatok, kirajzolt és elérendő valóságok, melyek a lelkekre vonzó hatást gyakorolnak. A művészi szobor, festmény, a csengő összhang előbb él a művész lelkében és csak utóbb ölthet testet. Az élettipus is ott lebeg a fejlődő ember előtt, mert csak a kialakítandó életforma tudja szerves egységbe foglalni az élet ezernyi darabjait és adalékát.

Amikor a nevelők erősen hangsúlyozzák az értelmierők fejlesztését, vagy az akarat erősítését (Payot: Az akarat nevelése, Förster: Az élet művészete), akkor nagy célokat szolgálnak, de úgy látszik, mintha módszerük a nevelés technikája lenne. Tagadhatatlan tény, hogy ha a gyermeket hozzá akarjuk szoktatni, hogy mondjon le a torkosságról, a kis önmegtagadásokkal erősített akarat győzedelmes leszen... De ha ezt a részleges és sokszor kicsinyességig menő munkát megelőzőleg az *eszményt* rajzolnók a gyermek elé, akkor ez az eszmény belső erejénél fogva indítaná a jó követésére. (Lindworsky S. J., Meschler S. J.) Amint a mágnes természetes ereje magához húzza a vasat, vagy a föld vonzóereje ideláncolja a közelében álló tárgyakat, ép így az eszmények vonzó, indító erővel bírnak. Érdekes jelenség, hogy a nevelési elvek terén mily erős eltolódás mutatkozik. A természet és élet hozta rossz készségek és gyarlóságok egészen rátolták a nevelőket a rossz elleni küzdelemre és alig adnak helyet a jó kifejlesztése gondolatának. Ez magyarázza azt a tényt, hogy a bűn ellen való védekezés került előtérbe, így könnyen érthető, hogy a nevelés is inkább a technikai szoktatások irányában fejlődött. Az erkölcstanítók, sőt a katholikus nevelők is ezen irányban mozognak. «Vasár- és ünnepnap misét becsületesen hallgass». Még ennél a parancsnál is inkább

a szentmise elmulasztás bűnéről beszélünk, ahelyett, hogy a szent áldozaton való részvétel fenségével akarnánk hatást gyakorolni. Nem ott fogjuk meg a dolgot, hogy jól éljünk, hanem hogy ne éljünk rosszul. Pedig nem az az igazi ember, aki nem tesz rosszat. Nagyon gyakran hangsúlyozzuk, hogy mit nem szabad tenni ; de arról az eszményi élettipusról, amit meg kell valósítanunk, ritkán beszélünk. *Az élet pedig nem bűnkerülési alkalom, hanem nagyszabású kibontakozás.* (Förster.) A gyermekből értékes férfi, a gyenge egyéniségből erős jellem, összeszedett ember alakulhat, ha nagy eszmények bűvkörébe kerül s ezeknek állandó hatása alatt marad.

De hogy és mint állítható ez a gyermek lelke elé ?

A kis gyermek érdekköre az anyagi világban mozog. Ami ösztöneit érinti, azt kívánja. Nagy erőfeszítés eredményezheti, hogy a felsőbb életet (kultúra, esztétika, erkölcs, vallás) vonzónak találja. De ezek a javak alig érhetők el, ha állandóan negatívumokkal dolgozunk. Ne keresd a csúnyát, ne légy lusta, ne lopj, ne káromold az Istent, üres intelem maradnak, de nem sokat eredményeznek. Azt a lelket sikerül megindítani, amelyiket megkap ez a gondolat : Neked nagy élethivatásod van, te az Isten gyermeke vagy ! Ha erőteljessé tudjuk tenni a gyermekben ezt a nagy vágyakozást, hogy belőle felsőbbrendű életet élő ember lehet, akkor az akaratnak oly lendületet adtunk, hogy hatása diadalmas élettel kecsegtet. A többi akaratedző, fiziológiailag erősítő nevelő-hatások leginkább azért szükségesek, mert gyarló erőink az *állandó* kitartásra gyengéknek bizonyultak. (Hoffmann : Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung).

Az életeszmények gyakorlati beállítása rendkívül nehéz a gyermeknél. De a kérdés az : mi a helyes és szükséges, nem pedig az, hogy mi a nehéz és mi a könnyű. Ha önmagunkra gondolunk, vissza fogunk emlékezni,

hogy nem a kis cselekvések lendítették előre életünket, hanem az eszmények után való vágyakozás.

Ha valaki úgy értelmezné a mondottakat, hogy elvont eszményképek megrajzolásával kisérleteznék, az átlépné a gyermek felfogó képességének határait. Helyes utat az követ, aki konkrét életben mutatná be a kívánatos eszményeket. A gyermek ugyanis mindig a példa után megy. (Barth: Elemente der Erziehungs und Unterrichtslehre.) Maga elé tűz egy eszményt, pl. vagy az osztályban talált jobb vagy rosszabb társának, vagy apjának, anyjának életét teszi meg követendő eszménynek. Ide tartoznak azok a szentek, akiknek földi életét bele tudjuk képzelni a hétköznapi életbe. Ez mind azt mutatja, hogy van a gyermekben még öntudat alatti eszménykövetés is. Nem hinném, hogy a gyermek *kizárólag* azért szeretné a mesét, mert cselekvés, mert meseszövés. Azt gondolom, hogy az is hat reá, hogy a szép mesében vonzó, kedves egyéniségek szerepelnek, kik a követendő életnek gyakorlati eszményét mutatják.

Bármennyire hangsúlyozzuk is, hogy a jó készségek a gyermek lelkében benne élnek, mégis tény, hogy nem mindig fejlődnek úgy, mint adott lelki alapvetéshez mérten fejlődniök kellene. Az emberi természet járuléka, hogy egymásra vagyunk utalva. Másoktól tanulunk, másnak életéből, másnak munkájából merítünk; lelkünkbe íródik, hogy kikkel érintkezünk. A gyermek környezetében találja és teremti életeszményeit. Jó, ha helyes és szép életet lát, mert akkor ezek szerint igazodik. A züllött és elhanyagolt gyermek eszményképei Rinaldo Rinaldini, Tom Pick, Nick Carter-féle egyéniségek; a jó fiúnak az eszményinek tartott lelkiatya. Ez magyarázza, hogy kiskorában a legtöbb fiúgyermek pap akar lenni. Az élet újabb és újabb életeszménye más-más felé fordítja gondolatukat. A lélek természetéhez tartozik,

hogy eszményeket keres. Vagy kap, vagy maga teremt ilyeneket. A temperamentumos gyermeknek a kocsis tetszik, aki pedig sokat ácsorog a műhely előtt, az előtt a kovács a legnagyobb eszmény. A leányok életében nehezebb ilyen konkrét tipust találni. Legtöbb szerető lelkű mama akar lenni. Pici kis babáját is anyai szeretettel cicomázza, dédelgeti.

Az okos nevelőnek arra kell törekednie, hogy ő adja meg a gyermeknek a helyes életeszményt.

7. *A «természetes ember» eszménye.*

Az első életeszmény, mely a gyermek életébe beállítható : a természetes ember. Miben áll ez ?

a) Rousseau «Emil»-je nem járt a földön. Elképzelt egyéniség, kit így lehetne meghatározni : a nem nevelt ember, a teljesen az ösztönök szabad játékára hagyatott, mindenféle befolyástól mentesített ember. Ezen módszer szerint a gyermeknek mindig azt kellene hangsúlyozni, hogy azt tedd, amit ösztönöd parancsol. Légy szabad ember ! Szülők, nevelők szavára nem kell hallgatnod.

A kommunisták gyakorlatilag is próbálkoztak ezzel az elmélettel. A gyerekek «bizalmi-tanácsá»-ra bízták a nevelést és az öregek «kénye-kedve» alól felszabadították a gyermeklelkeket s a belső, ösztönös élet szavára bízták a fesledező életbimbókat. Szinte szófecsérlés ráutalni arra a sok alsórendű szenvedélyre (önzés, kéjvágy), amely ilyen «eszmény» mellett rabbá alacsonyítja a gyermeket. Még a lefékezés is keveset segít, hát még a teljes felszabadítás ! A kültelki vagy elhagyatott szegény gyermekek tragikus élete világosan mutatja ezen életeszmény gyakorlati eredményeit. A patronázs bűnügyi statisztikája sötét képét mutatja az «önnevelő» ifjúságnak ! (Gyermekbíróságok ! Dr. Kármán E. : A gyermekek erkölcsi hibái és erkölcsi betegségei. Budapest, 1922).

Sok vita helyett álljon élő érv gyanánt az a tapasztalat is, hogy a «kommun ifjúságá»-nak nagyrésze könnyzápor között bánta életének súlyos megtévelyedését és szenvedélyeinek borzasztó uralmát. Ez a megállapítás nem tudományos érv, de a konkrét életből merített tapasztalat. Ha már most ezt az életet a gyermek *természetes* életének vesszük, akkor tegyük le a tollat, hagyjunk el mindent és legyünk természetes állatemberek.

b) De a természetes embert úgy is próbálják megrajzolni a gyermek előtt — s ez a legtöbb naturalista nevelő módszere — hogy a művészi szépet, a tudást és belső erkölcsi jót állítják eléje követendőnek. A lelki tartalomnak ily irányú kifejlesztése már jobban kifejezi a természetes embert. Ezek a készségek ugyanis lényeges részei az ember belső világának. Gyakorlatilag úgy kísérleteznek vele, hogy a gyermek előtt megnyitják a múzeumokat, tárlatokat ; elviszik őket a legkiválóbb zeneszínielőadásokra, vagy felhívják figyelmüket a természet szépségeire. Az iskolák építésénél a művészi szépet keresik, hogy a külső csín és szépség nevelőleg hasson lelkükre. (Pesti elemi iskolák, Bárczy-féle építkezési programm.) Oktatják őt a különböző ismeretekre. A betűvetéssel megnyitják előttük a tudás tárházát. Keltegetik benne a kutatás és mélyrehatolás szellemét. Az egész nevelést az az alapgondolat járja át, hogy a nagy geniek és nemzeti hősök eszményi alakja Pantheonná magasztosítja a világot s ez a szépséges világ az eszmények erejével indítsa a finom gyermeklelket. Belső harmoniára is figyelmeztetik. A szenvedélyek és ösztönök alantasságára is felhívják figyelmét. A vallás erőit szorgosan kerülik. Rein menschlich ! ez a jelszó. A legkisebb korban a mesék világából vonják le az erkölcsi tanulságokat. Az állatokat, növényeket megszemélyesítik, tulajdonságaikat úgy rajzolják meg, hogy az ibolya szerénysége, a bárány szelídsége vonzó legyen az ártatlan pici

gyermek előtt. Ennek a módszernek klasszikus példája a francia iskolák tankönyve. (P. Laloi: «L'année preparatoire d'instruction morale et d'instruction civique.» Paris.) A címlap a legérdekesebben mutatja, mit és hogyan állít a francia laikus nevelés a kis gyerek elé. A képen egy bámészkodó gyerek látható, aki a táblát nézi, amelyen nagy betűkkel ez áll: «*Dignité humaine és Devoirs de l'enfant*». (Az emberi méltóság és a gyermek kötelességei.) A két legfőbb ideálról kézenfekvően megállapítható, hogy az elsőt egészen egyszerű, szegény gyermek nem érti; túl elvont valami; a másodikat pedig ép a műveltebb és a fejlettebb korú gyerek inkább tehernek nézi.

Nem tagadható, hogy ezek a gondolatok sok vonzót tartalmaznak. De szomorúan kell megállapítani, hogy életerejük felette gyenge. Olyan mágnesek, melyek vonzóereje nem állja ki az erőpróbát. Csak addig igazi életeszmények, ameddig könnyen valósíthatók. Ahol erkölcsi erőfeszítés igényeltetnék, ott még a felnőtt ember életében is felmondják a szolgálatot s a gyerek életében még inkább. Hogyan volna elképzelhető, hogy a bámészkodó gyermek *a tanító tekintélye* alapján úgy alakítsa életét, hogy cselekvéseinek alapját az emberi méltóság, egyes tetteit pedig az állandóan keresztülvitt kötelességteljesítés vezesse! Ide az életnek szilárd alapja kell; ez pedig csak az Isten lehet.

A felsőbb iskolatipusoknál még nagyobb a veszély. Amit elfogad az érzelmes elemista, azt nem tartja a felsőbb iskolás fiú. Mert ha meg is engedjük, hogy a kis elemistát megindítja az a jámbor leírás, hogy a cserepes édesatya érte fázik a háztetőn (Lásd az idézett laikus erkölcstant!) s talán arra is gondol, hogy azt a derék jó atyát szeretni is kell, de a későbbi korban oly durva felfogással is találkozik, hogy ez az atya kötelessége. (Lásd: Kommunista neveléstan.) Hogy mennyire meg-

lazítja az igazi erkölcsi felfogást a természetes, Isten nélküli nevelés, legjobban mutatja az a francia példa, ahol a gyárakban, a művelt családokban köznapi beszéd az élet minél erőteljesebb kiélvezése, a gyermektehertől, házassági kötelektől való mentesség. Pedig ezek még a laikus morál tanítása szerint is a természethez tartoznak.

A természetes életeszményt hirdetők pedagógiáját nagyon nehéz ellenőrizni és megbírálni. Nehéz pedig azért, mert az út feléig mindnyájan együtt haladunk. Csak annyi ban térnek el útjaink, hogy mi a természetes ember kinevelését kevésnek és sekélyesnek találjuk. Mi a felfokozást hirdetjük. Ha nem állnának frontot a felfokozással, továbbhaladással szemben, akkor nem is ütköznének érdekköreink ; azonban a naturalisták egyenesen a természetfeletti élet ellen játszák ki elveiket, azért e két irány kiegyeztetése a lehetetlenséggel határos. Pedig a természetes nevelés oly alapot adna, amelyen legkönnyebben felépülne a természetfeletti nevelés. Hogy pedig láthassuk, mennyi okos és jó dolog rejtőzik a természetes nevelés gyakorlatában, kivonatosan ideiktatjuk a hivatalos francia «erkölcs-tanítás» programmját.

A francia iskolának a következő gondolatokat kell a jelzendő módszerekkel átültetni a gyermek világába.

1. *Erkölcsi nevelés.* Közvetlen beszélgetések. Gyakorlati példák, melyek erkölcsi vonatkozása az iskolában is érvényesüljön.

a) Egyéni megismerés a jellemnevelés szempontjából. Ügyelni kell a gyerek terheltségére, hogy melegséggel kezeltessenek hibái és kifejlesztessenek jó tulajdonságai. *b)* Az iskolai fegyelem a nevelés szolgálatába állítandó. Kerülni kell az aránytalan büntetést, a legnagyobb féltékenységgel kell őrködni az egyenlő elbánáson, üldözni az alattomosságot, módot nyújtani a nyilt, bátor beszédre. *c)* Állandóan felkelteni a figyelmet az erkölcsi érzésre és erkölcsi megítélésre. Nagyon jó, ha maguk

a növendékek is módot találnak arra, hogy saját maguk ítélkezhessenek tetteik felett. *d)* Szembe kell szállni a durva és babonás előítéletekkel. *e)* Meg kell éreztetni a bűnnek káros következményeit — különösen a lustaság, részegség és kegyetlenség nagyságát. — Fel kell kelteni az *erkölcsi érzéseket, a világegyetemmel szemben való csodálatot, a vallásos érzést, a szeretetet, a hála érzelmeit.*

2. *Hygienia és testedzés. a)* Meg kell figyelni a gyermeket az osztályba lépéskor. Figyelemmel kísérni tisztaságát, ruházatát, táplálkozását, játékait és tanácsokkal kell ellátni. *b)* E helyütt nem kell egyebet tennünk, mint felhívni a figyelmet a testedzés fontosságára. Ez úgy is külön tárgy.

3. *Polgári nevelés.* Fel kell kelteni a nemzeti érzést. Meg kell magyarázni e szavak jelentőségét: polgár, katona, hadsereg, haza, község, kerület, nemzet, törvény, igazság, rendészet.

4. *Előkészület a gazdasági politikához.* E negyedik rész nincs ugyan a hivatalos programmban, de a hivatalos szöveg szelleme igényli ennek érintését is. Ezért tehát fel kell hívni a figyelmet a munkás, a munkaadó, a munka gyümölcsei fogalmára is. (Laloi: L'annéle preparatoire d'instr. mor. et civique.)

Ennyi az egész. Sok okos és követendő mozzanat; azonban nyilvánvaló, hogy a súlypont a földi életen van s a természetfeletti átkapcsolódás — egy parányi kis deisztikus leíráson kívül — teljesen hiányzik.

Hogy elég-e az ennyi életnek, arról ne a viták végtelensége, hanem az élet maga döntsön. Ha pedig az élet a «természetes eszmény»-t kevésnek találja, akkor addig keressünk, míg az összes igényeket átfogó erőteljesen lendítő eszményt meg nem találtuk.

8. A tiszta élet eszménye.

A tiszta életet mindenki eszménynek tekinti. A természetes erkölcs hívei azért, mert a tisztaság a gyermek belső világának harmoniát ad, a természetfeletti életsíkon mozgók továbbá azért is, mert Krisztus Urunk tanítása szerint az erények erénye : a tisztaság lilioma.

Azt mindenki érzi, hogy a természetes ösztön beszédje erőteljesen és kemény hangon követelődzik. (Förster : Jugendlehre. Berlin, 1916.) Sőt az is igaz, hogy kis mértékben már a gyermeknél is mutatkozik. (Bloch : Korunk nemi élete. Budapest, 1910.) Ezzel szemben mindenki látja, hogy az ösztön féktelen érvénye romboló hatalom ; kiöli az erkölcsi érzéket, tönkreteszi a fizikai életet, elpusztítja a fiatal nemzedéket. Kell tehát egy eszmény, a tiszta ember eszménye, amely összhangot hirdet az ösztön és a lélek vágyai és tehetségei között. A művészetek művészetét az találja el, aki ezt a fontos életeszményt úgy tudja megrajzolni, hogy a gyerek életébe is beállítható legyen.

a) Megadja-e ezt a természetes erkölcs ? Bármennyire hálásak is vagyunk és szívesen veszünk minden gondolatot és hygiéniai ismertetést, amelyet a tisztaság érdekében felhasználhatunk, mégis kevésnek és gyengének tartjuk a természetes erkölcs eszményét arra, hogy tökéletesen tiszta embert neveljen. Először is azért, mert nincs egységes és átfogó gondolata. A tisztaság eszményén korok, nemek, körülmények szerint mást és mást értenek. A tökéletes tisztaságot lehetetlennek tartják. A férfi és női erkölcs divatos megkülönböztetését tűrik. A prostituciót szükséges rosszként kezelik. Egyes esetekben hajlandók engedményeket tenni. (Gyermekáldás korlátozása a nehéz gazdasági helyzet miatt.) Nehéz gazdasági helyzet, erősebb terheltség,

erős ingerek, a szervezet gyengeségére való hivatkozással eltekintenek egyes erkölcsi törvényektől. Életkorok szerint is más és más felfogást vallanak. Amit a legkisebb korban nem engednek, azt a későbbi életkorban neuraszténia, idegfeszültség címén elengedhetetlennek mondják. Hol van itt az az erős, mindenkire egyformán kötelező, minden körülmények között érvényt kereső eszmény? Hogy tudna értékes eszményt állítani a gyermek elé az a nevelő, aki annyiféle szempont szerint igazodik?

A konstrukciónak, belső sekreciónak, terheltségnek, átöröklésnek korok és vérmérséklet szerinti különféleségnek, nemek szerinti megosztódásnak *befolyásoló* szerepét mi is megengedjük, de az eszményt is *megváltoztató* hatalmukat tagadjuk. Aki egérutat nyit az ösztönző erőknek, az nem tudja, hol áll meg a szenvedély romboló hatalma. És ha orvosok (pl. Juba dr: Érettségiző fiamnak a nemi életről. Budapest, 1924.) állítják is az ellenkezőt, akkor is csak a felületen mozgók s a történő, természetfeletti erőkkel erősített ifjúságot nem ismerők szavai ezek.

b) *Megadja-e ezt az erős életeszményt a természetfeletti élet?* Ez a világnézet fölényes kemény öntudattal kezdi a munkát. Legyetek hősök, legyetek királyok! Uralkodjatok ösztöneitek felett! Ha akartok, tudtok, mondja az ifjúságnak s ezzel a nagy öntudatot viszi lelkükbe. Az Isten segítségének közelsége erőfokozást hoz és nagyobb kitartásra biztat. Egyeseknél nagyobb, másoknál kisebb lesz a küzdelem, de Isten ott áll mindenki mellett. Lehetetlent senkitől sem vár, de állapotbeli tisztaságát mindenkinek ki lehet és ki kell alakítania. Bár ez a hang a hősökhöz intézett beszédként hangzik, még se ijedjünk meg tőle, mert ép a nagy gondolatnak van lendítő ereje. A nagy eszmény nagy erőfeszítést igényel; a nagy gondolatok természete, hogy keltegetik azokat az alsó lelkierő-

ket, melyek segítségével a legkeményebb munkám is megvalósítható. De hol és hogyan rajzolódik meg a természetfeletti élet síkján a tisztaság eszménye? A konkrét megállapításnál különbséget kell tenni a fiúgyermek és a leánygyermek között. Természetbeli különbözőségüknél fogva egészen másképen rajzolandó meg ez az eszmény a fiúknál és egészen másképen a leányoknál. A fiúgyermek életében a legnagyobb erő a tettvágy, míg ellenben a 10—14 éves leánykát a mélázás, az ábrándozás, az érzelmi világ szétáradása jellemzi. Az eszmények vonzóereje pedig a természet rejtett erőire támaszkodik; olyan alakban állítandó be tehát a tisztaság eszménye, hogy a lélekben rejtőző készségeket kielégítse.

a) **A tiszta férfiúság.**

A tisztaság erénye nem más, mint a legősibb és legnagyobb életerőknek összefogása, céltudatos nevelése és így a helyes jövő megteremtése. Ezt a lelki szépséget a természetfeletti életsíkon mozgók, a tiszta férfiúságban rajzolják a gyermek elé. Isten terve szerint minden életmegnyilvánulás életcélt szolgál. Minden erő, ösztön, Istentől származik s mint ilyen szent és magasztos. De a testből és lélekből álló ember könnyen mellőzi a lélek igényeit, hogy eleget tehessen a test követelődző ingereinek. A test egyeduralomra tör. Ösztönöit az Isten adta célok figyelmen kívül hagyása mellett élvezeti eszközzé aljasítja, tobzódásokba viszi. Mi lesz az istenfiúságra teremtett lélek erejével? Mi lesz a lélek felsőbbségével? Mi lesz a belső harmóniával? Mivel a lélek több, a test csak másodrendű, azért a lélek uralmának megtartóztatása az ember szent kötelessége. A tiszta férfiaság erénye tehát így is fogalmazható: lélekuralom. De a tisztaság erénye a jövő életet is magában hordozza. Egyedekét és a jövő nemzedékét. A tisztaságért való

küzdelem tehát a jövőért, családért folytatott munka. A tiszta férfiúság eszménye tehát így is kifejezhető: az életerős, eszményi jövő. De Krisztus szerint az erények legszebbike is a tisztaság. Az apostolok közül a tiszta szent János állt lelkéhez legközelebb. Az evangéliumi tanácsok között a legmagasztosabb a szűzi tisztaság. A tiszta férfiúság így is fogalmazható: Krisztus követése.

Ez az elméleti megrajzolás fokozatosan állítható a gyerek elé. A gyereklélek visszahatása, rezonanciája hamarosan jelentkezik. Mikor a gyermek megsejti, hogy kemény munka várakozik reá, akkor feltámad benne az erőkifejtés gondolata s tetterejének megfelelően munkateret talál lelkivilágában. Már a legkisebb korban érzi, ösztöneinek csábító hatását. Megérzi, hogy ezek uralkodni akarnak felette. Amit értelme belát, amit Isten parancsolata tilt, azzal ellentétbe akar helyezkedni az ösztön követelődző hangja. Gyengévé, játékbábbá akarja tenni az élvezetvágy. Ezzel a gyengeséggel szemben természetesen jelentkezik az erőfeszítés, a küzdelem gondolata. A tetterős gyermek nem akarja, hogy akaratnélküli bábbá legyen. Az erőfeszítést *munkának*, nem lemondásnak nézi. És a szépséges eredmény reménye erőteljes *munkára serkenti*. A lemondás gondolatát nem kell hangsulyozni. Ez a gondolat nem kedvez a fiú előtt. Ott fogjuk meg a kérdést, hogy az ösztönös élvezet bírása helyett, a lélek hatalmának kifejlesztése történik. A gyermek előtt lelki veszteségnek kell feltüntetni a tisztaság elleni bűnöket. Gyengeségnek, puhányságnak kell jellemezni, hogy elforduljon tőle a lelke. Az erőt képviselő fiúlélek írtózik a gyáva, lemondó élettől.

Ilyen megindulás után és kissé érettebb korban már azt is hangsúlyozhatjuk, hogy a tisztaság erénye nemcsak önmaga feletti erőket adja, hanem megalapozza a jövő boldog életet is. Az értelmes gyermek jól tudja, hogy a VI. parancsolat valami igen fontos tárgyra vonat-

kozik. Nyugodtan fel lehet lépni ezzel a gondolattal: *Te magadban hordod a jövő életet!* Amilyen mostani életed, olyan lesz a jövő életed is. Ezen felsőbb hangok megpendítésére a gyermek lelkét szent komolyság ragadja meg. Itt elnémúl minden durva gondolat; mindenki érzi: nehéz és komolyan szent dolgokról van szó. A jövő életet mindenki eszményinek állítja maga elé; nincs gyerek, aki jövő életét rosszabbnak képzeli el, mint a jelent. A szebb jövő keresése ösztönszerű vágyon épül. Ha már most ráutalunk arra, hogy a szép életet a gyerek a tiszta gyermek- és ifjúkor megőrzésével önmaga teremti meg, akkor a tisztaságot oly pidesztálra emeltük, amely az ifjú egész életére kihat. Ha csak kis részletekről, egyes kis hibák elhagyásáról beszélnek, nem nyitnának olyan belső erőforrást, hogy ebből erőt meríthessen.

Nagyon természetes, hogy nem lehet azt hinni, hogy az életeszmény egyszeri magyarázatra teljesen rendet teremt. Ennek rendszeres kialakítása a hosszas nevelés munkája. Most csak a belső megindulásról és állandó reáhatásról van szó. Szent Ágostont megragadja ez a gondolat: «Járjunk tiszteségesen, mint nappal, nem lakmározásban és részegeskedésben, nem ágyas házban és szemtelenségekben, nem perlekedésben és versengésben.» (Róm. 13., 13.) Ilyesféle megindítást és nekilendülést kívánunk a gyermektől is.

A tiszta férfiúság gondolata szoros kapcsolatban van a házasság kérdésével. Ha a házasságnak szentségi magasztosságát hangsulyozzuk, akkor az ifjú lélek nem retten meg a szűzien tiszta élet és házas élet látszólagos ellentéte láttára, mert megérzi, hogy Isten gondolata valósul itt is, amott is. Roppant elhibázott dolog volna, a házasság szentségét valami harmadrendű dolognak beállítani. Ez különben is dogmaellenes. A tisztaság és a házasság viszonyát tisztázni kell és 17—18 éves

korban egyenesen szükségszerű. Az alapgondolat ez legyen : az egyik evangéliumi tanács, a másik természeti törvény. Mindkettő Isten akarata. De ha tökéletesebb is az első, Krisztus szentsége a házasság is. Részletekbe az egyéni kezelés által mehetünk, de a felvilágosítás útvesztőjét szorgosan kerüljük.

A tiszta élet ideálját a vallás erőivel is támogathajuk ! A nagyobb fiút megragadja az egyháznak ez a gondolata : aki a tisztaság erényét birtokolja, az Krisztushordozó lélek ! . . . Krisztus követése, Krisztus bírása örömre hangol. A tiszta férfiúság ilyetén való beállítása is indító erő. Különösen akkor, ha felcsendül mellette az a hang, hogy a gyenge akaratot gyámolítják a természetfeletti kegyelmi erők is. A kis gyermek előtt legbecsesebb kincs a kis Jézuska szeretete, az ifjú előtt nagy tisztesség az élet Mesterének követése. Ezért a szeretetért, ezért a biztos életcélért áldozatokra is képes a gyerek. Más szóval azt mondanám : örömmel küzködik az ösztönös erők megfékezésén és a tisztaság eszményének kifejlesztésén.

Ime, így hat a tisztaság eszménye a fiúk életére !

b) A tiszta nőiség.

Közismert tény, hogy a leánykák kedély-, érzésvilága a fiúkénál sokkal erősebb, tevékenysége sokkal ütemesebb, de kevésbbé kitartó. A leányok lelkivilága mélyebb, kedélye melegebb, következőleg életüket kicsi kortól kezdve az érzelem uralma jellemzi. A legkisebb kor is ráutal erre a tényre ; (hízelkedő, ragaszkodó kis lánykák !) a 10—14 éves kor pedig kézzelfoghatóan igazolja. A leányokat talán ez a szó jellemzi legjobban : ábrándozó.

Ha ezt a tényt megállapítjuk, akkor a tiszta életeszményt is más oldalon kell beállítani. Némileg az is hat reájuk, hogy a fiúknál említett küzdelmes erőfeszítéssel lelki erőt fognak képviselni ; de sokkal erősebben megragadja őket, ha érzelmi világukhoz fordulunk. A tiszta

nőiség a meleg, finom, szerető érzelmek kifejlesztése. A szépnek, a jónak szeretete alapja a tiszta nőiségnek, amely a legnagyobb jónak, a legszebbnek a belső harmóniának kibontása. A tiszta nőiség tehát: a lélek szépségének szeretete. A nőies érzelmi világhoz tartozik az önfeláldozó szeretet. Életerejét, önmagát, lelkét adni másnak, ez a belső történése. De mikor adja a legtöbbet és a legnagyobbat? Akkor, ha a békés, ösztönök fölött győzelmes, tiszta életet, az élet liliomát nyujtja. A tiszta nőiség tehát: a legönfeláldozóbb szeretet kifejlesztése. De az élet az édes anyai szent hivatásra szólít. Az eszményi édes anyát a tiszta nőiség adja. Minden nemesnek és szépnek szeretete, továbbá az önfeláldozó lelkület legerőteljesebb vonása az édes anyai szívnek. Honnan mindez? Egyesegyedül a tiszta nőiségből. A tiszta nőiség tehát: a boldog anyaságnak a megalapozása. De végül az Úr a szűzi tiszta lelkek kedvelője, Jézus a szűzi lelkek királya. Az érzelmes női lélek jobban érzi, hogy ennek vonzóereje van. Örömmel hallja e beszédet: a tiszta nőiség az Úr Jézus legkedvesebb erényvirága.

Hogyan hat ez az eszmény a kis leányka lelkére? Játszi kedélye ragaszkodik a széphez. Tetszik neki a kedves játék, a szép rét, dalos madárka. Még kedvesebb lesz előtte a szépséges gyermekarc, de legkedvesebb előbb önnönmaga. Önmagának szépsége és szeretete pedig akkor lehet legnagyobb, ha a legszebb virágnak, a tisztaság és ártatlanság virágának hordozója. A picike megérzi, hogy valami csodálatos belső erő, a szent szeméremérzés óva int és állandóan fegyelmeztet; nem igen tudja még mit akar e belső hang, de annyit érez, hogy ha követi szavát, akkor a legszebb és legértékesebb dolgot védelmezte s abban önmagát, mint legértékesebbet igazán szeretheti. Ezért az értékért pedig bármily küzdelem, bármily áldozat is csekélység. Ime a megindulás, amely a tiszta nőiség irányát mutatja. — A kis leányka életében

hamarosan jelentkeznek az önfeláldozó szeretet jelei. Másokért, mások szeretetéért áldozatot hozni az a lelemző vonás hamar kiverődik. Amikor megérti, hogy ösztönei és lelki készségei küzdelembe kerülnek, amikor meghallja, hogy a legnagyobb, amit a jövőben adhat a lélek tisztasága, akkor készséggel áll munkába, hogy ezt a nagy kincset önfeláldozó fáradsággal óvja és megvédje. Ime a második megindulás. — Az önfeláldozásnak legnagyobb példaképe az édesanya. A kis leánykával meg kell éreztetni, hogy benne a jövő édesanya lakik. Ez a gondolat nem idegen. A természet maga gondoskodik arról, hogy reveláltassék. A kis leányka még a játékban is a természet szavát követi. Babákkal játszik. A leányka természete nyilvánvalóan azt mutatja, hogy benne az anyai érzület az uralkodó. Mivel az igazi eszmény mindig a természetnek megfelelően gyakorolja vonzóerejét, ép azért hat indítólag a jövő édesanya képe a fejlődő gyermekre. Az édesanya képe — a szerető, a lemondó, küzködő, szenvedő arc. Az anyai hivatottság tehát a szeretet, lemondás, küzdelem, szenvedés által érhető el. Aki tehát a durva ösztönös élet örömei helyett az igazi szépnek szeretetét fejleszti s a pillanatnyi örömökről le tud mondani, az nagy és szent hivatásra készül. Ime a teljesen megrajzolt jövő képe, amely életerők irányítójává leszen. Mennyire távol esik ezektől a Weininger-féle durva ideologia (Geschlecht und Charakter. Wien, 1920.), amely a nőtől minden felsőbbrendű kikezdést megtagad és kizárólagosan ösztönös lénnyé silányítja. — A nagyobb leányoknál *egyenesen* reá lehet térni az anyai hivatottságra. Nem lehet a nehezebb kérdések felett elsiklani. Ismertem komoly embereket, kik felnőtteknek tartottak előadást s mikor ehhez a kérdéshez értek, akkor azt mondták, hogy ezt a könyvből tanulják meg. Ezt a nehéz, de szent kérdést legkevésbbé lehet a könyvből megtanulni! Az élet legszentebb vonatkozását

szentül lehet és kell is érinteni! Csak az sértene szent érzelmeket, aki durván vagy egészen fiziológiailag kezelné az élet tovavitelének isteni törvényét. Aki azonban az anyaságot az eszmény magaslatára emeli, az a leánylélek indításához újabb mozzanatot adott.

A harmadik szempont a vallásos szempont beállítása. Nem elég megismertetni, hogy a tiszta nőiesség Krisztus szent gondolata, a leányoknál a fősúlyt az érzelmi mozzanatra kell helyezni. Úgy kell szinezni a tiszta ártatlanságot, mint a legnagyobb kincset, Krisztusnak adható legszentebb lélekvirágot. Szép az ibolya, de legszebb a tiszta liliom. Ez az érzésekkel teli beállítás megindítja az érzelmes leánylelket. Felkelti benne a szeretet tüzét s áldozatosan készséges az erőfeszítésekre is. Különösen akkor, ha élő alakban, a Boldogságos Szűz személyében, a szűzek magasztos életében látja megdicsőítve az ártatlanság liliomát. Ez a megdicsőülés mint elérendő példa tünik fel előtte s érzelmével olyan formán akarja átfogni, hogy lelkének minden mozzanatát úgy hangolja, hogy a tisztaság megőrzése és követése megvalósuljon. Krisztus leereszkedő szeretete kiváltja a lélek felemelkedő áldozatosságot. Ez pedig egyenesen követeli a legnagyobb áldozatnak a tisztaság erényének bemutatását.

Igy lesz a leánylélekben a vallásos érzület a tiszta nőiséget fokozó szent életerő.

*

A tiszta élet eszménye — amint mondottuk — megindítást és állandóan vonzó hatást gyakorol. De elégséges volna-e ez a megindulás? Az okos nevelő itt nem állapodik meg. Mindenesetre alapul veszi az elmondottakat s ezután igénybe veszi a többi segédeszközt. A fősúlyt az erőteljes, belső megindításra, az eszmények megszeretésére fordítja, de nem hagyja figyelmen kívül a nevelés többi eszközét sem. Tóth Tihamér tüneményes

erejű munkája (A tiszta férfiúság) azért ért el rendkívüli hatást, mert a felsőbb természetfeletti tiszta élet fenségének apotheozisát zengte. A sok orvosi, vagy medico-pastoralis irat (Kraft-Ebing, Teemming, Antonelli, Szuszai) kisebb hatást ért el, pedig ijsztő formában közli a bűnös élet káros következményeit. Úgy látszik, hogy az elrettentés hatása csak ideig-óráig tartó, a tiszta élet megszeretése azonban erősebb és kitartóbb.

A tiszta élet kialakításánál, továbbá úgy a fiziológiai mint psychologiai tényezők is figyelembe veendők. A károsan befolyásolt szervezet, (Moravcsik: Elmekór és gyógytan. Budapest, 1922.) a rendellenesen működő belső secretionális folyamatok, átöröklésből származó terheltségek, psychikai traumák (régi bűnöknek öntudat alatti emlékei) és kényszerképzetek (Freud: Psychoanalisis, Budapest, 1915. Az álomról. Budapest, 1912.) nagy része az orvosi therapia körébe tartozik. A tiszta életideál kialakulására káros hatással vannak s ép azért gyógyításukra állandó súlyt kell helyezni. — Lelki szempontból állandósítani kell a munkával való *lekötöttséget*, mert a tiszta férfiúság és nőiség erős munka által fokozható. (Noldin, Lehmkuhl, Tóth T.) És nemcsak azért, mert a figyelmet elvonja a káros behatásoktól, hanem azért is, mert az erősen felszaporodott energiákat más irányba tereli és így a reflexívnek működését a nemi élet körén kívül helyezi. Ezen reáhatások mellett állandóan erősítenünk kell az akaraterőt. Minden tetthez erőfeszítés kell, ennek kifejtéséhez pedig erős akarat. Az erős akarat nemcsak a bűnös készségek megfékezésénél segít, hanem az eszmények állandó és kitartó követésére is képesít. Nem elég a megindulás, a legnehezebb a kitartás. Ehhez pedig kemény akarat szükséges. A nevelő nem kapcsolhatja ki a parányi kis akaratgyakorlatokat, mert ezek nélkül a gyermekek nem lesznek elég erősek jó elhatározásaik keresztülvitelére. Aki

kifejlesztette akaraterejét, az annyira képesíti magát, hogy az álmában kisértő gondolatok ellen is küzdelmet folytat. A reflexgátló psychikai ráhatás oly erőssé fejlődik ki benne, hogy még öntudata alatt is ugyanaz a folyamat történik vele.

A katholikus nevelőnek mindezek felett még egy szemponttal kell számolnia. Ez a rész sem nem therapia, sem nem psychologia, az a természetfeletti élet isteni kegyelme. Újabban még a psychologiai bajok kezelésének is lelki tényezőket szerepeltetnek ; (Dubois : Die Psychoneurosen und die seelische Behandlung) mennyivel inkább az erkölcsi élet emelésénél. (M. Laub : Nervenkraft durch Gottes Geist. Freiburg, 1922.) Ennek a titkos, benső, állandóan ható erőnek elhanyagolása annyi volna, mint megfosztani magunkat a legerősebb eszközöktől. Hisz a tisztaság eszményének is abban van legnagyobb vonzó ereje, hogy Krisztus rajzolta élettipus ; megvalósításánál abban kell rejtőznie a legnagyobb erőnek, hogy a Krisztus adta isteni kegyelem kisér.

Az eszmény szépsége leginkább Krisztustól származik, az eszmény elérése legfőkép krisztusi kegyelemmel történik.

9. *A természetfeletti életeszmény indító ereje és nehézségei.*

Mivel a vallás az élet legfelsőbb síkján fekszik, ép azért csupán az emelkedett finom lélek tudja megérteni. A gyermeklélek is csak akkor tudja befogadni, ha kiskorától fogva hozzáfinomítják. Nem szabad azt hinni, hogy a felsőbb életeszmény egyszerű elmondással beállítható. Nehéz, következetes munkát kell kifejteni, hogy az anyagias gondolkodásból kiszabadulva a természetfeletti élet felé szárnyaljon a gyermeklélek.

1. Hogy és mint volna a gyermek előtt megrajzolandó a vallás eszménye ?

a) A vallás mélyén ez a gondolat lappang: Istentől vagyunk, Istenhez megyünk! Látszólag rövid formula, valójában pedig ez adja az első és igazi megindulást. E mondatban ugyanis a *nagyrahivatottság* gondolata rejtőzik; ez a tudat pedig igazi erőforrás leszen a gyermek életében. Aki nagy hivatottságot érez magában, abban erő is van annak elérésére. Nem adódik készség az érvény *lehetősége* nélkül. Természetes, hogy ezek a megállapítások, aprópénzre váltandók. A vallásos nevelésnek központjába kell helyezni ezt a gondolatot. Minden tanításnak, minden vallásos ismeretnek erre kell visszatérnie. Legyen ez olyan motivum, mely az egész nevelésnek az alaptónusát adja. Ha a gyermek megérzi, hogy Istentől vagyunk, akkor lendületet is érez magában az Isten felé. Érzi, hogy Istenhez tartozik. Ha azután azt is belevihetjük lelkébe, hogy az emberi természet ősereje lendít mindenkit az Isten felé, akkor a gyermek szivesen vállalkozik rá, hogy ebben az irányban dolgozzék és fáradjon. De ha a vallást csak úgy tudjuk bemutatni, hogy minden tétele lenyűgöző és nyomasztó tehertétel, melyet irtózatos erőfeszítéssel lehet és kell hurcolni, akkor ne csodálkozzunk, hogy soha sem válik életeszményévé a tevékenységre teremtett gyermeklléleknek. A siralomvölgyének *állandó* hangsúlyozása nem emel. Csak olyan alakban hat reá, ha ellenértéket adunk. A siralomvölgyet elhagyjuk, hogy az igazi élet világába kerüljünk!

Bár a magasbatörés vágya önmagában is nagy lelkihatalom, de az Isten kegyelmének, mint segítőeszköznek odaallítása még biztatóbb, bátorítóbb erő. Az ember életében mérhetetlen nehézség, hogy gyakran érzi az elhagyatottságot. Amint ez egyrészt lefokozó tudat, addig másrészt alkalmas lehetőség a lélek átkapcsolásának megteremtésére. Az ember természeténél fogva társaslény. Mástól kap, mások segítségével halad. Az élet

nekilendítésében Istentől kap. Ha a gyermek előtt oly erőnek tűnik fel az Isten segítő kegyelme, mely őt a természetfeletti életcél felé lendíti, akkor úgy érzi magát, hogy lelkiélete kibontásában Isten és ember együttesen dolgoznak. Isten kegyelméről szólva, vigyázni kell arra, hogy a gyermek ne bocsátassék rá arra a vágányra, hogy mindent Isten művel. Inkább azt kell hangsúlyozni, hogy az Isten segítő kegyelme indít, segít, de ez az ember erőfeszítése nélkül érvénynélküli marad. A gyermek ugyanis könnyen ráhagyná magát a jó Istenre. Nem veszi észre, hogy a lélek kifejlesztés munkájában az is fontos, hogy belső erőfeszítéseket végezzen. Nem szabad a vallást oly erős támasznak feltüntetni, hogy segítségével *minden* sikerül. Az imádságot sem kell teljesen és azonnal biztos eredménythozó eszköznek mondani. Mert mit tapasztal időközönként a gyermek ? Azt, hogy kérései nem mindig teljesülnek. Úgy kell beállítani a gondolatot, hogy akkor fog menni minden, ha magad is munkába állsz, az Isten segítő kegyelmét fölhasználod és Isten végtelen, előrelátó bölcsességét fentartás nélkül elfogadod.

b) A második gondolat ez legyen : a vallásos élet a legszebb élet.

Az emberi természetben benne van, hogy tökéletes életet keres ; a vallásos gondolat egyik ereje pedig ép az, hogy az élet végkifejlődését az örökéletben adja meg. A földet is széppé akarja teremteni, de csak annyiban, hogy azon keresztül az örök életet elérje. A vallásos eszmény nem az, hogy a föld teljesen értéktelen tartozék ; a föld az az otthon, hol gondos munkával Isten felé emelkedik az ember. A vallás nem szakít el teljesen, csak arra int, hogy nem ez az örök haza. De arra is figyelmeztet, hogy az Isten teremtménye és mint ilyen szép, jó és az örök cél felé vezető. Csak okosan használd céljaid elérésére ! A gyermek is megérzi ezt. Vele is meg

lehet és meg kell kedveltetni a világ természetes szépségeit, hogy ezeken keresztül felemelkedjék lelke a természetfelettiekhez. A cserkészet erőteljesen hangsúlyozza a természet szeretetét; nevelő ereje jórészt abban áll, hogy a természetes élet szépséges kifejlesztése akarja kibontani a természetfeletti életet. De hogy a vallásos életeszmény kívánatos legyen, úgy kell beállítani mindent, hogy a vallás adatai életfejlesztők legyenek. A vallási gyakorlatokat sohasem szabad úgy kezelni, hogy használatukkal veszít a gyerek; még ha az ösztönök megfékezését kívánják is, akkor is nyer, mert a lemondás a legfőbb jó, az erény érdekében történik. Nem azért kötik meg a kicsiny fát, hogy rabbá legyen, hanem azért, hogy megóvják az elpusztulástól. Nem azért tagadunk meg valamit a testtől, hogy pusztán lemondást gyakoroljunk, hanem azért, hogy a lemondáson át lelkiekben gyarapodjunk. Nem azért tiltjuk a lopást, hogy valamitől visszatartson, hanem azért, hogy más jószágát tiszteletben tartva, a miénket is tiszteletben tartsák. Ha a gyerekek között kis körök alakításával próbálkozunk és a viselendő terhek nagyságát vázoljuk, akkor senki sem lép a tagok közé. Ha azonban úgy állítjuk be a dolgot, hogy most valami nagy dolgot fogunk tenni lelkünkért, Istenért, akkor tömegesen jönnek a jelentkezők. Az aztán már nem számít, hogy közben munka is van. A lényeg az, hogy kedvvel, készséggel, tetterővel induljon a gyerek.

A vallásos nevelésben leglényegesebb, hogy a gyermek megszeresse a vallás gyakorlatait. Ehhez azonban az kell, hogy a vallás kegyelmi eszközeit a gyermek értelmesen és tudatosan használja. Amily egyszerűnek látszik ez a megállapítás, annyira komplikált a gyakorlatban. Könnyű azt mondani, hogy alkalmat kell adni a vallás kegyelmi eszközeinek használatára; de rendkívül nehéz úgy beállítani, hogy ezek mélységét a gyer-

mek megértse s így a szent cselekmények tényleg a kegyelem forrásaivá legyenek. A gyermek szívesen végigcsinálja a külső formákat, de kérdés, hogy gyarapodik-e kegyelmi erőkben ? Már pedig a vallásos eszmény csak akkor lesz vonzó és lelket indító, ha hozzájárul az isteni kegyelem lendítő ereje. A sok technikázás helyett tehát arra kell a súlyt helyezni, hogy a gyerek *elmélyedjen* a vallás gondolataiban és cselekvéseiben. Ennek egyik rendkívül fontos eszköze a napi elmélkedés, amely egy-egy komoly gondolatot közöl. Fontos szerepét még a vallás nélkül nevelők is nagyra becsülik, mert életelveket szűr le s a jövő munkáknak irányát szabja meg. Payot egész könyvet ír az elmélkedés nagy szerepéről ; szent Ignác egész rendszeres aszketikát dolgozott ki az elmélkedés vezérgondolatával. Közbeszédként hangzik, hogy nem a bölcselkedés, hanem az elmélkedés viszi előre a világot. Ha áll ez a nagyvilágra, még inkább áll a kisvilágra, a gyereklélek világára. Ugyanily fontos a vallásgyakorlatok között a szentgyónás és szentáldozás, melyek elseje a bűnök megbocsátása mellett egy-egy szokványos hiba leküzdésében is segít, a másodikba pedig csodálatos belső indításokat ad. De mindig akkor, ha *belülről indul, nem külső kényszer okozza.* Öntudatos megindulást nehéz elérni, pedig csak ennek van igazi hatása. Ezt az önkéntes belső megindulást a benső meggyőződés adja. Szívesen megengedjük, hogy egyesekben valamely kivételes vallásos készség lakik ; ezek könnyebben hajlanak a metafizikai gondolatok felé. De a felületesebb gyerekek lelkét is meg lehet fogni, ha állandóan hangsúlyozzuk, hogy itt az ő életéről, lelkéről, jövőjéről van szó. Az önzésnek szent alakja is van. Ez nem is annyira önzés, mint inkább helyes önszeretet. És a jelen esetben is ez a helyzet. Itt az «én» kerül a központba, de mások kára nélkül. Ha a kis gyermek figyelmét erősen reáirányítjuk, hogy életének szépséges kibontá-

sát a vallás adja, ha állandóan ráutalunk a vallás nevelő erejére, akkor a vallásgyakorlatok kívánatosak lesznek s mint ilyeneket szívesen használja mindenki. Még a rossznak tartott gyerek is megkísérli ezt a módot, mert hisz saját vesztét senkisem óhajtja. Az elhintett mag úgy indul csírázásnak, hogy hosszabb ideig a föld mélyén pihen és a talaj nedvességét magába szívja. A természetfeletti élet gondolatai is úgy fogamzanak meg, hogy a gyerek gyakori és huzamosabb ideig való elgondolással, elmélkedéssel ráeszmél saját értékeire s rügybe fakasztja lelki készségeit. Ép azért a természetfeletti életeszmény beállításánál és megkedveltetésénél igen melegen ajánlható az elmélkedés, okos lelkigyakorlat. Ez öntudatra, önértékelésre vezet és az életeszmények önkéntes követésére indít.

2. Ha a természetfeletti életeszménnyel élettörekvéseket viszünk a gyermek életébe, lassanként a magas életsíkra emeljük a kis embert. Maga ez a felemelkedés szellemi erőfeszítésbe, lelkiküzdelembe kerül ; de a lelkierők igaz próbája : ezen a síkon való *állhatatos megmaradás*, A repülőgép munkája nem szünhetik meg, mikor a lomha gépet a magasba emelte, mert a munka csökkenése után a gép lezuhan. A gyermek élete is csak lefelé csúszik, ha megszünik a fölfelé törtető erők lendítő befolyása.

a) Az ég felé emelkedő szellemre ugyanis nehéz súlyként nehezedik az alsóbb természet. Az ember test és lélek. A test keményen követeli igényeit. A latin mondás szerint : «Naturam expellas furca . . .» A természet ki nem írtható és követelő beszédje állandóan cseng a lélekben. A gyermekkorban csendesen pihenő nemi vágyak itt-ott felszínre kerülnek. Nem ritkán — mint látni fogjuk — kicsi korban is jelentkeznek. Sokszor csodálkozva látja az ember, hogy a csendes és békés vizeknek hitt lelkekben hullámok és viharok tombolnak. A fejlődő életerő

a kamaszkorban még erőteljesebben követelődzik. Az ifjak nem ritkán panaszolják nehéz küzdelmeiket. Akadnak olyanok is, akik bukásuk és lecsuszamlások felett szomorkodnak ; sőt nem ritkák azok, akik kiskorukban megérzik a terheltség káros következményeit. Ezek sírnak, szomorkodnak, elkeserednek. Minden nekilendülés, minden felemelkedés napokig, vagy hetekig tartó irányjelzés ; fölemelkednek, hogy annál fájdalmasabb legyen a bukás. Azt mondhatjuk, hogy a küzdelem általános. A különbség csak az, hogy az egyikben erősebb, a másikban gyöngébb az érvényt kereső ösztönös vágy. A lecsuszamlás után pedig ott él a gyermek lelkében a legszörnyűbb rém : «ad impossibilia nemo tenetur . . .» Kérdi magától : lehetséges-e, érdemes-e ? — Ezt a küzdelmet nemcsak magában, de az egész emberiség életében is látja. Tegyük hozzá : nemcsak a küzdelmet, hanem a lecsuszamlást, az összeomlást is. A nagy összeomlásból bizonyos törvényszerűségre következtet. Mintha azt mondaná : a rossz érvénye szükségszerű . . .

b) Tegyük hozzá a modern irodalomnak, egyes tudományos műveknek megállapításait, melyek a test kultuszát hirdetik s megtaláljuk azokat a súlyokat, amelyek a szellemi erőfeszítés mellett az ifjú lelket a földre húzzák. (Zoltványi : Irodalom és erotika. Budapest, 1924.) Szívesen megengedem, hogy sokszor ez a ráhatás nem is tudatos, de a sok rossz tapasztalat, ferde irányba hajló «tudomány» öntudat alatt ily irányra hangolja és befolyásolja. (Bloch : Korunk nemi élete. Juba dr : Érettségiző fiamnak a nemi életről. Budapest, 1924.) Ezek a ráhatások azután mind erőfogyatkozással járnak s könnyen kiváltják ezt a szárnyszegett kijelentést : nem is lehetséges a megállás. Érdemes-e ? — kérdezi azután az ifjú. — Az élet semmiképen sem mutatja azt, hogy az emberek nagyobb százaléka a magasabb síkok felé tör . . . Az anyagias élet után való vágyakozás, a föld javaiban

való dúskálódás, a tobzódó szenvedélyek kielégítése rákfeneként nehezedik az emberiség életére. De hozzájárul ehhez még az is, hogy az életben való érvényesülés a föld embereinek osztályrésze. A jelszavak után induló közfelfogás idealistának mondja az eszményekért lelkesedő embert ; cinikus mosollyal vágja oda a törtetőnek : egészen más a gyakorlati élet ! Szerintük ez az igazság : az eszményi életet élő emberek álomlátók, a valóságos élet távolesik az eszményektől. Ennyi nehézség láttára hogyne támadna föl az ifjúban ez a gondolat : vajjon érdemes-e a magasságok felé törni ? S ez a kérdés annál keményebb, minél kihívóbban és rikítóbban próbál rá feleletet adni a tobzódó utca, a kiáltó kirakat, a szenvedélyekre számító élet.

Ezzel a meglátással szemben megint csak az evangélium szebb és jobb világa segít. Látszólag «circulus vitiosus» az egész. Az eszményi élet a valláson épül, az eszményi életet pedig az evangélium erősíti. De ez az okoskodás azért helytálló, mert az első résznek igazát maga az élet adja. Az élet problémáját a természetfeletti élet oldja meg, a lélek fejlődését csak ez biztosítja. Tehát minden nehézség dacára is ezen *az alapon kell állnunk*. Ezen alapon való *kitartást* pedig kizárólag az evangélium adja.

Ebbe a kiszáradt világba az isteni szeretet visz ihletet és enyhülést. Az evangéliumi Mester így beszél : Széles az út ... Ezzel előre figyelmeztet minket, hogy össze ne roppanjon a lelkünk, ha kevesen járják a hozzá vezető útat, még az se kedvetlenítsen el, ha közvetlen környezetünkben látjuk az erkölcsi hajótörést. A tizenkét tanítvány közül az egyik megtagadta, a másik elárulta Krisztust. A társadalom nagyjainak lecsuszamlásaival szemben jusson eszünkbe szent Ágoston szava : «Láttam ledülni Libanon cédrusait». S ha ingadoznék lelkünk s talán túlzó bizakodással néznénk magunkra

s elítélő lélekkel tekintenénk embertársainkra, akkor jusson eszünkbe szent Pál beszédje: «Azért, aki magát állani gondolja, vigyázzon, hogy el ne essék». (Kor. I. 10, 12.)

Akárhogyan forgatjuk és nézzük is ezt a kérdést, mindig odajutunk, hogy Isten és a természetfeletti kegyelem nélkül nincs végleges és helyes megoldás.

A közbeszédben azt szokták mondani, hogy az emberben szalmatűz a nekilelkesedés; mi inkább azt mondanánk, hogy az eszmények felcsillanása után elhomályosodás következik s a felhőbe burkolt eszmény vonzóereje kisebbedik. Ép azért a nevelés nagy munkáját vállalóknak állandóan azt kell hangsúlyoznunk, hogy az életlendület legnagyobb ellenségei, a félelem és a kétségbeesés rémei ellen védekezzenek. Ezerszer és ezerszer mondják el Krisztus beszédjét: «Elégséges néked az én kegyelmem». Ezerszer és ezerszer ismételjék szent Ágoston beszédjét: «Ha bírták ezek és amazok, miért nem te, Ágoston?» Sokszor gondolják el, hogy csak az jut a hegy magaslatára, aki sebzett térdekkel és vérző lábakkal is új lépést teszen. A híres sarkutazó, az angol R. Scott így ír halála előtt: «Elhatároztuk, hogy nem leszünk öngyilkosok. Utolsó leheletünkig küzdeni akarunk... Ha kell, a küzdelem hevében érjen a fájdalomnélküli vég». (Kapitän Scott: Letzte Fahrt. I. Leipzig, 1919.) Ebben a mondásban valami csodás lelkierő rejtőzik. Olyasféle, amilyenről az evangélium beszél: «Ha hitetek vagyon, a hegyeket is áthelyezitek». Ilyen erős, ilyen nagy lélekkel lehet kemény küzdelmeket vívni, ilyen lélekkel lehet, vagy győzni, vagy *lelki* diadal mellett elpusztulni.

A természetfeletti életeszmény nehézségeken át valósul. De aki bízó és hívő lélekkel végzi a nevelés munkáját, az nehézségeken át is a gyermek tökéletesedését szolgálja. A letett fegyverek az elvesztett csaták jelei. Az életerők gyöngülése, a szellemtelen életbe való vissza-

húzódás az elvesztett lelki harc képe. Minél nagyobb a küzdelem, minél nagyobb az erőfeszítés, minél határozottabb a nekilendülés, annál nyilvánvalóbb, hogy értékes és nagy munka folyik. Mert a küzdelem hevéből megállapítható, hogy az alsórendű, ösztönös «Herdenmensch» világból fölemelkedés történik. Olyan fölemelkedés, amelynek tudatos akaratos célja ez: az anyagias emberből, az isteni embernek megteremtése. Erre a munkára Isten hívott, ebben a munkában Krisztus kegyelme segít, ebben a munkában győzelem követ.

10. A leggyakoribb gyermekbűnök.

De megvalósítható-e a természetfeletti eszményi élet a gyermek életében ? Ha csupán elméleti megállapításokkal közelítenénk hozzá, akkor nem. Bármennyire hiszünk is a lélek mélyén rejtőző jó készségek őserejében, mégis számolnunk kell azokkal a bűnös hajlamokkal és kívülről jövő rossz hatásokkal, melyek a nevelést károsan befolyásolják. A gyakorlati nevelőnek az eszmények szépséges világa mellett látni kell az élet sötét oldalát is ; ép ezért a hibák javítását is programmba kell vennie. A túlzott optimizmus káros nevelést eredményez ; a gyermeklélek fő készségeinek nevelése mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a valóságban meglévő rosszat sem.

A kis gyermek életét vizsgálva, sok olyan látszólag kis jelentőségű hibát találunk, amelyek fellépésével állandóan számolnunk kell. Ha nagy vonásokban átgondoljuk a gyermekvilág tényleges életét, akkor körülbelül a következő hibákra bukkanunk : engedetlenség és dacosság, hazugság és alattomosság, torkosság és lopás, durva beszéd és illetlen játék. Ez a sorozat ugyan nem meríti ki a maga egészében a gyermekhibákat, de gyakoriságuk és jelentőségük folytán ezek érdemelnek különösebb figyelmet.

Az engedetlenség és dacosság valami módon az önállóság túlzott előretöréséből fakad, de nem ritkán helytelen parancsolgatás eredményezi. Talán furcsának hangzik, ha a kis korban is alanyiságról beszélünk, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a kis gyermek életében is nyomaira akadunk ennek. A túlzott és helytelen parancsolgatás pedig annyiban okai az engedetlenségnek, hogy a következetlen, a gyermek dolgait figyelmen kívül hagyó, őt állandóan zavaró és meggondolatlan intézkedések önkényt kiváltják belőle az ellenállást. A szülői tekintélynek helyes hangsúlyozása és az okos, előrelátó intézkedések ráveszik a gyermeket arra, hogy saját feje szerint megindulva nem elég maga magának ; kevés a tudás, kicsi az előrelátás, szükséges mások vezetése, segítsége!... Ez a gondolkodás már odahajlás a tekintély felé ! A parancsnoknak figyelmes, nem haragból fakadó kiosztása pedig a könnyebb teljesítésre és készséges engedelmességre hangol. A fékeveszett és szenvedélyes büntetés és sok esetben indokolatlan követelődzés önkénytelenül kiváltja a dacos természetet, amely aztán minden odaadást megtagad. Aki az engedetlenséget le akarja törni, annak arra kell állandóan figyelnie, hogy a gyermek megérezze, hogy a szülők és nevelők parancsai neki akarnak jót ; de ilyen alanyi hangolás mellett figyelni kell arra is, hogy indokolatlan és elhamarkodott parancsolgatással ne váltson ki ellenkezést a gyermekből.

A *hazudozás* szintén egyike a gyermekbűnöknek. Honnan fakad ? Legtöbbször félelemből, gyávaságból. Az elkövetett hibák és a velejáró felelősség vállalása büntetéssel szokott járni. A kis gyermekben nagyon ritkán van meg az a bátorság, hogy hibáiért felelőséget vállaljon. Ha azután hozzájárúl ehhez a szülők és nevelők túlszigora, mely aránytalanúl bünteti a hibákat, akkor szinte önkénytelenül rátolják a gyengeerejű gyermeket arra, hogy hazugsággal próbáljon a bajból menekülni.

Azért az okos szülő és nevelő százszor jobban jár el, ha intő szavakkal, de szeretettől áthatott szavakkal figyelmeztet az elkövetett bűnökre, mintha kemény büntetést ró ki a tévedésekből elkövetett hibákra. A gyermeket önérzetre kell nevelni s az önérzetnevelése a hazudozásnak is elejét veszi. Ha a kis gyermek látja, hogy szavainak hitelt adnak, mert lelke tisztaságában bíznak, akkor önérzete fogja tiltani, hogy hazugsággal takargassa hibáját. Az ébredező önérzet és öntudat nem fogja engedni, hogy hazudozzék; ha pedig mégis előfordúl, hogy meggondolatlanságból hazudik, ez annyira fogja bántani, a lelkét, hogy később — mint a tapasztalat igazolja, — önmagától tesz őszinte vallomást.

A gyermekek életében jelentkező *lopások* nagyrésze torkosságra vezethető vissza. A gyermeklopások nagyrésze édességre és parányi kis dolgok elcsenésére vonatkozik, ritkább jelenség, hogy a lopás alapját bírvágyban lehessen megtalálni. Nagyobb lopások inkább olyan esetben fordulnak elő, ha terhelt (kleptománia) gyermekkel van dolgunk. Ahol a szülők maguk is lopásból élnek, (legszegényebb és legzüllöttebb néposztály), ahol a szegénység és a bűnök kegyetlen környezetében nő fel a gyermek, ott az állandó lopás egész más elbírálás alá esik. Itt inkább arról van szó, hogy az átlagos gyermekhibák között szereplő lopások hogy és mint ítélendők meg. Megjavításuknál azt a szempontot kell figyelembe venni, hogy a túlzott, a környezet nívója felett álló igényeket kis kortól kezdve lefékezzük s a jogos, anyagi helyzethez mért igényeket kielégítjük. Akit kiemelnénk társadalmi helyzetéből és fokozott igényeket keltegetve elégedetlenségre nevelnénk, annak módot adunk a tiltott eszközök alkalmazására. A holland nyaraltatási akciónál is észlelhető volt ez a káros hatás addig, amíg a legegyszerűbb gyerekek a legelőkelőbb családok körébe kerültek, honnan fokozott igényekkel kerültek haza szegényes

otthonukba. Amióta azonban a társadalmi nívót figyelembe veszik, s így semmiféle túlzott igényt nem ébresztenek, azóta ez a káros hatás egyszerűen megszünt. Az élet javai után való áhitozás szabályozása és fékezése mellett is lesznek gyerekbotlások, de számuk kevesbbedik s a gyerek fegyelmezettsége, önuralma erős leszen.

Ezen kisebb jelentőségü hibák mellett legfigyelemremétóbb gyerekhiba a tisztaság erényét érintő durva beszéd és bűnös játék.

Nem lehet azt mondani, hogy ez általános tünet, de annyi tény, hogy a gyermekvilág nagyobb rétegét megmételyezi. Az okokat jórészt abban találhatjuk, hogy a felnőttek a gyermek előtt úgy beszélnek, hogy a fiatal és ártatlan lelkeket megrontják. De a külső tényezők mellett nagy szerepet játszik a gyermek életében a kíváncsiság, amely kényes, rejtett kérdéseket kutatja s amely kérdésekben már kis elemista korában felvilágosítást kér pajtásaitól. Hogy ez a «felvilágosítás» nem az életeszmények beállításával történik, az kétséget nem szenved. Hozzájárul még ehhez az irodalomnak, művészetnek, divatnak cégére alatt hirdetett nuditásoknak szennyes és az érzékiséget keltegető ingere. A gyermekben élő érzékiségnek ily mesterséges felcsigázása és az idegzetnek fölajzása fokozott mértékben tereli erre a kérdésre a figyelmet. Nem akarunk részletesen kiterjeszkedni erre a kérdésre, de annyit megállapíthatunk, hogy a durvult beszéd, a szó szoros értelmében vett erkölcstelen *«felvilágosítás»* a mindkét nembeli ifjúság 60—70%-át megmételyezi.

Az erkölcsi sülyedést jelző beszédeket nyomon követik a különböző *erkölcstelen játékok*, amelyek között gyakran szerepel az önfertőzés. Ez a szervezet ellen intézett durva támadás az ifjúság egy részét már kis gyermekkorban, 6—7 éves korban megmételyezi; igaz ugyan, hogy e korban inkább meggondolatlan játék, mint tudatosan rossz cselekedet az egész; de fizikai és erkölcsi

rombolása oly borzasztó, hogy a fejlettebb korban félelmetes átokként nehezedik a gyermekre. A bűnös szokás rabbá teszi a gyermeket, a serdülő és ifjú korban pedig egyenesen tönkreteszi. Az idegzet folytonos felajzása állandó készséget teremt és a későbbi korban szinte kényszerítő alakban követelődzik. Egyes esetekben egész betegséggé fokozódik ; olyannyira, hogy szinte kiesik az erkölcsi beszámíthatóság alól. A tapasztalat azt mutatja, hogy az ifjúság körülbelül 40—50%-a kicsi korában áteesett ilyen hibák valamelyikén. Ez a megállapítás is leginkább a városi gyerekseregre áll. A vidéki, falusi ifjúságnál a *kis gyermekkorban* sokkal jobb az arány. Csak naiv, sexuálbetegségeket kezelő orvosok írnak nagyobb arányokról. Ezeket megérthetjük. *Hozzájuk* kerülő ifjak 100%-ban bűnözők!

Mivel a durva beszéd, erkölcstelen felvilágosítás könnyen ide vezet, ép azért nem lehet eléggé inteni a nevelőket és szülőket, hogy eme rendkívül elharapódzott hibával szemben minden intézkedést megtegyenek.

Bár ide tartoznának, mégis csak futólag említjük azokat a beteges, vagy idegzeti terhelt gyermekeknek erkölcsi (?) defektusát, amely kezelése inkább a patológia, mint a pedagógia körébe tartozik. Mit tudna elérni ott a katholikus nevelés szelleme, ahol teljesen idegzeti vagy testszervezeti elváltozásokkal állunk szemben?

A nevelők egyrésze ezzel a bűnhullámmal szemben a higiénikus élet következetes keresztülvitelében látja a gyógyszert. Mint helyesen megállapítják, a nemi élet minden jelentkezése az idegzet feszültségével kapcsolatos. Okos higiénikus élet, az idegzet csillapítása, tervszerű és az izgató ételektől és italoktól való tartózkodás, a nikotinnak és szesznek a legkisebb fokra való redukálása, gyakori séták eredményt igérő eszközként kínálkoznak. Ez a megállapítás feltétlenül helyes és a maga egészében követendő. (Cserkészet, sport, turisztika.)

Az orvosi adatok fölhasználása mellett Payot, Förster az akarat erősítésével kisérleteznek. Minden tett azon fordul meg, hogy erős-e az ember akarata arra, hogy a megismert jót minden nehézség dacára megszeresse. Parányi kis gyakorlatok teszik az embert erőssé s parányi kis tréningek teszik izmossá az ember akaratát. Ép azért a napi jócselekedetek, kis erőfeszítések erkölcsi szempontból nélkülözhetetlenek. De ezek is csak eszközök, amelyek közelebb juttatnak a célhoz, de biztos sikert nem adnak.

A magukat legújabbaknak nevezők a nemi fölvilágosítás eszközeihez folyamodnak.

A nemi fölvilágosítás híveit az vezeti, hogy a túlzott kiváncsiságot megszünteti a fölvilágosítás, az izgató anyagot veti ki a gyermek lelkéből. Hozzáteszik azt is, hogy mindenesetre többet ér, ha értelmes és okos fölnőttől nyeri meg a gyermek a fölvilágosítást, mintha nálánál hitványabb gyermektársainál, vagy a cselédektől. De különben is, ha a nemi kérdés *őszinte és világos beállítást* nyer, akkor — szerintük — elérjük, hogy a gyermek bizalma az egész vonalon állandósul, mert sohase tapasztalja, hogy ebben a fontos kérdésekben áligazságokkal áltatják. Valamely igazság van a dologban, de kérdés, hogy e parányi igazságok arányban állanak-e egyrészt az elért eredménnyel, másrészt a romboló hatással ?

A nemi fölvilágosítással szemben igen sovány vigasz, hogy kiöli a kiváncsiságot és így szembeszáll minden bűnös készséggel. Végtelenül naivsággal hihető az, hogy a nemi élet kérdéseinek ismerete megvéd a bűn elkövetésétől. Csak körül kell nézni az életben s megállapítható, hogy az erkölcsi élet lejtőjén lecsúszottak az élet minden vonatkozását teljesen ismerik és mégis az ösztön tobzódó életet élik.

Okos és fokozatos felvilágosítás szükséges. De ez a legintimebb családi szentélyben, vagy a rendkívül

tapintatos és körültekintő nevelő bevonásával intézhető el. Az általános és nyilt előadások többet rontanak, mint használnak.

Sokfajta «fölvilágosító» gondolatot és módszert olvastam, de tán a leghelyesebb az, melyet a 8—10 éves korúaknak Lischnewska Mária ajánl, amely a kíváncsiságot oly módon próbálja levezetni, hogy az életeredet kérdését kikapcsolja.

«A gyermek anyja testében fekszik ; ha az anya lélekzik, ő is lélekzik ; ha eszik és iszik, ő is nyer táplálékot. Meleg és biztos helyen fekszik ott. Lassankint nagyobbodik és mozog. Egy kevéssé görbén fekszik, mert helye szűk. Az anya pedig érzi, hogy a gyermek él. Öröm tölti el kebelét, ingecskét, ruhácskát és ágyat készít számára. Végre megérett. Az anya teste megnyílik és a gyermek világra jön. Az anya örömmel veszi karjára és táplálja tejével. Igy nyugodtatok ti is anyátok testében. Övéi vagytok, hozzája tartoztok, sokkal inkább, mint bárki máshoz e világon. Azért mindig szeressétek és tiszteljétek.» (Bloch : Korunk nemi élete. 605. lap.)

Ez sem mindenben kielégítő, de mindenesetre inkább megfontolható, mint a sok durva, teljesen «állattani előadás». De végül is minden «fölvilágosítás»-ra áll ez az igazság : *az ismerés* semmiképen sem biztosít a bűnök ellen.

Ha ezek a próbálkozások csak kis mértékben segítenek, mi akkor a teendő ?

A legelső, amit a tiszta élet szempontjából követendőnek tartunk, *az ösztönös erőknek tevékenységbe való átjátszása.* Mit értünk ezen ? Minden ösztön érvényesülni akar, valamelyes kielégülést keres. Ez a kielégülés természetesen bizonyos örömök megszerzésére irányul, tekintet nélkül arra, vajjon végeredményben jó, vagy rossz-e az eredmény. Ha azonban megtaláljuk azt a tevékenységet, amely a gyermek életét kielégíti és örömmel telíti ; továbbá, ha fel tudjuk fokozni vágyako-

zását ilyen örömök után, akkor átjátszottuk a természet ösztönös erejét értékes munkába. Ha a gyermek lelkében fel tudjuk kelteni a tanulásnak, a művészetnek, a szépnek szeretetét, vagy rá tudtuk venni valamely kézügyességi munka gyakorlására ; továbbá, ha bele tudtuk lendíteni a munka ambiciózus végzésébe, akkor nemcsak a figyelmét vontuk el a rossztól, hanem lelkét örömmel, boldogsággal, kielégüléssel telítettük. Ez valójában így fogalmazható : adjunk tartalmat a gyerek életének s fokozzuk fel benne a munka szeretetét. Ez a munka lehet tanulás, művészet, házi elfoglaltság vagy bármiféle lekötöttség, amely az életet az elpuhultság helyett igazi tevékenységgel tölti ki. Mert ha végignyomozzuk a bűnös szokások eredetét, akkor a háttérben a tétlenség, a munkanélküliség és restség ördögét találjuk. A legtöbb hiba a naplopásból és álmatlan heverésből ered. A tapasztalat azt is mutatja, hogy a magas életsíkon örömet keresők nem sülyednek az alacsony ösztönös világba. De hogy melyik gyermeket mi érdekeli, az minden gyermeknél más és más. Nagyobb és hosszabb tanulmányozás szükséges ahhoz, hogy a gyermek hajlamait megismerjük. Ebből is azt láthatjuk, hogy itt is az egyéni kezelés biztosíthat eredményeket.

A második eszköz a cserkészet. A gyermek előtt olyan életeszmény a cserkész, hogy ezzel a gondolattal igen könnyen megfogható. A cserkészet gyakorlati formája oly higieniai, erkölcsi, vallásos irányt szolgál, hogy természetes nevelő eszköznek mutatkozik. A cserkész idejének nagy részét a szabadban tölti. A füstös városi levegő s piszkos utca helyett a szabad természetet keresi. A játék, a szórakozás, fürdés, mint a természetes higienia eszközei programmszerűleg van életébe beállítva. Ezen erők mellett a lélekről sem feledkezik meg. Összeszedett, fegyelmezett, keményen kezelt élet feltétlenül előnyösen hat a bűnös szokásokkal szemben, mert hiszen

egyrészt — testi szempontból — levezeti a túlzott idegfeszültséget, másrészt erősíti az akarati erőket. A gyakorlati megfigyelések azt mutatják, hogy olyan kis gyermek, aki kiskorában a bűnös szokásoknak hódolt, a cserkészet által az ilyen szokásokkal teljesen szakított. A cserkészélet nehézségei, fáradságai a gyermektől *önmegtagadást* igényelnek. Az önmegtagadásnak természete, hogy az alsóbbrendű erőket megköti, a felsőbbeket pedig felszabadítja. Mikor Payot és Förster az önmegtagadást az akarati nevelés eszközének mondják, akkor ők is a kis szenvedélyekről való lemondás által a nagyobb és értékesebb erők felszabadítását akarják elérni. Önmegtagadás és az alsóbb ösztönök lefékezése nélkül nem lehetséges a felsőbb szellemi erők érvényesítése. Mivel pedig a cserkészet a tábori élet velejárójaként számol az önmegtagadással, azért természetes következetességgel ébresztgeti a felsőbb életerőket, életkészségeket.

A bűnös szokásokkal való szakítás eszközei közé tartoznak a vallásnak neveléstani segédeszközei. A különböző vallásos egyesületek között a kongregáció a vallásos élet legkiválóbb gyakorlati eszköze. Ehhez járulnak a szentségek, melyeknek gyakori használata a legszebb eredményekhez vezetnek. A kongregáció nevelő jelentősége kettős. A tisztaság eszményeivel, a Boldogságos Szűz életének beállításával megragadja a gyermek lelkét, de másrészt gyakorlati eszközeivel állandó befolyás alatt tartja a gyermeket. A jól vezetett kongregáció a maga egészében kimeríti az egyéni nevelést. A gyermekkel való közvetlen érintkezés, kisebb-nagyobb hibáinak okos megbeszélése, a nevelőnek a gyermekkel való bizalmas viszonya, a kongregációnak egyenes munkaprogrammja. Ebben a nevelésben mód kínálkozik és alkalom adódik az okos és szükséges «*felvilágosításra*» és őszinte megnyilatkozásra. Az ilyen beszélgetés épen vallásos hangulatánál fogva sokkal közvetlenebb és sokkal eredményesebb, mint

a nemi felvilágosítást vallóknak általános közlései. Továbbá a kongregáció hetenként tartott vallási gyakorlatai az erkölcsi élet kérdéseit állandóan szőnyegen tartó programmja erősen odairányítja a figyelmet a bűnös szokások káros következményeire; e felszínentartásnak javító és nevelő hatása pedig lemérhetetlen. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ifjúságnak az a része, amely ily egyesületekben tömörülve intenzív vezetésben részesül, a bűnös szokásokkal szemben a legerőteljesebb küzdelmet vív. Az ifjúság elitje egyenesen kívánkozik az ilyen vezetés után, mert érzi, hogy csak a vallás-erkölcsös erők bekapcsolásával tud diadalmas harcot vívni bűnös hajlamaival szemben.

Ehhez járul még a vallás közvetlen természetfeletti segítsége. Sokak előtt idegen hang, hogy ezen a ponton legtöbbet az Isten kegyelme tehet. Az emberek félnek attól a gondolattól, hogy az élet helyes kialakítása érdekében ki kell lépni a világból s a természetfeletti erők segítségét kell kérni. Az élet állandóan azt mutatja, hogy csak a kivételes egyéniségek képesek a vallás segítsége nélkül az erkölcsi élet piedesztálján megmaradni. A gyermek életét ép a vallási erők emelik fel s az Isten kegyelme tartja magas színtájon. A gyakori gyónás, gyakori szent áldozás az igazi komoly életre való törekvés, az esti lelkiismeretvizsgálat olyannyira bőségesen megtölti a lelket az Isten kegyelmével, hogy szemmelláthatólag lemérhető a gyermek életének fejlődése. A rossz társaságban élő szakít barátaival, a bűnös játékot játszó elhagyja ezeket, mert lelkének érdeke és Isten kegyelmének megőrzése nála mindennél nagyobb. Kár volna visszahúzódni a nevelés eme nagyjelentőségű eszközétől, mikor látjuk, hogy a legtöbb életrügyet a kegyelem napsugara fakasztja. Istentől és Istenért! Annyit is jelent, hogy az Isten kegyelmével a természetfeletti élet érdekében dolgozik a gyermek.

A bűnös szokásokat megfigyelve, körülbelül ily módon próbálhat ellenerőket beállítani az igazi nevelő. A lendítő erő most is a tökéletes életeszmény lesz, de a gyakorlati életben a jelzett eszközök használata fog az életeszményhez közelebb juttatni. Mindig az eszmények a vonzók, az egyes mozzanatok pedig eszközök az eszmény felé. Bármennyire is hangsúlyozzuk az életeszmények fontosságát, a gyakorlati érvényesülés miatt mindig oda írhatjuk: használd ezeket a természetes és természetfeletti eszközöket, mert csak úgy érheted el a természetfeletti életeszményt, *a szent ember* eszményét.

11. A gyermeknevelés legfőbb eszközei.

(Szeretet és büntetés.)

Mivel a nevelés alapjában lélekfejlesztő munka, ezért a nevelés eszközei közül azoké az elsőség, amelyek a lappangó életerők keltegetését szolgálják. (Életeszmények.) A gyermeklélekből ugyanis minden cselekvésben kiüt a jóravaló készség; még a rosszban, a bűnben is jót keres a gyerek. De az életeszmények mellett az állandó gondozás és istápolás is szükséges. A jónak erősítése, a rossznak gyengítése s ezek — majdnem kizárólagosan — a szeretet és büntetés okos megválasztásával érhetők el.

a) A nevelésre csak az vállalkozhat, aki a gyermekben a jövő élet reményét látja. Akár az édesanya, akár az iskola közeledik a gyermekhez, kell, hogy kiverődjék lelkén a gyermek iránt érzett őszinte és önzetlen szeretet. A hő, a napsugár jégkérget fakaszt, az élettelennek látszó világból életet sarjaszt. A gyermek is ahhoz húzódik őszinte vonzalommal, aki lelke melegségével közeledik hozzá. Senki sem érzi annyira a meleg szeretet szükségességét, mint a gyermek. Természetes gyengeségénél fogva leginkább megérzi másra utaltságát; ő tapasztalhatja legjobban, hogy nagyobb és erősebb támogatásra szorul.

De bízhatik-e annak támogatásában és védelmében, akinek lelkéből nem árad ki az iránta való igaz szeretet ?

Ennek a szeretetnek azonban mindenkor tiszta, önzetlen és természetfeletti forrásból kell fakadnia. Az érintkezés kezdetén külsőségeken épülő szeretettel is elkábíthatjuk, magunkhoz csalogathatjuk a gyermeket. Később azonban észreveszi, hogy közeledésünk hátterében nem a lélek szeretete, hanem külsőség (születési előjog, szépség, okosság stb.) lappang ; akkor azután minden bizalmat, minden hozzánksimulást megvon tőlünk. Ép azért nem lehet eléggé inteni és figyelmeztetni a szülőket, hogy a gyermek iránt érzett szeretetnek nem szabad majomszeretetté alacsonyodni, mert az oktalan melengetés és dédelgetés a lélek hátrányára van. A szeretet lényeges része, hogy lélekre, a kifejlődésre teremtett életre szorítkozzék. Arra az életre, melyből tökéletesebb életet kell teremtenünk. Arra az életre, amelyet az örökkévalóságra kell előkészítenünk és kialakítanunk. A gyermek iránt érzett szeretetet az iskolában is ki kell mutatni. Az első meglátásra önkéntelenül is a szimpátia és antipátia érzései lépnek fel. A nevelőnek azonban ezek fölé kell emelkedni. Az érzelmi világ eme külső jelentkezése sohasem a legigazibb megítélésből, a gyermek belső értékének megítéléséből származik. Aki szeretetét egyesekre pazarolja, az az osztályt a maga egészében elvesztette. Még a jó gyermek is elvész kezei közül, mert a túlzásba jutott szeretet elbizakodottá, fékevesztetté és szembeszállóvá teszi. Itt is csak az az alap : lelkét kell szeretni ; és ha valakit mégis melegebb szeretettel veszünk körül, akkor az a legelhagyatottabb, legszegényebb, legszerencsétlenebb legyen.

Az ilyen szeretetnek lélekfejlesztő jelentőségét sok adat igazolja. Legelőször is közelebb hozza a gyermeket a nevelő lelkéhez. A gyermek világa rejtett világ és mindegyiké más és más. Aki közelférkőzött a lelkéhez,

az előtt nyiltan és könnyedén mutatja jó vagy rossz tulajdonságait. De a közeledés mellett, még bensőségesebb és lelkibb közeledés is következik. A gyermek lelke a szeretet beszédjére teljesen megnyilik és önkényt adja magát a nevelő vezetésére. E ponton csodás lélekföltárások történnek. Az iskola számtalan esettel igazolja, hogy a szeretet melegsége által megindított gyerek a legőszintébben feltárja súlyos bűnökkel terhelt lelkét. Kis és nagy diák készséggel jön a nevelőhöz, hogy élete történetét, arra kihatással biró kártékony behatásokat, erényt és bűnt, őszinte lélekkel elbeszéljen és hogy ezen megismerés alapján az atyai barátnak tartott lelkivezetőtől szeretetteljes tanácsokat vegyen. Sőt azt is mondhatnánk — és ezt a tapasztalat alapján állítjuk, — hogy alig akad gyermek, aki a meleg érdeklődő szeretet hatása alatt meg ne nyilatkoznék. Valami csodás hatalom a szeretet; nem lehet neki ellenállani. Minél melegebben árad ki a lélekre, annál biztosabb az őszinte megnyilatkozás. — Azt azonban nem szabad hinnünk, hogy itt számtani pontossággal dolgozó módszerrel van dolgunk. A gyermeklelkek egyike zártabb, másik nyiltabb. A természet eme különbözősége szerint más és más időben nyilatkozik meg egyik és másik. A céltudatos, meleg közeledés nyomán azonban végre is felpattan a lélek szentélyének zára. E megnyilatkozás mellett készséggel hallgatja és követi a nevelő intéseit. Ilyen alkalommal magvetés történik. Legtöbbnyire eredménnyel. — Értéktelen munkát csak az végez, aki nem művelte meg a gyerek lelkét, csak intésekkel, lármával akar nevelő munkát végezni. Erre idézhetném a Szentírás beszédjét: «Némelyek pedig köves helyekre esének, hol nem vala sok földjük és hamar kikelének, nem lévén mélyen a földben. De a nap melegében a hőség megütvén azokat, minthogy nem vala gyökerük, elszáradának». (Máté 13, 5—6.) E magvetés után, ha csírát

is hajt a mag, nem lévén alkalmas talaj, a parányi csíra elszárad, gyümölcsöt nem terem. — És legvégül a szeretet a fejlődő lélek állandó ellenőrzését is lehetővé teszi és biztosítja. Akinek egyszer önkényt megnyilik a lelke, az ettől kezdve könnyedén és kényelmesen adja magát a további nevelésre. Sőt ez a készség oly nagy a gyermekben, hogy inkább fékezni kell őket, mint buzdítani. Hét-hét után jön és beszámol azokról az eredményekről, melyeket elért ; beszél azokról a botlásokról, amelyek útját szegélyezik. Igy azután a nevelőnek módja kinálkozik arra, hogy állandó figyelemmel kisérje a gyermek életét és szakszerű, következetes irányítást gyakorolhasson a fejlődő lélekre.

b) A nevelésben annyira fontos szeretet mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a büntetést sem. Tagadhatatlan, hogy a lelki jó készségek mellett nem ritka esetben akadnak megrögzött hibák, sőt gonoszságok is. Ezekkel szemben kevés az eszmény, ezekkel szemben alig hat a szeretet ; ezeknek letörése jórészt büntetéssel érhető el. De még itt is hangsúlyozzuk, hogy a büntetés csak másodrendű eszköz. Lehetőleg a hibákkal ellentétes jó kifejlesztésére kell a fősúlyt helyezni. Akad azonban számtalan eset, mikor egyenes rosszakarattal, kemény daccal, ösztönös szenvedéllyel találjuk magunkat szembe, ahol azután már csak a keményebb büntetés segít.

A büntetés határát azonban szűkebb keretek közé kell szorítani, mint ahogy átlagosan szokás. A büntetés csak a legvégső fokban jelentsen tettleges büntetést. Legtöbbnyire annak a kedves és jó szórakozásnak, vagy élvezetnek elvonásából álljon, melynek túlzásba hajtása okozta a bűnös szokást. De ez is csak rövid ideig tartson. Az örök időkre kimondott ítélet végrehajthatatlan és így erejét veszti. A legkeményebb büntetésre csupán akkor kerüljön sor, mikor a gyermekben feltörő dac hirtelen letörése látszik szükségesnek. A büntetés ter-

mészetéhez tartozik, hogy megfontolt és higgadt ítélet alapján történjék. Amelyik szülő és nevelő hirtelen fellobbanásában ítélkezik, az utóbb szomorúan állapíthatja meg, hogy elhamarkodott ítéletében többet mondott, mint kellett volna. Az ilyen ítéletről a gyermek is megérzi, hogy igaztalan és az igaztalan ítéletnek nem lehet nevelő hatása. A bűnösökkel az evangélium szellemében kell eljárnunk: «Ha pedig vétkeznék ellened atyádfia, menj el és intsd meg *kettőtök* között. Ha rád hallgat, megnyerted atyádfiát. Ha pedig nem hallgat rád, végy magadhoz még *egyet, vagy kettőt*, hogy két vagy három tanu vallomásán álljon az egész dolog. Ha azokra sem hallgat, mondd meg az *anyaszentegyháznak*; ha pedig az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked mint a pogány és vámos». (Máté 18, 15—17.) Ez a módszer ráutal arra, hogy a bűnösnek nyilvános megbüntetése csak akkor következzék be, amikor az négyszem között történt, vagy a kevesek előtti feddés nem hozott eredményt. A megszégyenítő büntetésnek csak akkor van értéke, ha nyilvános bűnt kell megtorolni, nem pedig a rejtett gyengeségből fakadó hibát kell megjavítani. A büntetés célja a jogászvilág szerint a megsértett jognak helyreállítása, de a nevelők szerint a bűnös megjavítása. Bosszúállás — a gyerekekkel szemben is — alacsony ösztönökből fakadó durvaság. A patronageok intézménye is azt mutatja, hogy már a jogászvilág is hajlik a nevelők felfogása felé, mert a legújabb törvénykezésben azt akarják, hogy a büntetés ne csupán lesújtó, de javító legyen. A javulás lehetőségét kizáró halálbüntetést csakis azzal lehet kivédeni, hogy azon *rendkívüli* eszköz a legflagransabban megsértett közjónak elégtételt és az egész emberiségnek elrettentő példát ad. A nagy célnak, a közjónak (bonum commune) enged az egyedi jó.

Az újabbkori törvénykezés is ezen az alapon áll s a büntetés kiszabását megelőzőleg hosszabb időt ír elő és

pedig azzal a célzattal, hogy úgy a közvéleményt, mint a bírói érzületet lehiggassza. Ép ezért gyakori az eset, hogy a gyilkost is kisebb büntetéssel sújtják, mint aminőt a közvélemény első pillanatra követel. Ma már általánosságban az a felfogás, hogy a kommun itéleteinek borzalmassága leginkább a dühből és hirtelen keresztül erőszakolt megtorlásából fakadt. A megjavulás lehetőségével nem számol az, aki bosszújának akar eleget tenni. Ép ezért kegyetlen és igaztalan az ítélet. Ha már az igazságszolgáltatás a felnőtteknél is a lehetőség szerint a javulás célzatával büntet, akkor a gyermeknevelés művészetében még inkább ez a követendő módszer. A büntetésnél ezen aranyszabályt lehetne alkalmaznunk: ritkán, jól megfontolt esetben és alaposan.

Amint a nevelő lelkéből kiáradó szeretetnek, úgy a büntetésnek is nagy jelentősége van. Az első és leglényegesebb a hiba nagyságára való figyelmeztetés. A szeretetteljes feddés kevésbbé hívja fel a figyelmet a bűnre, mint a keményen kirótt büntetés. A gyermek megérzi, hogy nagyot kellett hibáznia, ha szeretett nevelője részéről kemény elbánásban részesül. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyermek a büntetés után vizsgálni kezdi egész életét és mérlegeli bűnös cselekedetének rosszaságát. Minél keményebb büntetést kap a gyermek, annál erősebb lesz a bűn nagyságának átértése. — A büntetés a bánat fokát is erősíti. Ha a gyermek azt látja, hogy az elkövetett hiba szomorúságra hangolja a nevelőt és a szomorúság büntetés kiszabására vitte, ez a belátás nagyon gyakran könnyet sajtol a gyermek szeméből. És ha a büntetés okos és a bűnhöz mért volt, akkor önként fakad belőle a bánat és bocsánatkérés érzése. Amelyik gyermekből bottal kell kierőszakolni a bocsánatkérést, annál — legtöbb esetben — semmit sem használt a büntetés. Ott vagy a büntetés volt rossz, vagy a gyermek lelke oly megdolgozatlan, hogy az alkalmazott büntetés

ránézve nincs elég lelki hatással. — A büntetés legutolsó hatása a további bűnök elkerülése. A büntetés félelmet kelt és a félelem sok bűntől visszatart. A félelem ugyan a legalsóbbrendű nevelő eszköz, de tagadhatatlan, hogy nagy szerepet játszik. A jó időben alkalmazott büntetés felkelti a jövőben ismétlődhető büntetés gondolatát... Bár ez nem mondható a legtisztább indítóoknak, mégsem zárható ki a nevelésből, mert nagyon sok esetben — ép a fékevesztett szenvedélyek megzabolázásánál — nagy erő az alapos büntetéstől való félelem. Szenvedélyes, indulatos gyermek a szigorú apa előtt könnyebben fékezi magát. A büntetés hatásai közül tehát nem lehet kizárni a félelmet sem. Aki ezt teljesen ki akarná zárni, az eszményesítené az életet s nem számol a gyermeklélek valódi helyzetével.

Úgy a szeretetnek, mint a büntetésnek akkor van igazi nevelő jelentősége, ha legmélyebb alapjában természetfeletti indítóokból fakad. Ezen azt értjük, hogy a nevelőből kiáradó szeretet a természetfeletti szeretetre vezettessék vissza. Történjék ráutalás arra, hogy az Isten a természetadta lelki jóval, a Krisztus adta szentségekben a szeretetnek bőségét kínálja s a lélek tökéletes kibontakozása az Isten szeretetét szerzi meg számunkra. Ne a nevelő álljon előtérbe, ne űzzünk személyi kultuszt, kerüljön előtérbe a legfőbb jó, a legtisztább szeretet, az Isten. A legfőbb indító ok ez legyen: azért éljen jó és szép életet a gyermek, hogy az Isten kegyelmének kiáradását fölhasználva Isten tökéletes szeretetét kiérdemelhesse. — A büntetésben Isten büntető kezét kell megmutatni a gyermeknek. A törvényekben, isteni és emberi törvényekben az Isten kezére ismerjen a gyermek, a lelkiismeret szavában az Ő szavát hallja meg s a földi büntetés után a földöntúli büntetés ereje legyen szenvedélyes indulatának fékezője. Az élet törvényeinek keménysége és kérlelhetetlensége szolgáljon analógiául

az erkölcsi életnél. Ha a természet és a kinyilatkoztatás által velünk közölt isteni törvényekkel szembeszállunk, akkor az Isten büntető kezét a természetes, vagy természetfeletti életben nem kerülhetjük el. Ennek a beállításnak mindig meglesz az a jelentősége, hogy a gyermek szeme a természetfeletti életre irányul s minden tevékenységében, — jóban és rosszban egyaránt, — azt keresi, hogy mennyiben egyezik, vagy mennyiben ellenkezik ez az Isten akaratával.

12. A harmonikus ember.

A naív, tisztalelkű gyermek arcán kiverődik a léleknek összhangja. Szemében tisztaság csillog, viselkedésében jóság, a jó és rossz nem ismerése lakozik. Olyan a kis gyermek világa, mint Nagy Sándor festménye: «Pintyőke világa». Simogatja az oroszlánt, keblére rejti a mérges kígyót, mert szép, jó, tiszta belső világa mindent szépnek, jónak, tisztának mutat. Tán túlzó optimizmusnak látszik, hogy hiszünk ilyen életformában. De ha a gyakorlati élet kevés ilyet mutat is, mégis minden nevelő szívesen elismeri, hogy ez volna a kívánatos, a megvalósítandó élet.

Kérdések kérdése marad, hogy melyik nevelő tudja ezt megvalósítani? Alapjában kétféle irány küzd egymással: a természetes és természetfeletti alapokon álló.

A lélek természetéhez tartozik, hogy saját tartalma szerint alakítja, szinte teremti, de mindenesetre színezi a világot. Akinek szép, derűs a lelke, az optimizmusát kivetíti a környezetre s széppé teremti az egész világot. Akinek tiszta a lelke, az tisztának lát mást is; («castis omnia casta»), akiben jóság honol, az jóságot keres és talál mindenütt. Ezt a belső harmóniát egyedül a vallás adja meg. Ki teremtheti tehát szépséges templommá a világot, ha nem a vallásos ember? A természetfeletti

életsíkon mozgó gyerek előtt dalos a mező, hangos az erdő, virágok, fák himnuszokat énekelnek, a végtelen Teremtő dicshimnuszát. Szépnek látszanak az emberek, — közönségesek és magas nívón állók egyaránt, — mert a halhatatlanság dicsfényében tündökölnek. Könnyebb és elviselhetőbb a szenvedés is, mert lelket fejleszt, földtől szakít és Istenhez lendít. Ünnepi a lélek, vídám a hangja, mert titkos varázslattal kertté, Isten templomává magasztosul körülötte a világ. (Scheeben.)

Aki azonban nem természetfölötti álláspontból néz, az előtt sötét és nyomasztó az egész világ. Nincs benne öröm, nincs benne összhang ; sok az ellentét ; küzdelem, harc az egész, melyben csak egy a cél : a lét, de olyan lét, amelynek határt szab a pár méteres sírgödör. Bár kipattanhat ilyen világnézet mellett is itt-ott az öröm, sőt túlzásba is csaphat a vígság és tobzódó jókedv, mégse vonhat állandó fényt és derűt az arcra, mert nyomon követi a mulandóság árnyéka, a szenvedésnek réme. De különben is oly elhagyott Isten nélkül a világ ! Szomorú magányba érezzük magunkat, ha eltávolítottuk Istent a világból ; vak erők játéka minden, véletlen találkozása a szép és jó, álom és ábránd az örök, boldog élet utáni vágy ; gyenge és gyarló az ember, nincs aki segítsen ; szabadjára engedték kezünket és vak szemekkel járunk az élet szakadékai fölött. Üres a világ, üres az élet, ha nincsen Isten, aki betöltené a mindenséget. Csak nagyhangú beszéd az, midőn a szabadságról, önállóságról, az egyéniség mindenekfelettiségéről, a Nietzscheféle «Übermensch»-ről szavalva akarják boldogítani a szegény embert. Hiába minden kis injekció ; ez csak pillanatig bódíthat, de a kijózanodás után még nagyobb fájdalmat okoz. Ebben a nehézségben nem segít a művészet, a tudás. Vagy ha nyujt is némi enyhületet, csak rövid ideig tart ; végleges kielégülést csak a természetfeletti életbe való bekapcsolódás kínál.

A katholikus nevelő a természetfeletti belekapcsolódást viszi bele a gyermek életébe, ennek nyomán teremti meg benne az örök ifjúság szépséges életét. Ennek a természetfeletti életnek alapja a megszentelt kegyelem és gyámolítója a segítő malaszt. Ősforrása a megigazultság kegyelme, mely «a földi természetfeletti életnek lelke, a Krisztus-követés hivatásának, a fogadott fiúságnak elve, tehát a *kereszténynek természetszerű állapota*». (Schütz: Dogmatika. II. k., 67. oldal.) Azt is mondhatnám: megteremti az örök ifjúságot. Beleviszi a gondolkodásba, hogy a lélek erői és erőfeszítései örök értékek, beleviszi az életbe azt a tudatot, hogy nincs erőfecsérlés, nincs erőveszteség; ránevel arra, hogy az élet szépségeit és gyönyörűségeit leginkább ő élvezheti; számára áll a világ, az ő érdekeit szolgálja minden. A lélek szomjúhozza az örök szépséget, teljes igazságot és belső tökéletességet; dagadó kebellel hallja ezen vigasztaló beszédet. «A víz, melyet én adok neki, szökőkút vize lesz az örök életre.» (János 4, 14.) Az iskola padjain, a nevelőkkel folytatott magánbeszélgetéseken észlelhető, hogy az ifjú lélek vágyakozik ilyen éltető forrás után. Sőt ha elbukik is az élet ezernyi nehézsége közepette, ide tér vissza, mert igazi felemelést csak itt tapasztal.

Aki a gyakorlati életet nézi, az a természetfeletti eszmények szerint nevelt ifjak egy részében meglátja ezt az örökké ifjú gyermektípust. A kis elemista korból a gimnázista korba kerülő ifjún ép oly tisztán kiverődik a lélek üdesége, mint a gyermekkorban látható. Természetesen nem szabadna túlzó igényeket táplálni. Még a természetfeletti életsíkon sincs százszázalékos eredmény. Botlások, bukások előfordulnak, de nyomon követi a felemelkedés.

Az ilyen gyermek arcán nem von barázdát a koravénség. Hiányzik az arcáról a sötét árnyék, amely a rejtett hibákat és titkolt bűnöket sejteti. A nyílt tekintetet

kerülő és a földre sütött szem nem tűnik fel rajta. Aki az iskolában figyelő szemmel körülnéz, nem ritkán talál koravén, koránaszott arcú gyermeket. De nincs mit csodálkozni! Ahol féreg rágja a növény gyökérzetét, ott elhervad és elszárad a virágzásnak induló növényszár. A száradásnak induló élet vágyakozva keresi az élet örömeit, de szépet és nemeset nem találva, a tékozló fiú örömeivel is beéri. És minél többet merít a természet és Isten törvényei által tiltott élvezetből, annál erősebb az élethervadás. Ha meghallgatjuk a törődött lelkek élettörténetét, akkor szomorúan látjuk, hogy az összeroppanás, a pusztulás alapja a természetfeletti eszmények nélkül kezdett és folytatott életmód.

A természetfeletti életet élt kis gimnazista játékos kedélyű lelke ugyanilyen marad az érettségi után is. Vídám, kedves lélek, a mindenütt szépet és jót kereső lélek. A legszebbet és legjobbat, az Isten kereső lelke komoly tanulmányain, elmélkedésein is kiverődik. A léhaság és felületes élet távol esik tőle; nem veti meg a világot, élvezi annak minden szépségét, lelkes híve a művészetnek, komoly barátja a tudásnak, bátran kutatja az igazságot, mert szent hite szerint mindenben az Isten lényege tükröződik. Munkáját teremtő lendület jellemzi; erőit a kultúra és lelki kultúra szolgálatába állitja. Jól esik neki, ha másokban is életerős világot teremthet. Hive a víg, kedélyes életnek, mert ebben is a léleknek nemes megnyilvánulását látja. Határt tud vonni a komoly tudomány és túlzott elvonultság között; bátor, fölényes a társaságban, önfeláldozó a másokért való munkában. De érthető is. A tiszta embernek élete nagy szempontok szerint igazodik; harmóniát teremt kötelességeiben, amelyekkel önmagának, embertársainak és Istennek tartozik.

Az ilyen ifjúval szemben mennyivel más és mennyivel értéktelenebb a kávéházban élő, divatbábbá alacso-

nyult, Bachus és Vénusz tiszteletét űző, «magát kitomboló» ifjúság! Ameddig rózsaszínben látja a világot, addig szép és gyönyörűséges minden; azután elhalványodik, ködbe vész az élvezet, és a tiszta életre teremtett ifjú arcán feltűnik a mult sötét fellege. Vídámság, látszólagos összhang és béke megvan ugyan ezek életében is, de állandó jelleget egyik sem ölt. Nem akarunk rámutatni azokra a kóros elváltozásokra, amelyek a testszervezetben és idegzetben fellépnek, amelyek magát alig vonszolni tudó ronccsá sorvasztja az üde ifjút. A «kitombolás», «kiélés» a szomorú lelkű ifjaknak késői utódaiban is megbosszúlja magát. Ha külső lepellel, a látszat leplével el is fedik az életnek ezt a sötét oldalát, a mélyen, a pusztulás, romlás és szétesés honol.

A természetfeletti élettel telített gyermekkor kedvessé teszi a késő férfikort is. A természetfeletti életet élő ifjú ugyanazzal a derűvel, készséggel, könnyedséggel és áldozatkészséggel lép a férfikorba. Bár a felnőtt ember élete nemcsak anyagi, de szellemi nehézségekkel is küzködik, a természetfeletti életet élő ember, még ezen a ponton is keményen állja a harcot. Azt mondhatnám, hogy szabaddá, királlyá tette magát az élet ösztönös erőivel szemben. Szóról-szóra megvalósítja a Szentírás beszédjét: «Uralkodjatok a földön . . .» Mindent eszközzé tett a lélek, az örök élet, az Isten terveinek érdekében. Ezen szempont mellett az anyagi élet, művészet, tudás és igazság az életnek fejlesztő erőivé váltak; de ezek felett is uralkodó lett az emberi lélek, e felett pedig a teremtő Isten! Úgy tűnik fel az ilyen ember, mint aki eltaszítja a pogány Párkákat, kik az élet minden szálát kezükben fogják; maga veszi kezébe az élet szálait, hogy maga szővje, maga mintázza az élet szövetnekét. Vagy ha még találóbb példa kell, azt mondhatjuk: maga termeli ki magából az örök ifjúság örökké színpompás, örökké illatozó virágát.

Mennyivel alantabb járnak ehhez a kivételesen szépséges élethez viszonyítva az átlagos, hétköznapias emberek. Hiába szegélyezik rózsák az utjokat, a siralomvölgyében járnak, mert az élet «kiélés» után bekövetkezett kijózanodás könnyet facsar a szemből. Szívesen megengedem, hogy ezek egy része rossz nevelés folytán, egyrészt önhibájukon kívül került ebbe a rettenetes helyzetbe, de a legtöbben önmagukat okolhatják, hogy nem használva fel az Isten kegyelmét, jóakaratú nevelők reáhatását, ösztönös, állatias lelkületet teremtettek magukból — Isten képmása helyett.

De élnek-e harmonikus lelkű emberek a földön? Azt is kérdezhetném: élnek-e szentek a földön? Az egyház a szentek egyességében a mennyországba helyezi az életcélt elért, végcélhoz jutott lelkeket. Taposság-e a *földet* szentül élő emberek? Vannak-e virágok, örök ifjúk, tiszták, szépségesek, vagy csak letaposott, sárral fecskendezett lelkek vergődnek e sártekén? A pesszimista ember tagadó választ ad. Aki Krisztust nem ismeri, s aki a krisztusi életet élő lelkek világába nem tekint, mosolyra húzza ajkát és révedezőnek, álmodozónak nézi a vakmerően hívőket. Lelke mélyén ugyan ő is vágyva vágynék utána, hogy ilyen lelkek taposság a földet, de a gyakorlati életben nem hisz a jónak diadalmas előtörésében. Viták nem döntik el a kérdést. Az emberek nagy része nem hisz ebben az életfakadásban. Legyen egyszer kemény és határozott sok nevelő beszédje: vannak, még pedig sokan vannak az ilyen életet élő lelkek. Hogy nem igen tűnnek fel a világ rengetegében, az onnét van, hogy a jó természetéhez tartozik, hogy egészen belesímul az életrendbe, míg ellenben a rossz kikiált és így feltűnővé leszen. Aki engedelmes a törvénnyel szemben, aki szerény az érvényesülésben, az természetesen eltűnik az életforgatagába de a betörő, forradalmár, öntelt egyéniség min-

den bűne, hibája, túlzása hangosan kiált. Röviden azt mondhatjuk: a jó nem oly feltünő, mint a rossz. Az egyik az Isten teremtette renddel parallel halad, a másik mindent rombolva, keresztül-kasul gázol. Mi, kik hiszünk a jónak, fokozatos, diadalmas előretörésében, még azt is hozzátehetjük, hogy mindenki megvalósíthatja azt magában. Minden ember Isten képét hordozza, ennek a képnek a tökéletes kialakítása mindenkinek természetszabta hivatása. Okos neveléssel, tudatos neveléssel, a természetfeletti, krisztusi eszmények beállításával, Krisztus kegyelmeivel, az anyaszentegyház segítségével oly harmonikussá alakíthatja át lelkét, hogy önmagán tapasztalhatja, hogy vannak szentül élő, Isten gondolatait valósító, eszmények után törő lelkek!

III. A TÖMEGEK NEVELÉSE

1. Egyedek és tömegek.

A nevelés leginkább egyedekkel foglalkozik. A gyermek, a felnőtt egyaránt, mint különálló egyed kerül nevelő befolyások alá. A nevelésnek újabb iránya pedig egyenesen hangsúlyozza, hogy egyéni bánásmóddal lehet leginkább eredményeket elérni. Amint az eddigiekből láttuk, tényleg ez a helyes módszer.

De mivel az ember társas lény, következőleg társadalmi egységet is alkot. Széttagolás mellett is kapcsolatokat talál, melyek bizonyos keretekbe foglalják az egyeseket. A legelemibb egység a család, amely minden nagyobb egységnek ősforrása. A család az összes egységek legerősebbike, mert a tagokat vérszerinti kapcsolat fűzi egybe. A családok törzseket alkotnak, a törzsek népeket adnak. A nagy egységet a faj közössége fogja egybe, amely — a lehetőség szerint — az állami élet alapját képezi.

Le Bon elképzelése szerint (A tömegek lélektana. 146. lap.) így osztályozandók a tömegek:

«A) *Heterogén tömegek.*

1. Anonim tömegek (például az utcai csődületek),
2. Nem anonim tömegek (esküdszékek, parlamenti gyűlések stb.).

B) *Homogén tömegek.*

1. Szeszták (politikai szekták, vallási szekták stb.).
2. Kasztok (katonák, papok és munkáskasztok stb.).

3. Osztályok (nyárspolgár-osztályok, paraszt-osztályok stb.).»

Ez az elgondolás *külsőségek* szerint csoportosítja az embereket s amidőn a vallást is mint valami kis jelentőségű tényezőt sorolja a többi közé, akkor nem veszi észre, hogy a legerősebb és legmélyebben érintő megosztódások alapja — *a világnézet.*

Bármi módon összefogott egység keretén belül *világnézeti* különbségek szerint orientálódnak az emberek. A legerősebb határvonalakat pedig a vallások vonják meg. Minden vallás más és más világnézetet képvisel; következőleg más és más gondolkozású embereket von érdekkörébe. Ebben a megosztódásban rendkívül fontos szerepet játszik a történelmi mult, a kultúra, a belső lelki berendezettség. A vallásbölcselők és vallástörténészek e nagy megosztódás alapjait történeti ráhatásokból akarják levezetni. A katholikus vallásbölcselet — ezzel ellentétben — az Isten céltudatos beavatkozását látja a vallások fejlődésében. De e helyen nem vallástörténelmi vitát akarunk eldönteni. Figyelmen kívül hagyjuk az okok kérdését, mi számolunk az adott helyzettel s a vallások szerint megosztott csoportokat, mint különálló egységeket kezeljük.

A népek életében — a faji megosztódás mellett — a vallás okozza a legerősebb különválasztást. És ez érthető. Minden más felfogásbeli eltérés csak részletekre vonatkozhat, a vallási megosztódás pedig az élet minden vonatkozását áthatja. Az életcél kérdése egészen más megfejtést kap a pogányoknál, vagy a mohamedánoknál, mint a zsidóknál, vagy kereszténveknél. Az ember és Isten viszonya is teljesen más az egyes vallások keretén belül. Még a protestáns és katholikus vallás is ütközik ezen a ponton. Mennyit tehet az ember és mennyit ad hozzá az Isten ? Vagy : közvetlen-e az Isten és ember érintkezése, avagy közvetítő-e az egyház ? Oly kérdések

ezek, amelyekre adott feleletek egész életirányuknak más és más utat jelölnek. Nem akarjuk részletezni a megosztódás okát; csak leszögezzük a tényét, hogy rámutathassunk arra, hogy a vallás keretei világnézetek szerint osztják meg a tömegeket.

A vallási egységek mellett — látszólag a vallás keretein kívül, valójában pedig szinte világnézeti alapon — szerveződnek a különböző társadalmi, politikai, gazdasági, kultúrális egységek. Látszólag valamely gyakorlati kérdés körül csoportosulnak, valójában azonban a dolgok mélyén világnézeti kérdések lappanganak. Az egységes világnézet kemény kapoccsal fűzi egybe az embereket. Ez az egybefogás szervezetekbe tömöríti őket, de igen nagy azoknak a száma, kik szervezetlenül bár, de lelki fajsúlyukkal húznak valamelyik irány mellé. A szabadongondolkodók, atheisták, szabadkőmüvesek és deisztikus alakulatok világnézeti alapon gyüjtik maguk köré az embereket. Csak a jelző más, de az alap mindenikben egyező.

Ezen egyenesen világnézeti megoszlás mellett — szintén idegen köppenybe burkolódzva — találunk más irányú alakulatokat is. Az egyik gazdasági színezetet ölt, (szociáldemokrácia, kommunizmus, nihilizmus, anarchizmus), a másik tudományos köntösbe öltözik (bölcseleti alakulatok, nálunk a Gallilei kör) valójában azonban mindenik hátterében világnézeti kérdés rejtőzködik. A világnézet pedig a valláshoz vezet. Nem hiába mondja tehát Goethe: «Minden kérdés mélyén vallási kérdés lappang». Ma már a leghatározottabban gazdasági, tudományos irányt követők is elismerik, hogy minden irányzatot világnézeti felfogás irányít. De nem is lehet ez másképen. Minden más különbség kicsinyes eltéréseken alapszik; az igazi szakadék ott kezdődik, ahol ellentétes ítéleteket alkotunk önmagunkról, (test-lélek), életcélról, (földég), életérvényről, (elmulás-örök élet).

A mélyen a lélekbe vágó világnézeti megosztódás mellett kisebb érdekek is adnak egységeket. Gazdasági és politikai felfogások, művészet, tudományos irányok egybefogják az egyeseket, de ezeknek az egységeknek kisebb jelentőségük van. Igazi eltéréseket és különbségeket, lelkületi megosztódást csak azon egységek mutatnak, amelyeknél világnézeti eltolódásokat tapasztalunk. Épen ezért nem világnézeti alapon szervezett egységek figyelmen kívül maradhatnak.

Minden világnézet kisebb egységekre bontja önmagát. Vagy úgy is mondhatnók: a kisebb, tagoltabb sejtekből alakul ki a nagy egység. Ilyen kisebb alakulatok az egyesületek, körök, otthonok, amelyek erős összefogását az egységes világnézet adja. Céljaikat az iskolák, tanfolyamok, előadások szolgálják; így akarják elmélyíteni azt a gondolkodást, amely egész életirányuk alapját képezi.

A tudósok egy része nehezményezi a világnézet szerint való megosztódást. Nem magát a tényt, de a tény jogosultságát. Kár kiélezni az ellentéteket, mondják. Mindnyájan egyenlők vagyunk! Felfogásunkat zárjuk a lélek mélyére és éljünk kettős életet. Az egyik legyen a külső, amely mindenben egységet mutasson, a másik legyen a belső, amely saját felfogásunkon épüljön fel. Kissé különösnek látszik ez a gondolkodás, mert lehetetlen, hogy belső énünk külső tevékenységekben ne jelentkezzék. A tétel felállítása ilyenformán helyes: Belső lényeges alapvetésben egyenlők vagyunk. Tehetségek, készségek szempontjában sok az eltérés. Arra kellene törekednünk, hogy erőink kifejlesztésében az igazsághoz, jósághoz való törekvésekben mindnyájan egyenlők legyünk. Még nem vagyunk, de lennünk kell! Ez a helyes felfogás magyarázatát adja a szellemek csatájának is. Minden komoly világnézeti felfogás feltétlenül hisz a saját igazságában. Épen azért keresi és követeli saját gondolatainak érvényét. Harcol és dolgozik érdekében.

A felfogásokat és világnézeti különbségeket rendelkezésekkel nem lehet megszüntetni. «Győzzön és győz is a jobb.» Ez a helyes megállapítás. Évezredes küzdelmek hevében alakul ki az igazi világnézet. Az «egy akol és egy pásztor» gondolata hosszas, erőteljes, emberhez méltó kemény munka után közeledhet a megvalósulás felé. A komoly világnézeti harcokban apostolok születnek; önfeláldozók, kemény lelkűek. Ők gyűjtik maguk köré a hozzájuk hasonlókat s lelkükből kiáradó erő teremt utódokat a kidöltek helyére.

Ámde ez a munka nem egyéb, mint reáhatás és nevelés. Igaz ugyan — amint látni fogjuk — hogy ennek a nevelésnek alakja nem egyéni, részletekre kiterjeszkedő gyermeknevelés, hanem valami különös, egyetemes indítás . . . A főegyezés abban áll, *hogy amint a gyermeknevelés lényege az alsóbb életsíkról a felsőbb felé való emelés, úgy a tömegek megmozdítása sem egyéb, mint az alsóbb világnézeti állapotból a magasabb felé való lendítés.*

A tömegek nevelésére alig volna szükség, ha az egyesek, a gyermekek egyéni nevelése tökéletesen megvalósítható volna. A tömegeket az egyedek alkotják, az egyének helyes megnevelése a tömegek életét is előnyösen befolyásolja. De a gyakorlati élet kemény következetességgel mutatja, hogy az eszményi nevelés az *egész vonalon* meg nem valósítható. A legfőbb eszménynek ennek kell lenni, de minden erőfeszítés mellett is számolni kell bizonyos százalék leesésére. Az emberek egy része az általános iskoláztatási kötelezettség mellett is kiesik a nevelők befolyása alól. De maga az iskola se tudja teljesen érvényre juttatni az egyéni kezelést. Sok gyermek itt is kiesik a nevelők keze alól. Egyébként is a későbbi szabadabb, függetlenebb élet sokakat más irányba terel s ennek a hullámzó embertömegnek irányítása és fejlesztése nélkülözhetetlen. Eme tények előli elzárkózás, vagy a nyilvánvaló dolgok feletti elsiklás annyi volna, mint

ábrándos eszmények miatt lesiklani a gyakorlati élet talajáról. Ilyen lesiklás pedig egyértelmű az elért nevelési eredmények veszélyeztetésével. Hozzájárul ehhez még az a következőkben ismertetendő tény is, hogy a sok egyed alkotta tömegnek *külön* lélektani tulajdonságai is vannak.

Az egyesek nevelése az alap, az egyéni kezelés a leghelyesebb módszer. De a tömegek külön tanulmányozása és nevelése annyira szükséges, hogy a gyakorlati életben nem mellőzhető. Ez a magyarázata annak, hogy a tömegnevelés kérdését felvetettük és lényeges pontjaiban érinteni kívánjuk. Ha pedig az igazi nevelés az egyes emberek lelkét a természetfeletti élet magaslataira akarja emelni s így az összes életkészségeiket akarja fejleszteni, akkor a tömegek nevelésében is az lesz a helyes irány, amely az emberi természet eme magas szárnycsapásainak — a léleknek az anyag fölé való emelkedésének — a tömegek életében is diadalmas érvényt biztosít.

2. A tömegek lélektana.

A tömeg látszólag nem más, mint az egyedek összessége. Bár az egyesek felfogása a tömegben is érvényt szerez, mégis megállapítható, hogy a tömeg valójában más, mint pusztán az egyedek összessége. A lélektan ugyanis nem összeadás. Az egyesek élete, belső egyénisége nem adja a tömeg teljes képét. Nem pedig azért, mert a kimagasló egyéniségek, vagy kiemelkedő hatások egész különleges tevékenységet vált ki a tömegből. A kimagasló egyéniség vezető szerephez jut. A Nietzsche-féle «Herdenmensch» ott kullog az «Übermensch» után. A kiemelkedő egyén rányomja bélyegét az egész tömegre. Ne vitázzunk most azon, vajjon belső vagy külső erők alkotják-e ezt, szögezzük le egyszerűen a tényt, hogy egyszer egyik, másszor másik jut előtérbe. Hasonló a

helyzet egyes különösebb, váratlanabb eseményeknél is. Egy-egy embert kevésbbé indítanak meg, de a tömegre egyetemes hatást gyakorolnak. A templomi, vagy színházi katasztrófák pillanat alatt elveszik a tömeg gondolkodását. Egy-két rémületes kiáltás hisztérikus félelembe ejti az egészet. Mint a pusztító járvány, úgy kapja és sodorja magával a közös ijedtség az embereket. Még a hidegvérű, bátor embert is. Igazán kiváló önuralmú és acélos léleknek kell lennie annak, aki ilyen esetben is ura marad a helyzetnek. A «Titanic» kapitányáról regényeket írtak, mert a süllyedő hajó hídjáról osztogatta kemény parancsait a legénységnek.

De kisebb esetekben is nyilvánvaló ez a hatás. Amikor az osztályban feszült figyelemmel hallgat a gyermek és hirtelen valami tréfás jelenet történik, még a legkomolyabb gyermek is — akarva nem akarva — elneveti magát. Nem lehet letörni a kirobbanó kacajt, ha a nagy, komoly hallgatásba váratlanul beleásít egy álmos gyermek. Még a küzködő és magát legyőzni akaró is elveszti önuralmát, mikor a többiek kitörését hallja; először szája szélét rágja, hogy elnyomja a kitörni készülő kacajt, de amint többen hangosan elnevetik magukat, belőle is kitör a visszafojtott kacagás.

A nevelőnek azonban nem elég leszögeznie azt a tényt, hogy a tömegek lélektana más, hanem tanulmányoznia kell a megindításnak azt a módszerét, amely ahhoz a célhoz juttatja, hogy a tömegek lelkét magasabbra emelje. Ebben a munkában az egyszerű megindításnál sokkal nagyobb erőknek kell szerephez jutniok. Egy-egy erős lökés kis eredményt produkál. Neki állandóbb, maradandóbb hatást kell elérnie. Ehhez már fejlettebb és erőteljesebb nevelői érzék és olyan ismeret szükséges, mely a tömegnek különleges lélektanát részlegesen magában foglalja.

Az egyedek lélekfejlesztése könnyebb munka, mert

hisz kikutatni a lélekben lappangó készségeket, nem lehetetlen vállalat. Aki ugyanis érző lelkülettel közeledik valakihez, az a legtöbb esetben hasonlóan készséges lelkülettel találja magát szemben. Csak az nem tud a lélekhez férkőzni, akinek magának sincs érzékeny lelkülete. A tömegnek megfogása azonban egészen más dolog. Ez egészen más világ. Itt külön lélektannal és külön közlekedési módszerrel állunk szemben. Ezek részletezése nélkül komoly munkára alig vállalkozhatunk.

a) A tömegek lélektanának első és kiemelkedő vonása : *az érzületközösség*. Minden ember más és másképen gondolkodik ; ahány fej, annyi vélemény, mondja a közmondás. Gondolat és érzület világában is eltérnek az emberek ; a felfogásbeli különbségek szenvedélyes ellentétekké és vitákká fejlődnek ; nézeteltérések és egyéni felfogások egész különálló tipusokká teremtik az embert. Amikor azonban tömegben van, a tömeg titkos erejénél fogva ledönti az elválasztó falakat, eltűnteti az ellentétes felfogásokat és egységes, közös érzületbe fogja az egészet. Ha a legkisebb példán indulunk meg s csupán egy osztályt veszünk alapul, azt vesszük észre, hogy az osztály a maga egészében egynek érzi magát. A II. *a)* és a II. *c)* a maga egységében frontot áll a másik osztállyal szemben. Ez az osztályöntudat, amely valójában nem más, mint egységes érzület, oly erősen kifejlődik, hogy nagy versenyek alkalmával a legerősebb lelki motorrá alakul. A diákversenyek mindig azt mutatják, hogy egyes osztályok erőinek összemérése lelki erőknek fokozását adja. A nagyobb országos versenyek pedig az egyes iskolákat, intézményeket forrasztják össze egységes érzületbe. És ha még nagyobb egységekre gondolunk, — legyen az gazdasági, társadalmi vagy irodalmi egység, — akkor is megállapíthatjuk, hogy a közös gondolatok, közös célok egészen egységessé

forrasztják a lelkeket. Igaz ugyan, hogy az utóbbi esetben a célok, eszmények és gondolatok egysége adja a nagy összefogást, de hasonló esetekben maguknak a nagyobb csoportoknak belső ereje ragadja magával a hozzá húzó elemeket. Ez utóbbi leginkább akkor észlelhető, mikor valamely kisebb ok — népgyűlés, tüntetés, látványosság vagy véletlen szerencsétlenség — hozza össze a népet. Ez utóbbi esetben is valami csodálatos együttérzés lép fel a tömegben. Nem ritka eset, hogy a részvétérzés oly erősen robban ki az összegyült tömegből, hogy az igazságot szolgáltatni akaró hatalommal szemben erőszakos fellépésre ragadtatja magát. A kis gyermeket természetszerűleg sajnálja az ember, ha azonban hibázik, mindenki elismeri, hogy meg kell büntetni. Mégis hányszor látjuk, hogy a kis bűnössel szemben eljáró hivatalos közeget fenyegető magatartásával meggátolja az eset színhelyére gyülekezett tömeg. (Pl. gyermektolvaj elfogása.) Azt fogják erre mondani, hogy a tömegnek szugesztív ereje van. Lehet ezt a szót is használni; de a szuggesztió inkább eszköz, amely az érzületközösséget felébreszti. Ha pedig tovább boncoljuk a tényt és az érzületközösség alapjait kutatjuk, akkor az emberi természet őserőire bukkanunk. Az ember természeténél fogva társas lény. Egymásra utalt, egymástól kérő, egymásnak adó. De abból az is következik, hogy egymással érző, örömet, fájdalmat könnyen megosztó, célokat, törekvéseket könnyen megértő, következőleg egymással könnyen összefogó természet. És ezzel az ősi természettel szemben hiába emelkednek társadalmi, gazdasági, gondolatvilági ellentétek, ezeket elmossa, vagy legalább is háttérbe szorítja a közös emberi érzület. Tulajdonképen innen ered az első és legfontosabb lélektani vonás: *az érzület közössége.*

b) A második jellemvonás *az izzó szenvedélyesség.* Míg az egyedet inkább az értelem vezeti, addig a tömeget

az érzelem tartja erősebben. A tömeg nem gondolkodik. Csak a vezető és indító az, akit a gondolat ereje megfog, a többit az érzület hevessége ragadja meg. Azt az embert, akit sehogyan sem lehetne elkülönítve valami kemény, durva, vagy bűnös cselekedetre vinni, a tömegszenvedély a vérontásig felizgathatja. Ennek a szenvedélynek természetéhez tartozik, hogy inkább az alsóbbrendű osztályokra appellál. (Munkásfelvonulások, sztrájkok, katonák.) Az embernek természetéhez tartozik, hogy testi szempontból valamikép állati lény. Ez az állati ösztön tehát ősenergiaként tör elő; ép azért az alsórendű ösztönök az ember életében a leghamarabb jelentkeznek. Mik ezek? A bírvágy, az érzéki örömök utáni vágyakozás. Ezek érdekében mindenre képes a felizgatott tömeg. Politikai sikerekre vágyakozó vezetők számolnak is ezzel az alsó erővel. A vagyoneltorlódásoknak éles beállítása, a birtokviszonyoknak egymással szembehelyezése, izzóvá fokozza az elégedetlenség tüzét. Az egyenlőség érzése és a gazdasági eltolódások okozta különbségek, az egyenlő birtoklási vágy egész szenvedéllyé fokozható. Innen magyarázható a demagóg szónokok óriási sikere. Ez a hely nem a gazdasági vitáknak és politikai kérdések megoldásának a helye, hanem itt csupán annak a leszögezésére szorítkozunk, hogy a tömeg megindítása ezen a lélektani alapokon épül. Strindberg klasszikus leírása az emeletes házról egyenes lázító beszéd a tömeg előtt. Pedig nincs benne más, mint száraz, rideg közlés. Közlése annak, hogy az első emeleten 5—6 szobás lakásban a báró, majd fölfelé menve kisebb szobaszámú lakásban más és más urak, majd még fölfelé szegény munkások, viceházmester laknak. Egymás mellé állítja, hogy mennyi a gyermek az egyik és mennyi a másik családnál. Minél feljebb megyünk, annál kevesebb a szoba, kevesebb a cseléd . . . és több a gyermek. Ahol sok a szoba, sok a cseléd, kevés a gyermek, ahol senkisem segít, ahol

egy szobába zsufolódik a család, ott 5—6 gyermek népesíti be a lakást. Strindberg leírása a hallgató, vagy olvasó közönséget a legizzóbb szenvedélyességre ragadja. Ennek a hátterében is az lappang, hogy az egyenlőség, sőt mondhatnám, a lelki értékek szerint való mérlegelés után elemi erővel tör az ember; ebben a beállításban pedig összetört az igazság s következőleg elemi erővel követelődzik a kiegyenlítés. — Ugyanígy vagyunk más alsóbbrendű ösztönökkel is. Az érzéki szenvedélyek is az ember természetéhez tartoznak. Ezeknek kemény követelődzése minden egyedben észlelhető és ezeknek felfokozása a tömeget a fanatizmusig ragadja. Freud és követői minden erőt az *érzékiség* őserejéből vezetnek le. De ha a maga egészében nem is tehetjük magunkévá ezt az álláspontot, annyi bizonyos, hogy ez a természetnek egy alapvető, ősi megnyilvánulása. Hogy tehát nagy szerepe van a tömeg életében, az kézenfekvő. Ha Mohammed nagy tömegeket mozgató sikerének okát keressük, akkor nem utolsó az, hogy érzéki kielégítést igér annak a népnek, mely fajilag amúgy is erőteljesebben vonzódik az érzéki gyönyörökhöz.

A háborús évek azt mutatták, hogy ezen alsórendű ösztönök a fékevesztett tömegnél izzó, nehezen fékezhető erővé lettek. A forradalmak idején is Bachus és Venus tüzelte leghevesebben a lelkeket. Sokszor álalakokban jelentkeznek és a serdületlen ifjúságot is magukkal ragadják. A leplezett sexualitások között nem utolsó helyet foglal el a nemi felvilágosításról, a koedukációról tartott sok előadás, amelynek gyakori ismételgetése felcsigázza az alsóbbrendű ösztönöket. A tömegek neveléstana és különösen a tömegek nemi életének neveléstana határozottan igazolja, hogy e «hangzatos» jelszavak kiélesítésénél az alsórendű ösztönök rejtett kielégítésével van dolgunk.

Az alsóbbrendű ösztönök mellett vannak magasrendű érzések is; a legmagasabbrendű érzések közé tartoznak

az erkölcsi és vallásos érzület. Ezeknek sokszor a fanatizmusig való fokozása a népek életében nem ritka jelenség. A középkori, sőt középkor előtti koroknak túlzott erkölcsi tisztaságot hirdető eretnekségei (katarok, flagellánsok, albigensesek, wiklefiták stb.), egyenesen a fanatizmusig fokozták az erkölcsi tisztaság utáni vágyat. Ez a tömegfanatizmus olyan erőt adott, hogy az embereket a legnagyobb lemondásokra, a legerősebb önmegtagadásokra képesítette. Igaz ugyan, hogy a történelem tanusága szerint ezek a túlfeszített húrok elpattantak és a másik véglet jutott diadalra; de tagadhatatlan, hogy a nagy szenvedély erős kikezdéseket és önlegyőződéseket eredményezett. Amint az erkölcsi életeszmények, úgy a vallási gondolatok is képesek ily erős szenvedélyesség kiváltására. Az ókori, vagy középkori vallási villongások, vallásháborúk, vagy egyes vallási szektáknak (ariánusok, mohammedánok) késhegyig menő harca amellett bizonyít, hogy a vallásos gondolatoknak a tömegre erős hatásuk van. A középkorban a vallás szent idealizmusa annyira áthatotta a tömegeket, hogy kemény és nagy áldozatot követelő keresztes háborúkat is indított. A vallási gondolatok ereje Ninivét bűnbánatra, amiensi Péter gyülekezetét keresztes háborúra lelkesítette, Hunyadi katonáit a harci szenvedélyre tüzelte. Ha a köznapi élet kicsinyes kereteit nézzük, akkor is könnyen megállapíthatjuk, hogy a vallás ereje kis és nagy csoportokat eleven erővel ragad magával. A családi kör, egyesületek, kisebb-nagyobb körök saját eleven erejükkel viszik a lélekben nem egészen hozzájuk tartozó egyedeket. Ez a magávalragadás később átalakító erővé lesz és az egyedeket belsőleg átgyúrja. A vallásos szónokoknál nem ritkán tapasztalható, hogy a tömegeket magas életeszmények nívójára emelve tisztult és szent eszmékért kemény küzdelembe állítják.

c) Az imént ráutaltunk arra, hogy az alsóbbrendű és felsőbbrendű ösztönök, szenvedélyek nagyon gyakran egymásba olvadnak. A túlzott szigorúság a leghatározottabb lazasággá silányul. Fordítva is áll a helyzet: a legnagyobb erkölcsi züllöttséget a legkeményebb és legridegebb aszketizmus válthatja fel. «A végletek találkoznak», mondja egy francia közmondás. Ha valahol találkoznak, akkor ez leginkább a tömegeknél történik. Találkozásuk pedig olyan különleges, hogy a felfokozott szenvedély egyik végletből a másik végletbe csap; sőt az ellentétes irányban izzó szenvedélyességig fokozható. Shakespeare Antoniusnak a néphangulatot megváltoztató és meggyőző beszédét művészi formába öntötte; hasonló eseteket, ha nem is ennyire kidolgozott alakban, bármikor mutat az élet. Ennek a hullámzásnak, csapongó kilengésnek alapja az érzelmek szertelen változékonysága. Mivel pedig a tömeg teljesen az érzelmek hatása alatt áll, ép azért harmadik jellemző sajátossága — ép az érzelmek uralkodó szerepe miatt — *a változékonyság*, elhajlíthatóság, megbizhatatlanság.

Az egyén életében kivájt életmeder az élet biztos folyását adja. Amely életsíkban kivájták a medret, abban hömpölyög tovább az élet sodra. A magas életsíkú, felsőbbrendű eszmékkel telített ember életéből elég biztonsággal következtethetünk jövő cselekvéseire. A kilengések és eltérések aránylag ritkák. Egészen más a helyzet a tömegnél. Azokat az érzelmeket, amelyeket a legmagasabb fokig fokoz a tömegszuggesztió, hamarosan megsemmisíthet valamely váratlanul föllépő befolyás. A nyári derűs égboltot zivatar, a zivatart derűs égbolt követi. Hasonlóképen a tömegnek kitörő szenvedélyét elcsillapuló csendesség, viszont a nyugalmas életet tomboló vihar váltja fel. Bármily nagy ugyanis a tömegre gyakorolt hatás, csakis addig számíthatunk reá, ameddig a közvetlenül kiváltó erők érvényesülhetnek. A tömeg-

erőkre tehát csak úgy lehet építeni, ha azt a ráhatást, amely által erőt akarunk kiváltani, minden ellenhatástól megóvjuk. Nagyon gyakran tapasztalható, hogy *okos* és *erős* ráhatás a szenvedélyes tömeget rövid pillanat alatt tökéletesen megváltoztatja, de az ügyetlen és bántó föllépés az egész tömeget a beszélő ellen lázíthatja.

A tömegnek változékonysága mellett számolnunk kell azzal is, hogy a tömeg minden ütőereje szétfoszlik, mihelyt megszűnik az összefogás. Az egyed életét az elvek állandóan irányítják. A tömegerők hatása a tömeg megosztódása esetén, vagy rövid idő mulva teljesen eltünik. Ez magyarázza a politikai pártoknak, vagy másféle alakulatoknak lélekátváltozását. Aki a tömegre épít, az igazán homokra épít. Csak addig bírja az ütemet, amíg más, a tömeg előtt kedvesebb eszmény, vagy gondolat nem készül a régi helyébe. Azt lehet mondani: a tömegelhatározás hirtelen, erőteljes, változékony és rövid lejáratú. Aki a tömeglélekkel akar dolgozni, annak a tettet azonnal ki kell váltania, mert a későbbi időre való kitolás teljesen reménytelen.

A tömegről azt szokták mondani, hogy mozdulatlan és lomha. Igaz ugyan, hogy a tömeg nehezen kezelhető, igaz az is, hogy erős indítású gondolat és érzelmek felizzítása nélkül semmire sem használható; de amint a fizikai tömegnek helyzeti energiája és eleven lendítő ereje van, úgy a tömeg helyzeti energiája és okos érvényesítés mellett a legnagyobb erőkifejtésre kész. A tömeg maga is érzi, hogy erőt képvisel. Ez az erő mintegy igényli, hogy valamiképen érvényesüljön. Sehol sem lehet alkalmasabb anyagot találni a nagy gondolatok és érzések érvényesítésére, mint épen a nagy tömegben. A tömeg figyelme mindig feszült, várakozó és vágyakozó. Aki — akár iskolában, akár egyesületben, vagy gyűléseken — tömeggel foglalkozik, annak feltűnik, hogy beszédét a legnagyobb feszültség kíséri. És itt nem azt

állítjuk, hogy a tömeg minden közédobott gondolatot a maga egészében megért, hanem azt, hogy a gondolatok és érzelmek iránt a legnagyobb érzékenységet tanusítja. Épen azért arra mindig lehet számítani, hogy a tömeges együttlétben a legnagyobb figyelem és a legnagyobb lelki készség kiséri a szónokot. Ennek a fogékonyságnak pedig a nevelésben nagy szerepe van. Hiába próbálunk ugarba vetni. Előbb szántani kell a talajt. Hiába próbálunk gondolatot szórni oda, ahol a lelkek befogadó készsége hiányzik. A tömeg lelke mindig kész talaj és mindig vágyakozással fogadja a beleszórt gondolatokat.

Mindezeket egybevetve az a kérdés tódul előtérbe, hogy a tömeg jellemvonásának megismerése mennyiben segíti a nevelőt a tömegnevelésben ? Amint az egyed lelkét csupán a tökéletes megismerés után lehet megközelíteni, úgy a tömeget is lelkikészségeinek, lélektani vonásainak ismerete után lehet megindítani. Ezeket az ismereteket lélektani adatokként kell kezelni, minden ráhatást ezek tudatában és ezek felhasználásával kell értékesíteni. Aki okosan kihasználja a tömegérzület közösségét, a végsőkig tudja fokozni a külső keretek által adott egység ütő erejét, az nagyobb és intenzívebb erőt tud kifejteni, mint az, aki csupán a tömeget alkotó egyedekre akarja kiterjeszteni hatását. De viszont, aki a tömeget, mint egy összefogott egységet, magas életnivóra akarja emelni, egyrészt nagy tehetetlenséget és mozdulatlanságot fog tapasztalni, de másrészt észlelni fogja, hogy a mozdulatlan, vagy alsórendű ösztönökben tobzódó tömeg okos reáhatással a felsőbb élet iránt is érzéket mutat. Semmiképp sem tudnók aláírni Le Bon borzasztó mondását : «A tömegek sohasem szomjúhozták az igazságot». (A tömegek lélektana 100. oldal.) Egész más kérdés az, vajjon helyes alakban keresték-e, vagy megtalálták-e ! Erre sok esetben mi is nem-mel felelünk. De minden kirobbanás, vagy nekilendülés a lélek ősi vágyából,

a «jót kereső» vágyából tör elő. Csak az a kérdés, vajjon helyesen állították-e be előtte a szépet, a jót? Ha csak az ösztönös élet kielégülését mondották jónak, akkor csak azok felé tört az élete. De ha mindig fellebb és fellebb emelkedve az eszményi javak felé fordult a figyelem, akkor arrafelé is tört a tömeg lelke. De nem lehet a tetőzeten kezdeni az építkezést. A legfelsőbb fokra csak akkor emelhető a tömeg, ha előbb az alsó fokokat bejárattuk vele.

Ezeket a gondolatokat meríti az ember a tömeglélektan kutatásából. De ez csak alap; minden tömeg különkülön is vizsgálandó, akár iskola, akár egyesület, akár politikai-, gazdasági-, nemzeti-, vagy vallási kapcsolat tartja őket össze. A tömeg kezelésénél számolni kell egyedeinek lelki dispoziciójával is s az ilyen megismerés alapján lehet megkezdeni azt a munkát, amelyet röviden így nevezhetünk: *a tömegek nevelése.*

3. A tömegnevelés feltételei.

Aki a lelkekhez akar férkőzni, annak a lelkek ismeretére van szüksége. A tömeglélek megismerése után az a kérdés lép előtérbe, hogy és mint férkőzhet az ember a tömegek lelkéhez? A kérdés megítélésénél két szempont jöhet figyelembe: 1. mily képességekkel kell bírnia annak, aki a tömegekre hatást akar gyakorolni; 2. mely tárgyi adatok lesznek azok, amelyek a tömegerőket mozgásba hozhatják. A két szempont közül az egyik alanyi, a másik tárgyi.

1. Az egyéni nevelésnél legjelentősebb szerepet a szeretet tölti be. Oly erőnek bizonyul, hogy megnyitja a lélek titkos zárait, bevezet a lélek szentélyébe, módot nyújt arra, hogy benső ráhatás irányítsa az ember életét. (Charitas omnia vincit.) A tapasztalat azt mutatja, hogy ezzel az erővel hatalmat gyakorolhatunk gyerme-

ken, felnőttön egyaránt. Aki a tömegekkel foglalkozik, azt is jellemeznie kell a szerető lelkületnek, de eredményes reáhatást csak erőteljesebb eszközök adhatnak. Az olvadékony szó, kiáradó szeretet csak az érzékenyebb lelkek tömegében kelt visszhangot, nagy általánosságban keményebb reáhatásokra van szükség.

a) A tömeget a várakozás jellemzi. Indításokat vár, irányítást keres és ebből következik, hogy a ráhatás első és legerőteljesebb eszköze: *az ítéletekben való határozottság.* A hadseregben törvény, hogy a kimondott ítélet meg nem változtatható. Még akkor sem, ha közben valamely adat a parancs helytelenségét mutatja. Ennek hátterében az lappang, hogy a katonák lelkében meg ne inogjon a tekintélyben való feltétlen bizalom. Az iskolában a tanárnak, vagy tanítónak tekintélye legtöbbször attól függ, hogy ítélkezéseiben — lett légyen az fegyelmi ügy, vagy erkölcsi döntés — egyenesen és következetesen kitart-e eljárása mellett. Csak a legparányibbra hivatkozom. Aki a lecke feladásánál a gyerekek felszólalásának hatása alatt («Sok a lecke») ingadozónak bizonyult és a már kiszabott lecke mennyiségéből enged, pár hét alatt egész tekintélyét elveszti. Az ilyen osztályban látható, hogy a gyermekek nagy zajjal, lármával kisérik a tanár szavait s minden ítélkezéséből tréfát és gúnyt űznek. A határozottság ellensége, a lelki gyengeség kézzelfogható jele, az ítéleteknek, döntéseknek «talán», «esetleg», «néha» szavakkal való gyengítése is. A tömegre való hatás jórészt a keménységtől és határozottságtól függ; elhibázott dolog tehát az, ha önnönmagunk gyengítjük saját tekintélyünk, biztos ítéletünk erejét. Ennek a határozottságnak azután a hangban is meg kell nyilvánulnia. Az alázatos és kérő alak a legritkább esetben eredményes. Egyenes, kemény és parancsoló hang az, amely a tömegre hatással van. A katonai vezényszavakat nem lehet síró alakban elmondani. Az iskolában zavarok, veszekedések

esetén a kemény és határozott hangnak megdöbbentő hatása van. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ennek a «Jupiter tonans» hangnemnek az egész idő alatt érvényesülnie kell. A megütött erős hang után a lejjebb szállított, határozott hang eléggé kifejezésre juttatja a belső erőt. Az állandó kemény dörgedelem könnyen nevetségessé lesz.

b) Az ítéletek határozottsága a *tudásban való fölényességtől és hirtelen feltalálástól* függ. Akármilyen tömeggel állunk szemben, biztos eredményre csak akkor számíthatunk, ha szellemileg felette állunk a tömegnek. Mivel a tömeg sok egyed összessége, fog akadni benne olyan, aki az átlagos nívót túlüti s feszült figyelemmel követi, vagy előzi a vezető gondolatait. A hallgatók mindenre figyelnek s a legkisebb megbicsaklás, vagy kisiklás után kiveszik a hatalmat a vezérlő kezéből. Ilyenkor nem ritka a tréfás közbeszólás ; ha pedig a külső tekintély ereje (iskolai fegyelem !) gátot is vetnének, a félig-meddig elnyomott nevetés rövidesen lejáratja a tanító tekintélyét. Épen azért nem lehet az előadót eléggé óvni attól, hogy a katedrát ne kisérleti asztalnak nézze. A dobogóra csak az lépjen fel, akinek mondani valója van s lehetőleg maradjon távol az, aki azért akar beszélni, mert 8—9-ig órája van. Épen úgy vagyunk az egyesületekkel is. Ha előadást akarunk tartani, ott a tömeg igényeinek alapos megismerése után, alapos készültséggel lehet csak a nyilvánosság elé lépni. Az egyházi szónokoknak állandóan hangsúlyozzuk ezt, de szól ez mindenkinek, aki a tömeghez beszél. Azt a gondolatkört, amelyet érinteni akar, a legszélesebb vonatkozásaiban ismernie kell. Gyenge és gyarló eredményre számíthat az, aki gondolatkörének határait egy-két leckével tolja túl a hallgató közönség ismeretkörén. Ily esetben nagyon könnyen megesik, hogy a váratlanul felmerülő kérdést maga az előadó sem tudja eldönteni. Ha pedig ez az iskolában fordul elő, ahol

iskolásgyermek nem áll oly szellemi magaslaton, hogy egy-egy esetleges tévedést megértsen, akkor a tanár tévedése azonnal «a tudatlanság» rovatába kerül.

A tudásban való fölényesség magában hordozza a hirtelen feltalálói képességet is. Külső és belső tényezők könnyen kilendíthetik az embert beszédjéből. Valami véletlen eset, vagy váratlan mozzanat, hirtelen közbeszólás, vagy kérdésfelvetés új irányt adhat az egész gondolatfüzésnek. Aki biztos tudással, nagy áttekintéssel tartja kezében az anyagot, az könnyedén feltalálja magát. A tömegre rendkívül jól hat a szellemes megoldás. A tapasztalatban, vagy a helyszínen meglátott, vagy a közönség gondolatköréből merített kis dolgoknak véletlen és szellemes megfogása első pillanatra kezünkbe adja az egész tömeget. Szinte játszani lehet azzal a hallgatósággal, amelyet ilyen találékony és váratlan fordulattal tart kezében a szónok. Nehézkes okfejtések és még nehézkesebb gondolatokkal mindent el lehet érni, csak azt nem, hogy a tömeget a kitűzött cél felé vezessük. A népgyűléseken, de még a parlamenti csatákban is sok esetben egy-egy okosan visszavágott közbeszólás többet segít, mint hosszadalmas magyarázgatás.

2. A legfőbb alanyi követelmények megemlítése után az a kérdés, mily tárgyi tényezőkkel lehet a tömegre hatást gyakorolni? E helyen nem akarunk kis jelentőségű módszeri kérdéseket fölvetni; inkább azt a nagy belső tartalmi erőt akarjuk leszögezni, amellyel a tömeg megragadható és felsőbb életszíntájra emelhető. Kicsinyes módszerek helyett egyszerűen idézhetnők: «Mitte sapientem et nihil ei dixeris». Ezeknek megtalálása az egyéni feltalálás körébe tartozik.

a) Az első és nagyjelentőségű megindulás *a tömeg életigényeinek keltegetése.* Már az egyén kezelésénél hangsúlyoztuk, hogy az életkifejlődés nem más, mint az

alsóbb életszíntájról a felsőbb életszíntájra való emelkedés. Részleteztük azokat a gondolatokat is, hogy és mint kell az egyedet az anyagi színtájról az esztétikai, kultúrális, erkölcsi és vallási síkra felemelni. Ennek a gondolatnak a tömeg életében is jelentős szerepe van. A tömegben is él a felsőbb élet utáni vágy. Teljes egészében téves Le Bon ezen megállapítása is: «A népek fejlődésének nagy mozgatója sohasem az igazság volt, hanem a tévedés». (A tömegek lélektana. 100. lap.) Igaz ugyan, hogy az alsóbbrendű tömegeknél jórészt öntudatlan ez az előretörés, de épen ezért kell elsősorban arra törni, hogy ezt a tudat alatti erőt minél inkább tudatossá tegyük. Aki figyelemmel kíséri az egyesek és a tömegek életét, az tapasztalhatja, hogy a jobb, szebb és tökéletesebb életeszmények könnyen mozgásba hozzák. Nagyon természetes, hogy a kultúrátlan emberben nincs meg ilyen pontosan az életigények megismerése; benne jórészt az anyagias élet utáni vágy él. A durvább és szellemileg is alsórendű tömeg jórészt az anyagi élet színtáján mozog. Gondolatvilágát az életföltételek megkönnyítése és az anyagias örömök kielégítése foglalkoztatja. E ponton tehát a legnagyobb készséget tanúsítja. Innen magyarázható, hogy a tömeget legkönnyebben azok tudják megindítani, akik az anyagias életigények kielégülésének reményéről beszélnek. Ép azért a gazdasági élet kérdésének előtérbe helyezése és a gazdasági ellentétek kiélezése gyakorol legerősebb hatást a tömegre. (Szocialista, forradalmi lázitók.) De ha ezt el is ismerjük, még akkor is azt állítjuk, hogy szép és jó utáni vágy is ott él a lélek mélyén. Az az igazság, hogy ezek a vágyak inkább összefolynak, mint különkülön megkülönböztetett alakban jelentkeznek. A művészi szép (lásd szépművészetet), a tudományos igazság iránti érzék könnyen megállapítható (lásd kisebb-nagyobb előadásokat, színházakat, mozikat). Nemcsak nem idegen-

kedik ezektől a tömeg, sőt egyenesen követeli, hogy ő is kivehesse részét az élet nemes és szép örömeiből. A népkönyvtárak, az egyesületi könyvtárak, a népakadémiák látogatottsága mind azt mutatja, hogy az alsóbb rétegek is nagy érdeklődést tanusítanak az igazsággal szemben. Mi mást mutat ez, mint azt, hogy ezek az igények ott rejtőznek a lélek mélyén s okos keltegetéssel felszínre hozhatók. Minél több kielégítést nyújtunk ebben az irányban, annál magasabbra emeljük a gondjainkra bízott tömeget. A megindulás — amint azt a későbbi gyakorlati módszerekből látni fogjuk — mindig az anyagi életen indul s csak ezek után juthat az ember a felsőbb élet igényeihez.

Erősen tévedne az az ember, aki azt mondaná, hogy a felsőbb életigények keltegetése túlzott igényeket támaszt a nép lelkében. Mi azt valljuk, hogy mindenben a természetadta törvények szerint kell haladni. Ha a kutatások odavezetnek, hogy a természetben megtaláljuk az előretörést, a lelki kifejlődés utáni vágyat, akkor azt hisszük, hogy ezt az irányt a maga egészében és következetességében követni kell. Minél nagyobb a felsőbb élet utáni vágy, annál emberibb lesz az ember s annál inkább távolódik el az állattipustól. Ennek megragadása pedig minden nevelés alaptétele. A népkultúrával és a néplélek emelésével foglalkozók tehát semmiképen sem mellőzhetik azokat a lelki reáhatásokat, amelyek felsőbb életigények keltegetését elősegítik.

A népkultúrának emelése, az analfabetizmus ellen való küzdelem, a népies irodalom fokozása, az építkezésben, ruházkodásban, bútorzatban érvényesített művészet mindig a tömeg nívójának emelését szolgálják. Aki ezek szolgálatába rendeli életét, az sziklákat görget el az emberek lelkéről és a magasba való szárnyalásra segíti őket. Egyháznak, államnak és minden a népet szolgáló szervezetnek és tanítónak ezen eszközök

megragadásával kell a nép lelkének emelését szolgálnia. Ha Archimedes kimondhatta, hogy egy adandó fix pontból kimozdítja a világot, akkor a tömegneveléssel foglalkozó az életigények felkeltésében megtalálja azt a biztos pontot, amelyen a tömegek indítása megvalósítható.

b) Az életigények az egyén életében mindig felsőbbrendű színtájra is emelkednek. Az erkölcsi és vallási színtáj a legtökéletesebb és legszebb élettipust adja; ezen a síkon fejlődik az egyed az Isten gondolatai szerint tökéletes emberré. Ez a színtáj a tömeg életében is megtalálható, illetve erre a színtájra a tömeg is felemelhető. A katholikus nevelőnek munkájában nem szabad megelégedni azzal, hogy az alsóbb életigényeket felkelti; neki az erkölcsi és vallási értékek iránti lelkesedést is ki kell váltani a lelkekből. Mi segít ezen a ponton? Az iskola jórészt a tudás közlésére szorítkozik; a laikus nevelés homoktalaj, melynek nincs ellenálló ereje. A természetfeletti átkapcsolást pedig egyenesen mellőzi. Ezt a nagy lelki értéket a hitoktatás és a vallásos nevelés szolgálja. Épen azért ezen erőknek mellőzése, tulajdonképen az élet nívójának leszállítása. Hiába próbálják pótolni ezt az állami erkölcstanítással, a gyakorlati élet azt mutatja, hogy az erkölcs kötelekei: házasság, áldozatos gyermeknevelés, eszményi gondolkodás, testvériség érzete meglazul, mihelyt kicsúszik lábunk alól a vallás alapja. Még a vallásellenes gondolkodók is sokszor hangsúlyozzák, hogy a vallás-erkölcsi nevelés a tömegnek nélkülözhetetlen. Igaz ugyan, hogy sietve hozzáteszik, hogy a kultúrember részére mellőzhető, de ez a téves utóhang semmikép sem gyengíti az előző, a gyakorlati tapasztalatból leszűrődött életigazságok erejét. Az erkölcsi és vallási eszmékkel való telítés leginkább a papokra és nevelőkre várakozik. Iskola, templom, egyesület, magánérintkezés mind ezen cél szolgála-

tába állítandó, hogy a felsőbb eszmények hatóerővel legyenek a tömeg lelkére. Az ily irányú gyakori beszéd, ily vonatkozású irodalom, művészet mind úgy állítandó be, hogy élettengelyeket fektessen le a nép lelkébe, amely tengelyek körül megindul a tevékeny felsőbb élet. Művész, író, nevelő a lélek és a néplélek nevelőjének tartja magát. És igaza van! E megállapítást azzal egészítjük ki, hogy azokat a papi nevelőket, akik a vallás-erkölcs eszméivel próbálják a tömegeket a legmagasabb életsík felé lendíteni, azokat az élet hivatott mestereinek mondjuk.

A fenntiekben előadottak nem annyira gyakorlati és lemásolható módszerek, mint inkább szempontok, amelyek szerint a tömeglélektan figyelembevételével a néplélek megközelíthető. Ezeknek az egyetemes szempontoknak az a jelentőségük, hogy szemünk elé állítják a mindenkor figyelembe veendő irányelveket. Azt adják, hogy és mint kell gondolkodnia annak, aki a néplélek emelésével foglalkozik. A nagy és általános szempontok mellett a következőkben ismertetjük azokat a gyakorlati módokat, amelyek segítségével a katholikus gondolat a tömegek lelkében megvalósítható.

4. A tömeghangulat előkészítése.

Lehet-e egyáltalában nevelni, emelni a tömeget? Csak akkor, ha előzetesen úgy hangoljuk, hogy szavainkat ne ellenséges lélekkel hallgassa. Olyan környezetet kell teremteni, amelyben könnyen befogadja nevelését célzó gondolatainkat. Mik lennének ennek eszközei? Először az anyagias életigények előtérbe helyezése, másodsorban azoknak — a lehetőség szerinti — kielégítése és harmadsorban a jelszavak káros hatásainak ellensúlyozása és helyes jelszavak kidobása.

E három eszköz olyformán hozható logikus kapcsolatba,

hogy a két első a tömegek fizikai és lelki *megközelítését* szolgálja, míg a harmadik a belső lelki hangulatának *megváltoztatását* eredményezi. Lássuk ezeket egyenként.

a) **Az anyagi életigények.**

A léleknyitásnál és lélek felemelésnél a legerősebb eszköz a nevelendőben felkeltett ama gondolat, hogy minden reáhatással jót akarunk neki. A katholikus világfelfogás szépségéről és értékéről tartott elméleti beszédek csupán szavak volnának, melyek nem igen keltenek visszhangot a durvább lelkekben, ha nem követnék tettek a szép szavakat. Ha azonban adni tudunk valamely értéket, akkor könnyen megnyerhetjük az embereket. De miféle adásnak van szemmel látható jellege ? Csak az anyaginak. Ép azért ezen alapgondolat szerint kell eljárnunk : a lélekhez az anyagi dolgokon keresztül lehet eljutnunk. A latin közmondás közhelyként idézi : «per materialia ad spiritualia.»

Az élet kemény következetességgel igazolja ezt a tételt. Aki emberekkel foglalkozik, az látja, hogy cselekvéseinket legtöbb formában az önzés mozgatja. Sőt a legtöbb esetben anyagias önzés. Nem szabad ezt nehezményezni. Az ember testből és lélekből áll. Azok az igények, amelyek a testre vonatkoznak, elemibb erővel követelődznek, azért a hétköznapi ember ezek kielégítését tekinti elsősorban kötelességének. Természetes, hogy életszíntája akkor lesz az igazi, ha az alsó életsíkról a felsőbbre, a természetfeletti nívóra emelkedve, a belső értékeket nézi a legnagyobb értéknek.

Még a nevelés által a legkevésbbé befolyásolt kis gyereknél is észleljük ezt a megnyilvánulást. Minden kis gyermek magáról beszél és pedig anyagi életéről. Ha már most a nevelő oly módon akarna a gyermek lelkéhez férkőzni, hogy szép előadást tartana a kialakítandó felsőbb életről, akkor a gyermek csak beszédet hallana,

de tevékenységre alig indulna. Csakis úgy fogható meg a gyerek lelke, hogy érdeklődést mutatunk külső, anyagi életkörülményei, földi viszonylatai iránt. A felületen pusztító fekélyek könnyen megállapíthatók. Azok a sebek, amelyek a lélek mélyét égetik, csak akkor közelíthetők meg, ha az élet szenvedései által vájt *külső* sebeket gyógyítgattuk. Ha gyászruhában jön, a gyerek az iskolába, akkor ne az legyen az első vigasztaló szó : a jó Isten majd megsegít. Kérdezzük meg tőle, hogy és mint vagytok most otthon, mit fogtok csinálni, hogy segíthetnék rajtad ? Ilyen kérdések hallása alatt azonnal kiugrik a könny a gyermek szeméből és *most* már lelki vigasszal, a jó Istenre való hivatkozással is megenyhíthető a fájó seb.

A tömeg kezelésénél hasonló a helyzet. Ha valaki népgyűlésen beszélt, megfigyelhette, hogy csak akkor rezonál a tömeg lelke, ha anyagi javakat ígértek neki. A forradalmi idők szónokai addig tudtak eredményeket elérni, míg mások vagyona ellen izgatva, boldogabb jövőt ígértek a népnek. Amint azonban a ház, föld magántulajdon jellegét sértették, azonnal ellenük fordult a tömeg. Pedig ezek eltörlésén keresztül akartak «eszményi» világot teremteni ! Ez is azt mutatja, hogy a közösség magasabb eszményét csak addig tartották jónak, míg anyagi érdekeit nem sértette. Aki tehát a néptömeget akarja megmozgatni, annak először az anyagi jólét emelését kell szolgálnia és a jobb, arányosabb elosztási, gazdasági milieu teremtésén kell fáradoznia. Ha valaki, akkor a tömeg érzi leginkább azt a nagy gazdasági eltolódást, amely a vagyonmegosztás terén fennáll. A «mincstelenek» sóvár és kapzsi szemmel néznek a «vagyon»-ok felé. A nagy társadalmi nyomor ijesztő rémei mellett ott terpeszkedik a tobzódó bőség. Ez a rikító ellentét egekbe kiált. A szenvedők tömege pedig leginkább hallja ezt a kiáltó hangot. Az lesz a tömegek ura, aki segíteni akar és segíteni tud ezen a helyzeten.

Förster egyik könyvében leírja, hogy mily szenvedések közt pereg le a bányász élete. Ez a fejezet arról beszél, hogy minek köszönhetjük azt a kultúrális jólétet, amely körülvesz minket. Annak, hogy az emberek egyrésze rászánja életét, hogy a föld mélyére szállva felhozza a fekete gyémántot s ennek rejtett erőinek tűzzé, fénnyé való átváltásával kultúrát biztosít számunkra. Mégis hányszor tapasztalható, hogy ettől a nagy értékű néprétegtől elfordul az intelligensebb néposztály. De a mellőzött, elhanyagolt nép mellé odaállnak azok, akik érdekkörükbe akarják vonni őket; élükre állnak, feltüzelik bennük az elégedetlenséget s forradalmi hangulatot ébresztenek. Az újabb szociálpolitikusok értik és érzik ezeknek az erőknek a nagyságát. Látják a nagy gazdasági eltolódásokat és tudják, hogy ez nagy bajok okozója lehet. Ép azért a legújabb törvények (munkásvédelem, balesetbiztosítás, aggkori segélyezés, bérszabályozás, gyermekvédelem, patronage, jogegyenlőség) próbálják gyógyítani a sebeket, melyeket a ferde gazdasági helyzet ütött. Mindenesetre ez a helyes út, amelyen haladni kell. Aki ennek a gondolatnak hangot ad, az kezébe vette a nép vezetését. Erre a hangra mindig rezonál a tömeg. Nem szabad csodálkozni azon, hogy a szociáldemokrácia és egyéb balszárnyú irányzat nagy tömegeket indít. Eredményei érthetők, mert kiindulásuk az anyagi élet színtájának javítását célozza.

Az ősegyháznak lendítő erejét jórészt a legalsóbb néprétegbez való leereszkedésben találjuk. A keresztény gondolat ugyanis ezeket a rétegeket is testvérként kezelte s ezek felemelését élethivatásnak tekintette. A rabszolgát a patriciusszal egyenlőnek hirdette s teljesen egyenjogúvá tette. A szegényt, a gyámoltalant istápolni kezdte s ezzel a szerencsétlenek gazdasági életfeltételeit megjavította. A modern kor a réginél nagyobb nehézségeket és erősebb eltolódásokat hozott. Az újabb egyházi tevékenységnek tehát fokozott erővel kell a jobb gazda-

sági milieu megteremtésén fáradoznia. Figyeljük csak meg az ellentétes világnézet képviselőit. Egész társadalmukban, irodalmukban azt hirdetik, hogy az egyház a történelmi osztályok állandó védelmezője. Ez a beállítás pedig a szegényebb munkásosztály előtt különösen ellenszenvessé teszi az egyházat és hivatott képviselőit. A szegény nép ellenségét látja bennük, nem csoda tehát, ha megközelítésük roppant nehéz. A budapesti «Tripolisz»-ben élő elhagyott testvéreink, a «Chicagó» nyomortanyáinak lakói kizárólag akkor közelíthetők meg, ha megsejtik, hogy életszintájuk emelését programmba vettük. Az egyháznak felsőbb világnézetet teremtő magasabb életszíntájra emelő törekvése csak akkor lesz eredményes, ha teljesen leereszkedik a legalsóbb néprétegekhez s anyagi életfeltételeik javításának gondolatát állandóan felszínen tartja. A Regnum Marianum, a Hermina-mező és egyéb újabb keletű budapesti plébániák munkája fényesen igazolja, mennyire megváltozik a néplélek alaphangulata, ha lelkes apostolok az anyagi élet kérdésein kezdik a munkát. Először meglepődve nézik azt a váratlan kikezdést, azután jobban és jobban érdeklődnek, majd a lelki kérdések iránt is készséget mutatnak. Szinte azt mondhatom, hogy lehetetlen kitérni azon befolyások alól, amelyek az anyagiakon keresztül kezdik ki az embert.

A száraz, kemény földet esőnek kell érnie, hogy törhető, szántható legyen. De utóbb porhanyossá kell tenni, hogy a vetésre alkalmas legyen. A tömeg *lelki életének* kifejlesztésében, felemelésében az anyagias dolgok iránti érdeklődés a puhító eső, a következetes munka a szántás, a közvetlen nevelés lesz a vetés. Nincs termés művelés nélkül, a tömegnevelés sem hozhat értékes eredményt, ha elfordult, világnézetünk felé nem hangolt tömeggel dolgoznánk.

b) **A katholikus karitász.**

Az anyagi életnívó emelését leginkább azok a szerencsétlenek igénylik, kiket az élet a nyomor sötétségébe taszított. Aki ezekhez leereszkedik, az kettős célt ér el. Egyrészt szamaritánus lélekkel segítséget nyujt a szenvedőnek, másrészt kiváltja a nagytömegből annak a világnézetnek megbecsülését, amely ekkora szeretettel tud hozzányulni a testileg, lelkileg beteg emberekhez. A katholikus karitász tehát eszközzé is leszen a tömegek hangulatának felénk fordulása érdekében.

A keresztény gondolat erősen felhívja a figyelmet az élet szerencsétlenjeire. Mikor Krisztus a szegényekről, mint testvéreiről beszél, akkor az igazi Krisztus-követőket ráviszi arra, hogy a szegényeket, elhagyatottakat szeretettel gondozzák. A történelem tényleg azt tanusítja, hogy az egyház volt az első szervezet, amely törődni kezdett a szegényekkel és felfogta szerepét a társadalom kivetettjeivel szemben. A pogánykor nem teremtett szociális intézményeket; árvaház, kórház, aggok menhelye idegen gondolat előtte. A kereszténység már a legősibb korban oly nagy érdeklődéssel karolta fel a szegényeket, hogy a Szentírás tanusága szerint, a diakonusok egyenesen hivatásuknak tekintették a szegények és árvák gondozását. A történelem arról is tanuskodik, hogy a kereszténység a legősibb időben épen a szegények közül nyerte híveinek legnagyobb részét. A szegények ugyanis megérezték, hogy az egyházban rejtőznek azok az erők, melyek az ő érdeküket szolgálják. Aki tehát a keresztény katholikus vallás szellemében akar eljárni, annak irgalmas szamaritánusként kell a világban körüljárnia és a társadalom elhagyatottjait, anyagi és erkölcsi elnyomorodottjait a katholikus karitász szellemében istápolnia és segítenie kell.

A legelső működési tér az árva, elhagyatott, vagy

a nevelés befolyása alá nem kerülő gyermekeken kínálkozik. Az életnek sokféle baja, háborús nyomorúsága miatt roppant nagy azoknak a gyermekeknek a száma, akik tökéletesen, vagy félig-meddig elhagyatott sorsban tengődnek. Ha a kivételes helyzetből fakadt háborús éveket nem is vesszük mértékadónak, mégis meg kell állapítanunk, hogy a rendes életviszonyok között is nagy százalékot adtak azok a gyermekek, akik szüleiktől, vagy szüleik gondozásától megfosztva, magukra maradtak. Vár-e ilyenekre más, mint erkölcsi züllés ? Várhat-e ezektől a társadalom mást, mint káros, romboló elemeket ? De a teljesen elhagyatott gyermekek mellett nagyon sok a bűnöző gyermek, az utcagyermek, akik egy része még az iskola befolyásától is távol van s akiket az üres házhelyek, utcák, szennyes és alsórendű kabarék és mozik töltenek meg «szellemi tartalom»-mal. Ijesztő számuk akkor tűnik ki, ha Morvay László, a budapesti Katholikus Patronage vezetőjének azt a jelentését olvassuk, melyben ötezerre teszi oly budapesti gyermekek számát, kik 1919-ben bűnözés miatt bíróság elé kerültek. Ez a jelentés nem foglalja magában azokat a szegény elhagyatottakat, akikről egy alkalommal Morvay László ezt a szomorú kijelentést tette : «Azokon az elhagyottakon, akik nem nyilvános bűnözők, de a városban szanaszét csatangolnak, nem tudok segíteni, mert olyan intézmények nincsenek, amelybe azok jöhetnének, akik *még nem* követtek el rosszat». És ha a magyar főváros züllöttjeihez hozzágondoljuk az egész világ elhagyott gyermekeinek számát, akkor óriási feladattá növekszik a gyermekvilág megmentésének munkája. Igaz ugyan, hogy vannak ilyirányú kikezdések ; egyházi árvaházak, patronage intézmények, irgalomházak hellyel-közzel emeltetnek, de sohase szabad azzal megelégedni, ami van, hanem mérlegelni kell azt a mérhetetlen igényt, amely még fönnáll. A katholikus gondolkodásnak nem

szabad a kérdést az államra tolni. Nem vitázunk azon, vajjon az államnak, vagy a társadalomnak kötelessége-e a kérdés megoldása. Az evangéliumi Mester példáját kell követni mindenkinek; megértő lélekkel és szerető szívvel kell a szenvedőkhöz nyúlni az anyaszentegyház minden tagjának. Minden egyes kis gyermek Isten adománya, a jövő hordozója. Ha értékes munkát akar végezni a keresztény katholikus társadalom, s ha súlyt helyez arra, hogy világnézete felé fordítsa a tömegek figyelmét, akkor nélkülözhetetlen, hogy az elhagyatott gyermekek ügyével komolyan foglalkozzék. E munkát még a legelvetemültebb emberek is nagy megértéssel kisérik. Depaul szent Vincéről azt írja Bougeau, hogy éjjeleit áldozta fel arra, hogy az utcára kitett csecsemőket összegyüjtse. Menhelyeket állított számukra és derék katholikusokká nevelte őket. Ennek a szentnek buzgóságát a francia kommun is annyira megbecsülte, hogy szobrot emelt a felebaráti szeretet hősies lelkű apostolának. A magyar kommun is megkímélte a patronageokat és ha valamelyes «belső reform»-ot keresztül is akart vinni az intézményben, a maga egészében a legnagyobb tisztelettel viseltetett azok iránt, akik az elhagyottak ügyében áldozatos lélekkel dolgoztak. (Lásd budapesti patronageokat.) E helyütt nem hivatásunk rátérni arra a sok és szép katholikus intézményre, amely az elhagyatott gyermekek érdekében dolgozik. Legyen elég csak ráutalnunk «A kath. Gyermekvédelem», «Kath. Patronage», kath. árvaházak, a szaléziánusok, irgalmas nővérek áldásos működésére, amelyet az áldozatos lelkek Istenért végzett munkája tesz értékessé.

A nehéz gazdasági helyzet állandóan növeli azok számát, akik anyagi nehézségekkel és bajokkal küzdenek. A XX. század szinte megnövelte az élet nyomorúltjainak számát s a nagy kapitális termelés óriási gazdasági ellentéteket okozott. A munkaalkalom is annyira meggyön-

gült, hogy az emberek egy része kegyelemkenyéren tengeti életét. A katholikus gondolat az Úr Jézusnak az utolsó ítélet megjövendölésekor mondott szavai szerint jár el: «Jöjjetek Atyámnak áldottjai és bírjátok a világ kezdetétől nektek készített országot. *Mert éheztem és ennem adtatok; szomjuhoztam és innom adtatok*». (Máté 25, 34—35.) E szavakból az tünik ki, hogy az érdem megbírálásánál a szegényekkel való törődés lesz a mérték. A katholikus felfogás szerint élő ember megtalálja azt az utat, amelyen járnia kell, meglátja azokat a kötelességeket, amelyeket teljesítenie kell. Szerinte: az éhezőknek ételt adni, a szomjuzóknak italt adni Isten parancsolta erkölcsi kötelesség.

Megvalósítható-e ez a gyakorlatban? A nagy és kiáltó gazdasági ellentétek kiküszöbölése, a tisztult felfogású politika kötelessége; az ellentétek igazi elsimítása azonban a katholikus karitász által valósítható meg. A legújabb korban a népvédelmi törvények egész sorozata lép életbe. Az emberi méltóság az egyenlőség, testvériség gondolata ma erősen hangsúlyozott jelszó. Bár ezeket a gondolatokat a kereszténységellenes tábor akarja lefoglalni a maga számára, mégis leszögezhető, hogy mindez a kereszténység szelleméből fakadt. Nem szabad megengedni, hogy a katholikus felfogás hátráltatónak, szellemtelennek, a kizárólagosan anyagias életigényekkel törődő irányzatok pedig népvédelmieknek tűnjenek fel. Az igazi, mélyen járó változást a Krisztus-tanok társadalmi érvénye hozhatja meg. Ez azonban nem azt jelenti, hogy parányi alamizsnával lerójuk kötelességünket; intézményesen kell segítenünk embertestvéreinken, de szem előtt kell tartani azt is, hogy e testi nyomorúság enyhítése mellett lelki bajaikban is gyámolítóik legyünk. A munkában megöregedettek részére menhelyek, a munkanélküliek részére munkaalkalom biztosítandó. Az ily irányú munkából mindig, mindig részt kérjen az egyháziasan gon-

dolkodó ember. Az alamizsna csupán azoknak adandó, akiknek szenvedését pillanatnyi segítséggel is lehet enyhíteni. De ez utóbbinak is a szeretet szellemében kell történie. A Szent Vince társulatok épen ezt a célt akarják szolgálni, mikor tagjaikat arra utasítják, hogy személyesen keressék fel a hozzájuk beosztott szegényeket s közvetlen érintkezés után segítsenek rajtuk. Ha a katholikus magyar társadalom jobban és jobban megérti ezt a kötelezettségét, akkor bízni lehet abban, hogy enyhülni fog a nyomor és enyhülni fog a gazdag és szegény között fennálló kiáltó ellentét. A Szentírás arról beszél, hogy a régi keresztényeket arról ismerték meg, hogy szeretettel voltak egymás iránt. Az igazi katholikus életet most is annak kell jellemeznie, hogy a testi és lelki elhagyottakat a legnagyobb szeretettel magához vonja. A hatalmon levőnek úgy kell viselkednie alárendeltjeivel szemben, hogy inkább jóindulatú atyának, mint parancsoló úrnak tűnjék fel. Az egyház rendkívül szigorúan elítéli az özvegyek nyomorgatását, a munkások bérének lefogását; ezzel azt jelzi, hogy a munkások kiszipolyozói csak az egyház testéhez, de nem a lelkéhez tartoznak. Hogy is lehetne várni, hogy az egyház mindig több és több lelket nyerjen, ha a lélekből fakadó szeretetgyakorlások nem jellemzik az egyház tagjait? Hogy lehetne várni, hogy Krisztus szeretete áradjon azokra, akiket Isten bőségesen elhalmozott földi javakkal, ha e javak kamatoztatása nem szolgálja embertársaik jólétét. Munkás, szegény, elhagyatott egyaránt jogot formálhat a föld javaira, egyaránt részesülnie kellene annak minden szép és nemes örömében. Az emberszeretet és szociális igazság iránti érzék nélkülözhetetlen az igazi katholikus életében. Az jár el igazán a katholikus karitász szellemében, aki a nagy cél érdekében áldozatra is kész. «Ti testvérek vagytok» — mondja az Úr; az Isten képét hordozzátok magatokban; az örök élet letéteményesei vagytok. Kasztok,

osztályok, mereven elkülönített társadalmi rétegek nem a katholikus gondolatnak erejéből táplálkoznak. A lelkek szeretete, Isten szeretete, az örök élet felé való törtetés, testvéri egységbe fog minden embert; ez az az irány, amelyet a katholikus hívőnek követnie kell.

A társadalom elhagyatottjai közé tartoznak a testi és lelki betegek. Szomorú statisztikáink vannak arról az ezer- meg ezerféle betegről, akik segítség után kiáltanak. Minden erőfeszítés, mely segítséget akar nyujtani, krisztusi tanításból fakad. Az ember természetében ugyan benne van a szeretet, az együttérzés, de ennek életrekeltése, intézményes kifejlesztése az egyház történetéhez füződik. (Ratzinger: Az egyházi szegényápolás története. Budapest, 1886.) Az egyháznak külön rendjei vannak, melyek a betegekkel törődnek. Férfiak és nők szolgálják e szent ügyet s működésük a legnagyobb elismerést vívta ki. A szegény betegben a szenvedő Krisztust látják, minden enyhítés, minden pohár víz, amelyet neki nyujtanak, a szenvedő Krisztus kínjainak enyhítése. Minden meleg szó, amelyet hozzá intéz, a szenvedő Krisztus vigasztalása. Ilyen gondozás mellett érthető, hogy enyhül a szegény szenvedése, csillapul a fájdalom. Különböző járványok idején is a katholikus karitász nyujtott vigaszt a nyomorgóknak. Az egyház hősies lelkű szolgái saját életük veszélyeztetésével nyujtanak segítséget. (Bélpoklosokat ápoló apácák.) Amit az egyház szolgáitól vár, azt az egyéni körülményeinek megfelelőleg a hívektől is elvárja. Az igazán katholikus módon élők áldozatossága meg is mutatja, hogy a szegény betegek érdekében minden áldozatra képesek. Még a háború borzalmaiban is azt láttuk, hogy a nagy hadikórházakban azok tudtak felmutatni legszebb eredményeket, akiket a krisztusi szeretet tüze, az igazi karitász lelke ihletett és indított működésre.

De végül — összefoglalásképen — ismét kérdezhetjük,

mit segít a tömegek nevelésén a katholikus karitász hangsúlyozása ? Egyrészt enyhíti az élet szerencsétleneinek és nyomorultjainak bajait, szenvedéseit, kevesbbíti a szenvedő emberek számát, istápolja és gyámolítja az összeomlás előtt álló embertestvéreket, de másrészt — *és ez igen fontos mozzanat* — előkészíti a tömeg hangulatát arra, hogy a felsőbb vallásos világnézet igazságait elfogadja s így a legmagasabb életsíkra emelkedjék. Ez a nagy előkészítő munka pedig akkor fog igazi eredményt hozni, ha szakavatott nevelők kihasználják a megmunkált, előkészített talajt s közvetlen reáhatással állanak a néplélek emelésének szolgálatába.

c) A jelszavak.

A jelszó rendszerint röviden összefogott tudományos zártságból kikerülő megállapítás, életből leszűrt igazság, vagy tevékenységre ösztökélő programm. Röpke mondat, vagy irányt jelző szócska, melynek kidobása szinte szuggesztív hatás alatt tartja az embereket. Ez a szuggesztív erő legerősebben a tömegekben érvényesül. A tömeg nem analizál. Az igazságnak mondott jelszót külső tetszetős formája miatt magáévá teszi s maga is világgá kürtöli. Mivel a jelszavak nagy része nem életigazság, hanem bomlasztó miazma, ezért értéktelenségüknek megvilágítása s viszont értékes jelszavaknak kidobása szintén eszközként használandó a tömeghangulat megváltoztatására.

1. Mikor Prohászka «Az erkölcsi válság» megállapításával foglalkozott, a dekadencia alapját a túlzott szubjektívizmusban jelölte meg. Bár ez a bölcseleti irány katedrák és akadémiák zárt világában tengődik, mégis költészeten, művészeten, modern színpadon keresztül ható jelszókká alakult. Ady E. így fejezi ki azt a lelki szétesettséget hirdető jelszót :

«Mit helyeslek, csak az igaz,
S mit kedvelek, az a jó.
Megtelvén buzgó áhítattal
Szent Magamhoz imádkozó.»

Hogy ez hová vezet, azt maga énekelte meg a ronccsa összeesett költő, midőn azt mondja:

«Hej bűnös voltam, nótáid elloptam,
Nőid csókoltam s kortyongattam borod,
Méltán sújtott reám
Könnyben áztatott sós, éles ostorod.»

De ez a pregnans és tragikus palinodia nem lesz olyan hamar jelszóvá, mint az első. Ez már beismerést, visszatérést, bánkódást, új bekapcsolódást keres s erre a munkára nehezebben vállalkozik az ember.

Ez a túlzott szubjektívizmus teljesen átivakodott a közfelfogásba és «önrendelkezés», «önnevelés», «emberrélevés», «természetes kifejlődés», «szabad élet», jelszavak alatt garázdálkodik a világban. A szép külső alatt pedig mindenütt ott lappang abból az erős támasztékból való kikapcsolódás, amelyet «Isten, lélek, igazság, jóság, tökély, cél, örökélet adnak». (Prohászka.)

Eme kikapcsolódás miatt nevetséges lesz minden olyan szent eszmény, amely felsőbb életet hirdet. Anatol France-féle maróluggal öntik le a lélekben bontakozó nemesebb életcsírákat s «elmaradt», «ultramontán», «klerikális» elemmé sülyesztik le azt, aki lelkének nagyobb hivatottságáról beszél. Az egyház a sötét koponyák bagolyvára leszen, hová nem hatol be fény, hol örökös az éjszaka... Ezt a kegyetlen, durván cinikus hangot addig kiabálja a rossz sajtó, az alsórendű irodalom, a szennyes és magát színészetnek dicsekvő trágárság, míg papagályszerű refrainnal ismételgeti a gondolkodásnélküli tömeg. A sok ismételgetés pedig életelvvé, életfel-

fogássá alakul s teljesen megmételyezi a nép lelkét. Első pillanatra különösnek látszik, hogy a túlzott szubjektívizmus iskolás tanításból vezetjük le a romboló jelszavakat, de a tények azt mutatják, hogy a tömegek között közkeletű sok felületes értéktelen beszéd, ebből táplálkozik. Igy lesz a bölcselet szélső irányzata a gramofonszerűen visszakiabálók száján jelszó s így lesz a jelszó tömeglelket mételyező miazma.

A mélységes lelki elfordulást adó jelszavak mellett kisebbjelentőségű jelszavak is közkeletűek. Leginkább azok forognak közszájon, amelyeket *a földi élet javait* mindennél többrebecsülő szociáldemokrácia dob a piacra. Ezek a szellemtelen fegyvernek készült jelszavak is a természetfeletti életfelfogást tagadó lelkületből fakadnak, de gyakorlati használatra csak a vagyonok aránytalan eloszlására appellálnak. «A föld legyen a népé, a túlvilág a papoké» és ehhez hasonló «népies» jelszavak közhelyei az ellenséges sajtónak, mely nem számol a lelkekben végbemenő bomlasztó hatással. A durvább jelszavakat nem is említjük, mert közlésük sértené a jobb izlést. Bárhogyan is hangzik egyik, vagy másik, mindegyiknek az a rendeltetése, hogy elvonja a figyelmet a felsőbb életeszményektől s odaláncolja az embereket a földhöz. Felsorolásuk szinte lehetetlen, mert divatként jönnek és divatként eltünnek. (Dékány J.: Bevezetés a társadalom lélektanába. Budapest, 1924.)

Ezeknek a jelszavaknak a megtörése munkát jelent. A keresztény sajtó, agitációs beszédek, népfelvilágosítás erejével oda kell hatni, hogy kivessük a lelkekből. Segítségül jöhet az a nagy igazság, melyet minden ember érez magában, hogy lelki felfelétörések jelentkeznek benne, s hogy a lefokozott, lealacsonyított élet testi és lelki züllést eredményez. Ezeknek az igazságoknak a népszerű hirdetése, rajzok, képek által való terjesztése eszköz leszen a káros jelszavak letörésére.

2. A romboló jelszavak megtörése mellett azon is kell dolgozni, hogy pozitíve felénk hangoljuk a tömeget. Ennek elérésére nagyban segít az *előretörést* hirdető jelszavak hangsúlyozása. Ha a munkát, kultúrát, művészetet, lelki életet, emberbecsülést, testvéri érzést és megértést hirdető jelszavakat mi dobjuk a tömeg közé s ezeknek tartalmát a mi világfelfogásunk telíti, akkor miénk a tömeg. A katholikus világfelfogásban nagy készletet találunk ezekből. Nem utolsó ezek közül — a túlzott szubjektívizmussal szemben — a tekintély tiszteletének hangsúlyozása. A «sok fej, sok vélemény» helyett a legfőbb tekintélynek döntő szerepét be lehet és be kell magyarázni a népnek. Ez a tekintély az államban, majd az egyházban nyer konkrét alakot. Az emberek hajlanak annak elfogadására, hogy a saját véleményük, saját felfogásuk, független cselekvésmódjuk ezernyi bajt és ezernyi csalódást okoz. Erősebb kiélezéssel önmaguktól törnek arra, hogy ettől szabaduljanak. A társadalmi rend és fegyelem előnyeit mindenki érzi. Ezen az alapon is a tekintély tiszteletéhez jutunk. Tulajdonképen nekik jó a tekintély elve, tehát amikor előtte behódolunk, akkor saját magunkat szolgáljuk.

A tekintély elve a legszigorúbban az egyházban érvényesül. Itt ugyanis nemcsak külső, de belső lelkikötelékkel, lelkiismeretben is kötve van a hivő. A katholikus ember világfelfogásánál fogva készséges a tekintély elvének elfogadására. A szabad alakulást és szabad gondolatot hirdető vallásformák kevésbbé alkalmasak ilyen lelki konstrukcióra. Bennük az egyéniség kibontakozásának elve oly erős, hogy a legszélsőbb alanyiságba csaphat át. A katholikus gondolat épen a kemény tekintélytisztelet miatt egyenes szükséges a tömegek lelkének megfogására. A nagy tömeg erőt képvisel, az erő más erővel fogható le. Nagyobb erő pedig alig található, mint az egyházban képviselt isteni és emberi tekintély örök érvénye.

A másik pozitív kikezdés az élet metafizikai irányának jelszavak formájába való foglalása. Amint a természetes életformák is jelszavak mögött húzódnak meg, úgy a természetfeletti életet hirdetők is ezen a módon hangolhatják a tömeget. «Quid hoc ad aeternitatem»-féle igazságnak bölcs és rövid mondatba foglalása kiszámíthatatlan erejű. A vallás rövid, aszketikus életelvei nem mások, mint rövid aforizmák, amelyek készséges lelki hangulatot keltenek. Ezért ajánlja is őket oly erősen az egyház. Különben is a természetfeletti átkapcsolódásra elég könnyen hajlik az ember. A tömeghangulat is felé irányítható, ha okos jelszószerű gondolatokkal töltjük be a nép lelkét.

A nép közé dobott jelszók hivatása, hogy tömegeket hozzon össze. A tömegek pedig más tömeget is indítanak. A példa vonz. A tömeges egybesereglés (ünnepélyek, istentisztelet, körmenet) tiszteletet vált ki még az ellenséges érzeletű tömegből is. Ép ezért a vallás eme *külső megnyilvánulásai* is sokat segítenek a tömeghangulat felénk fordításában. Mivel ez a nagyszabású tömegmegnyilvánulás szintén a katholikus vallásban talál gyakorlati formát, ép azért itt is oda kell következtetnünk, hogy a tömeg megindítása a katholikus életforma mellett a leghatásosabb.

Mindezeket egybefoglalva azt mondhatjuk, hogy a jelszavak és azok okos alkalmazása szintén erős eszköz a tömegek hangulatának felkeltésére. Nem sokat nevel, de a nevelésre előkészíti a tömeget. Egy-egy nagyobb tömeglökést is eredményezhet, de az csak mulandó jellegű. A nevelőnek pedig állandóan ható erőre van szüksége. Ép ezért ezt a hangulatot előkészítő szerep kiaknázása után azok az eszközök alkalmazása szükséges, amelyek mélyrehatóan gyúrják át a tömegek lelkét.

5. A tömegnevelés módszerei.

A tömeg megindítása még nem nevelés. Legfeljebb pillanatnyi hatás, múló mozgékonyság, érzelmes készség, de nem állandó és kitartó történés. Erre a változékony hatásra csak azok számítanak, akik a tömegerőket pillanatnyi sikerek érdekében akarják kamatoztatni. (Népgyűlések, izgatások.) A nevelő előtt nem ez a cél lebeg. Állandó és mélyreható hatást akarna kiváltani, mely a felsőbb életmód felé indítaná az embereket. Ez az eredmény azonban a megszokott tömegindítás által nem érhető el. «Divide et impera», mondja a latin közmondás. A tömegek is kisebb csoportokra, alakulatokra osztandók és ezeken keresztül érvényesítendő a nevelő ráhatás.

Az emberek — nagy kereteken belül is — szeretik a kisebb alakulatokat. Egységes világnézetek szerint élők is kisebb körökbe, egyesületekbe csoportosulnak, hogy részleges céljaikat jobban megközelítsék. A baráti érintkezés is ilyen körökön belül fejlődik ki s így a közvetlenebb reáhatás kézzelfoghatóan érvényesül. Még a vallás keretein belül is ezer és ezer kisebb társulat, egyesület működik, amelyen keresztül erősbbödik a nagy tömegek felsőbb élettörtetése, magasabb életszíntája. Ez a tény világosan mutatja, hogy az a nevelő közeledik helyesen a tömeghez, aki kisebb alakulatokon keresztül iparkodik hatást gyakorolni a tömegre. A felsőbb gondolatok ugyanis kovászként hatnak. A legkisebb és legközvetlenebb környezeten kezdik, majd lassanként az egész tömegen éreztetik erejüket. Az igazi közvéleményt nem az üres jelszavak adják, hanem a lelkek mélyén élő *meggyőződések*. Ezek csak előkészítik a tömeg hangulatát, felfokozzák befogadóképességét és csak a finomabb és közvetlenebb reáhatások hoznak állandó eredményeket. Aki tehát igazi lelket és átgyúró hatást

akar kiváltani, annak a kisebb csoportokra osztott tömegeken kell módszeres munkáját megkezdenie.

A nagy társadalom legősibb sejtje a család; a nagy tömegek kisebb alakulata az egyesület; ezeken kell megkezdeni a tömegek átalakítását. Lássuk ezeket egyenkint.

a) **A családi tűzhelyhez — a gyermeken át.**

A legtöbb nevelő közvetlenül a gyermekkel foglalkozik, de a gyermekre kifejtett hatása kiterjed a családi körre is. A nevelés nemcsak egyedek kifejlesztését szolgálja, kihatással van arra a körre is, amelyben a gyermek felnő. Mert ha igaz, hogy legtöbb ismeretet, legerősebb erkölcsi indítást hazulról hoz a gyermek, akkor megfordítva is igaz, hogy a legnagyobb hatást a gyermek gyakorolja a családra. «Nem azért gyujtanak gyertyát, hogy a véka alá rejtsék.» (Máté 5, 15.) A gyermek az a bizonyos evangéliumi mécses. A szülők a gyermek életén közvetlenül szemlélik a nevelő munka értékét. Olyan szülők, akik a gyermek vallásos lelkületéből fakadó tiszta, törekvő életét látják, akár vallásosak, akár elfordultak a vallási eszményektől, mégis csodálkozva nézik ezeknek az eszményeknek életet teremtő erejét. Még a hitetlen szülők is — legalább a legnagyobb százalékban — örömmel engedik kicsikéiket a szentségekhez, mert, amint mondani szokták, nekik ez igen jót tesz. Bár kissé különös indokolás, de később ebből ered az is: ami nekik jó, az nekünk is jó lehet.

Aki a családra hatást akar gyakorolni, az a legokosabban teszi, ha a nevelést a gyermekeken kezdi. A felnőttek irányítása a legnehezebb feladat. Minden felnőtt kiforrott egyéniségnek képzeli magát. Tiltakozik az ellen, ha új életelveket akarnak reáerőszakolni. A neveltetés számára idegen gondolat. Nagyon nehéz rábeszéléssel meggyőzni. A sok beszéd helyett a gyermek lehet a vezető,

aki a két távoleső lelket, a szülőket és a nevelőket közelhozza egymáshoz.

A gyermek naivságához tartozik a hallottak elmesélése. Mindent elmond, ami az iskolában történt. Ahol szeretetet észlelt, arról úton-útfélen beszél. Hazajövetkor az első szava, hogy a tanítóbácsi mit mondott, megdicsérte-e ? Elmeséli a hallott magyarázatokat, de legnagyobb előszeretettel meséli azokat az élményeket, melyek a hittanórák alatt történtek. Nem véletlen ez. A gyermek érzi, hogy leginkább az az óra hivatott arra, hogy a lélek fejlődését előmozdítsa. A jót mindig nagyítva adja elő. Különösen akkor, ha az ő jósága is kiemelkedik. Elmeséli, mit hallott ma, mit tanult, mily szép példákat mondottak az órákon. Ennek az elmondásnak csodás hatása van. A gyermek beszédében titkos módon megjelenik a családi körben a nevelő s az ártatlan gyermekajkak prédikációs, apostoli beszédeket ismételnek.

Amit az ember sokszor hall, vagy lát, arra figyel, amire figyel, az lassanként életté lesz benne. Ha a család minden nap azt észleli, hogy kis gyermeke mekkora szeretettel beszél a vele törődő nevelőkről, lassanként érdeklődni fog az eszmék iránt is, amelyeknek képviselője ily hatást gyakorol a gyermekekre. Ez a csendes hatás — különösen az egyszerű munkástestvéreknél — roppant fontos. Ezek ugyanis a kath. papban semmiképen sem tisztelnek olyan egyént, aki nekik jót akarhat. A pap oly gyűlöletes alakban van beállítva, hogy kegyetlen, kufár zsarolója, elnyomója a szegényeknek. Az egyházias gondolkodás ellenségei nagyon jól ismerik ezt a nevelési elvet : «Feketítsd annak egyéniségét, aki elveket hirdet s meggyengíted az elvek erejét». De fordítva is áll a dolog. «Tedd tiszteletreméltóvá az egyént s tiszteletreméltó lesz az elv, amelyet hirdet.» A gyermekkel való önzetlen, Krisztus tanításán épülő lelki foglalkozás megszeretteti az egyház szolgáját és

rajta keresztül azt a gondolatvilágot, amelyet képvisel. Ez a tisztelet felkelti azután az érdeklődést a felsőbb eszmények iránt is.

Az iskola újabban erősen keresi az összeköttetést a szülőkkel. A legtermészetesebb kapocs a gyermek; rajta keresztül érintkezik a család és a nevelő. A gyermek nélkül senkinek nincs módja, hogy hatóerejét a családra kivigye. Amelyik szülőben felébredt a nevelés problémái iránti érdeklődés, azt könnyű megnyerni arra is, hogy szülői értekezleteken megjelenjék. Ez a nagyon okos intézmény közvetlen kapcsolatot teremt a család és nevelő között, amely kapcsolat a családra is nagy hatást gyakorol. A közvetlen érintkezés által igen sok oly magasabbrendű életeszmét lehet a családdal közölni, amely neki is használ. Rá lehet térni olyan dolgokra, amelyet a gyermektől tudok. Pl. ha azt látom, hogy a gyermeknek rossz könyvek forognak a kezén, vagy azt hallom, hogy a gyermek szüleivel kevésbbé kívánatos helyeken fordul meg, akkor ezek káros hatásáról szólva a szülőket is neveljük. Ne legyen mentő kifogás az, hogy a szülők nem igen jönnek el az értekezletekre. Vizsgáljuk meg magunkat, vajjon ezek az összejövetelek a *közvetlen* érintkezést, megbeszélést szolgáló alkalmak-e, vagy *elméleti előadások?* Ez utóbbi iránt nem érdeklődnek. De amint híre megy, hogy ezeken az értekezleteken a nevelést célzó érdekes megbeszélések folynak, akkor tömegesen jönnek az érdeklődők.

A katholikus iskolában nem ritka eset, hogy kis gyerekek előadásokat tartanak. Karácsony, húsvét, első szentáldozás ünnepe igen jól kihasználható erre a célra. Az ily kis ünnepségekre még az a szülő is elmegy, aki egyébként nem sokat törődik az iskolával. Különösen elmegy akkor, ha az ünnepélyen kis gyermeke is szerephez jut. Ha gyakrabban tartanak ilyen ünnepélyeket és így mindig több és több gyermeket vonnak be a szereplésbe,

természetesen növekedik azoknak a szülőknek a száma, akik gyermekük nevelőjével kapcsolatot találnak. Ilyen ünnepélyek rendezésénél roppant fontos, hogy céltudatos programmja legyen. A kedély mellett a vallás-erkölcsi életelvek is szóhoz jussanak. Az ilyen alkalommal elhangzott beszéd, vagy kis színdarabból leszűrt tanulság jobb és nagyobb hatást gyakorol a lélekre, mint az ünnepélyes, egyenesen a nagyokhoz intézett beszéd. A gyakorlat azt mutatja, hogy ahol az elhanyagolt népnek alapos átgyúrása és megdolgozása vált szükségessé, ott az első lépés ezeknek a kapcsolatoknak a megteremtése által volt elérhető. Az ünnepélyek — természetüknél fogva — könnyebben és jobban megfogják a lelket. A gyermekünnepélyek naív közvetlensége közel férkőzik a lelkekhez. A középkori nevelők és középkori iskolák jelentőséget tulajdonítottak az ifjúsági előadásoknak; jelentőségük egyrészt a gyermekeknek, de másrészt a felnőttek nevelésében állt. Igaz ugyan, hogy az ilyen előadásból a gyermek is rendkívül sokat tanul, de tagadhatatlan, hogy a felnőtt sem távozik üres kézzel. Még a fejlettebb ifjúság nevelésénél is találunk alkalmat az otthon befolyásolására, ha társas összejöveteleket, előadásokat veszünk programmba. A Regnum Marianum színelőadásai, cserkészszemléi, a Szent Imre-Kör vándorgyűlései, az «Americana» estélyei mindig nagy érdeklődést váltanak ki a családokban. Ide kapcsoljuk még azokat a kirándulásokat, amelyeket a nevelő a gyermekkel együtt rendez s amelyre a szülőket is meghívhatja. A kirándulásnak hangulata vídám, derűs, gyermekek és nevelők, nevelők és szülők a legközvetlenebbül érintkezhetnek; az ilyen jó hangulatban nagyon sok jó mag elhinthető. Természetes, hogy ennek is tervszerűleg kell történnie. A katholikus nevelőnek itt is céltudatosan kell dolgoznia és egyenesen arra kell törnie, hogy valamilyen katholikus gondolatot állítson a központba.

Az okos nevelő állandó figyelemmel kíséri növendékeinek sorsát. Nagy súlyt helyez arra, hogy a gyermek hiányzása esetén megtudja ennek az okát. Az igazi nevelőnek azonban *nemcsak* azért kell érdeklődni a beteg gyermek iránt, hogy megtudja, mi baja van, hanem azért is, hogy — a beteg meglátogatása által — módot találjon arra, hogy a családot megismerje s így nevelő hatását a családra is közvetlenebbül kiterjessze. Nem is hiszik, hogy mennyire növekedik annak a hitoktatónak a becsülete, aki a *szegény* gyermek iránt érdeklődést mutat. A szegény ember megérzi, hogy aki az ő szegény gyermeke iránt érdeklődik, az igazán önzetlen lélekszerető és nevelő munkára vállalkozott. Nem ritka eset, hogy a házasság törvényesítése azzal indul meg, hogy a hitoktató a beteg gyermeket felkeresi.

A hitoktató a gyermek iránt érzett szeretetét sokszor kis ajándékokkal szokta kimutatni. Nincs jobb és értékesebb, hasznosabb ajándék, mint a jó könyv. Egyenesen segédeszköz a nevelőnek, mert rajta keresztül a katholikus gondolat bejuthat a családba. A gyermek ugyanis fölolvassa a könyvet. A jó mag úgy terjed, hogy szétszóródik. A gyermek által fölolvasott gondolatokat lassan beveszi a család is. Annyiszor mondják az emberek, hogy «minket nem lehet befolyásolni» rossz ujságokkal. Ha azonban évek mulva beszél az ember azzal a családdal, amely állandóan ellenirányú lapokat olvas, teljesen visszacsengi napilapjának hangját. A gyermek olvasmányai ugyanezt az eredményt adják, csakhogy jó irányban.

Hogy a gyermekeken keresztül való hatás mennyire értékesnek mondható, azt legjobban bizonyítja az a tény, hogy az ellentétes világnézeten álló nevelők a legerősebben kihasználják ezt a hatást. A szociáldemokrata vezetés alatt álló «Gyermekbarát-egyesület» a gyermekekkel való törődésen át a szülőket akarja magához

láncolni. Saját gondolataikat tekintve, helyesen járnak el. A katholikus nevelő is akkor fog helyes utakon járni, ha nevelő hatását a gyermeken keresztül a szülőkre érvényesíti. A gyermekekkel foglalkozva, a szülők lelkét gondozzuk s a gyermeket katholikus gondozással telítve minden családba apostolokat küldünk, akik a jó és szent ügynek állhatatos szolgái lesznek.

b) **Az egyesületi élet.**

Bár a tömegek egységét nagy eszmék összeforró ereje adja, mégis megállapítható, hogy minden nagy egység kisebb érdekkörök szerint apróbb sejtekre bomlik. Még a vallási egységek is kisebb köröket, egyházközségeket, majd meg kisebb egyesületeket alkotnak, amelyek elevenebb erővel törnek céljaik felé. Egész kisebb egységek azok a szervek, amelyeken keresztül a tömeg megnevelhető. Aki megtudja osztani a nagy mozdulatlan tömeget s le tud ereszkedni az egyes alakulatokhoz, az mondhatja el, hogy a tömegneveléshez hozzájárult. Ezt a nevelőmunkát azonban csak az végezheti, aki azon az alapon áll, hogy az élet ezernyi alakulatának mozgatóereje a belső világnézet. Ha csak faji, vagy külső körülmény, vagy anyagias életszíntáj-egyezés lehet a tömegmegosztás alapja — amint Le Bon állítja — akkor haszontalan minden *belső* munka, hiába való a tömeg nevelésének megkísérlése. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy bármilyen kereten belül a világnézet az az alap, amely a legerősebben összetartja az embereket. Ezen nagy kereten belül is *részleges* célokra tűzve kis alakulatokba tömörülnek s ezeken keresztül *valósítható* meg a tömegek életsíkjának emelése. Erre a munkára pedig leghivatottabb szerv maga az egyház, mely legerősebb világnézeti határoltsággal foglalja egybe híveit.

Gyakori vád, hogy a katholikus gondolat csak arra képes, hogy gyermekeket, vagy legföljebb érzelmes lelkű

asszonyokat neveljen. Ha ez a szellemi «szegénységi bizonyítvány» igaz, akkor a katholikum nem világot indító lelki tényező. Az újabbkori gazdasági eltolódások leszorították ugyan az egyházat a munkásnép éléről, de ez nem azt jelenti, hogy a katholikus gondolat vesztett erejéből, hanem azt mutatja, hogy a nép szélesebb rétegeivel más irányzat kezdett foglalkozni. Ahol — apróbb egységekben, egyházközségekbe, egyesületekbe tömörülve — visszatértek az igazán komoly munkához, ott újraéledt az elernyedettnek hitt katholikum éltető ereje.

Hogy és mint nevelhető a tömeg a kisebb alakulatokon, egyesületeken keresztül?

1. «A sokaságnál az értelemnek nincs jelentősége. Csak a tudatlan érzelmek működnek», mondja Le Bon. (A tömegek lélektana. 147. l.) A külsőségek alapján összefogott *heterogén tömegekre* áll ez a tétel, de a lelki közösségben élőkre nem. Ezeket ép az értelem, a belátás, a jobb és magasabb életsík felé való törtetés szükségességének *megértése* indítja. Ép azért a tömegnevelésnek első tényezője a *kultúrtörtetés megindítása.*

A felsőbb élet a katholikus szempontból annyit jelent, mint felemelkedni arra a magaslatra, amelyen a döntő szó a természetfeletti szempontté. Ebben a munkában hatalmas segítséget nyujt a kultúra. Igaz ugyan, hogy gyakran hallható, hogy a katholikus életelvek nem kultúrembereknek valók. De ezek a hangok nem számolnak azzal, hogy a katholikus nevelésnek alaphangja a lélek igényeinek kielégítése, nem pedig leszorítása. A kultúra lényege pedig a kifejlődés, kibontakozás, amelynek legerősebb közvetítője ép a katholikus nevelő. Az ember természetében rejtőzik, hogy mindig magasabb és újabb életigényei támadnak. Egymásután jelentkeznek az igazság, a szépség utáni vágyak, amelyek kielégülést sürgetnek. Épen azért azt látjuk, hogy a nép

széles rétege érdeklődést mutat az igazság és szépség iránt. Érdeklődik a bölcseleti igazságok iránt, a tehnika vívmányai iránt, érdeklődik az emberi tudás, szellemi erői és határai iránt. Amikor ezeknek az igényeknek a kielégítését szolgáljuk, akkor a kultúra vívmányainak birtokosává tesszük az embert s ezen keresztül a legfelsőbb életsíkra emeljük. A katholikus gondolat szerint minden igazság szolgálja a másikat. Ez elől elzárkózni annyi, mint az embert egy alsóbb nívóra szorítani.

Minél többet merít valaki az igazi, mély tudásból, annál nagyobb vággyal néz a felsőbb életsíkok felé. A félműveltek tudálékossága nem sorolható ezen törekvések közé. Ebből önkéntelenül következik, hogy aki a nép vezetésére vállalkozik, annak a kultúra minden vívmányát a legnagyobb szeretettel kell köszöntenie. A tudomány, művészet megkedveltetésén keresztül próbálja a legalsó fokon lévők felsőbb igényét keltegetni. Ennek a munkának az egyesületekben kell megindulnia. A kisebb csoportokba gyüjtött tömegek kezelése sokkal könnyebb és mindig eredményesebb. De itt is lényeges, hogy a kultúrélet emelése legyen az a lépcső, amelyen a természetfeletti élet felé emeljük az embereket.

Az egyesület szellemi nívója hamarosan megismerhető. Minél alacsonyabb, minél visszamaradottabb, annál mélyebben kell kezelni a munkát. A legegyszerűbb nép nevelését az abc-nél kezdjük. Aki kizárja magát a szellemi élet vérkeringéséből és semmit sem merít az élet nagy értékeiből, az csak kivételesen emelhető a felsőbb életszíntájakra. Azért az analfabéták tanítása a kultúrállam tömegnevelésének legerősebb eszköze. Nem kell csodálkozni azon, hogy hozzánk fordul a nép figyelme és szeretik, ha tőlünk kapja kultúrális életnek alapjait. Az elhagyott vidéken tehát ezzel kellene megindulni a népkultúra terjesztéséhez. Messzemenő támogatásban kell részesíteni minden olyan tevékeny-

séget s munkássá kell szegődni, hol ilyen irányú munkára hívnak.

De az egyesületek szellemi tartalma, vagy üressége is hamarosan kiviláglik. Ha csak keret az egész, akkor nem indokolhatja, hogy népnevelő intézménynek tartja magát. Tartalmat csak az oktató előadások adhatnak, amelyeket a gyülekezetekben tartunk. Sőt megfontolt programm szerint kidolgozott tudományos, művészeti, erkölcsi kérdések felvetése és megbeszélése szemmelláthatóan egybekötik a tagokat s állandóan felsőbb érdeklődést váltanak ki. Ez az érdeklődés pedig a szellemi emelkedettség lépcsőfoka. Az természetes, hogy az értelmi fokhoz megfelelő módon kell mindezt megkezdeni, de nem kell attól félni, hogy a komolyabb kérdések nem váltanak ki érdeklődést. Az alakot tekintve sokat segít az ünnepély, a színelőadás, a vetítés, a mozgó, de ezek mellett feltétlenül bevezetendő a rendes előadás is. Legelőször a tagok életkörülményeire vonatkozó ismertetések (gazdasági, ipari, kereskedelmi, gyakorlati dolgok), később tudományos, de emellett általános érdeklődésre számító kérdések vethetők fel. Utazások, felfedezések, népek ismertetése, kultúrtörténelmi adatok, irodalom, majd bölcsészeti világnézeti gondolatok, sőt lelki kérdések is sorra jöhetnek. Az ilyen tervszerű előhaladás tartalmat ad az egyesületnek, a belső tartalom pedig felszívódik a tagokon keresztül a társadalomba. A tömegek kultúráját ez a mód emeli ; az a módszer pedig a gondolkodás és értelem fejlesztésén épül. Ide tartozik még a könyvtárak kérdése is. A naptár nem elég kultúrtényező. Népkönyvtárak, egyesületi plébániai könyvtárak legyenek azok az eszközök, amelyeket munkába állítunk. Ameddig a jól felszerelt könyvtár nem keresett hely, vagy ameddig *csak* a regényirodalom jut szóhoz, addig nem mondhatjuk, hogy felfokoztuk az egyesület komoly érdeklődését. De ha már az iskolában megkez-

dettük és az egyesületeken át folytatjuk a könyvek, jó folyóiratok megkedveltetését, akkor nagyban hozzájárulunk a népnek neveléséhez.

2. A legvégsőnek hagytuk a legfontosabbat, az erkölcsi, hazafias és vallásos eszmények nevelő érvényesítését. Amikor a tömegszuggeszció felfokozását sürgettük, akkor is a jobb, tartalmasabb életforma megismertetésével akartuk megmozgatni az embereket. Az ész és belátás szerepét nem lehet kizárni akkor, amidőn mélyreható eredményeket akarunk elérni. Az életeszmények hangsúlyozásánál hasonló a helyzet. Itt is szerep jut az észnek, amennyiben szintén a jobb életformát akarjuk vele megismertetni; de a döntő szerep már az akaraté, mert a szép, a jó, a nemes bemutatatásával az akaratot indítjuk. Amit megszeret az ember, azt az érzelmek hatása alatt elevenebb erővel keresi. Az eszményeknek ilyen vonzó ereje nemcsak az egyedekre hat, sőt a tömegszuggesztió hatása tán még erősebb. De csak akkor, ha előzetesen hangolva van már a nép. A hazafias, erkölcsös élet eszménye indítólag hat, ha alkalmas alakban jelentkezik. Az egyesületek életét reá kell terelni arra, hogy ily magasabb életeszmények iránt is érdeklődjék. Ez nem is olyan nehéz, mint aminőnek látszik. A magasabb rendű eszmék szépségének élénk szinezése, gyakori hangsúlyozása feltétlen eredményt biztosít. Az élet azt mutatja, hogy a nagy tömegek megosztódása is úgy történik, hogy az egységes világnézeten alapuló egyesületen belől is így oszlanak meg, hogy egyik a jótékonyság, a másik a hitbuzgalom, a harmadik a művészet (ének, zene) szépségétől áthatva alakít kisebb kört. A kis alakulatok indítása nem lesz nehéz, ha *azon az alapon* kezdjük a munkát, amely alap az alakulatot egybefoglalja. A művészet vonzó erejével egybefoglaltakat tartalmilag szebb és emelőbb énekek és zeneszámok szerepeltetésével, a kultúrának életgényeket keresők körét a vallás és erkölcs kérdéseinek

bevonásával lehet feljebb és feljebb lendíteni. Az eszményeknek is megvan a skálájuk. Az alsóbbak szolgálják a felsőbbet. Az összes pedig szolgálja az egész emberi legtökéletesebb életeszményét, a természetfeletti életeszményt.

A nagyobb jelentőségű eszmények között előkelő helyet foglal el a hazafiasság eszménye. A haza szükebb világ, amelyhez faj, eredet, történelem köt bennünket. Szent földjének titka s életének minden mozzanata eszménnyé magasztosul s a legnagyobb áldozatokra is képesít. A tömeget pedig egészen a legfelsőbb lelkesedésig ragadhatja az, aki a hazaszeretet érzelmére appellál. Rövid ideig tartó indítással a legerősebb lelkesedést váltja ki, állandó és céltudatos érvényesítéssel pedig nagyfokú áldozatos életre hangol.

A hazafiasság eszménye mellett könnyen elhelyezhető a vallásos életeszmény is. Ez az egész életet átfogó eszmény beszédben, előadásban, magánérintkezésekben állandóan hangsúlyozandó. Ennek az eszménynek vonzóereje abban áll, hogy a tömeg megérzi, hogy ebben a mindenki által vágyva-vágyabb életformában van összefoglalva a legtökéletesebb emberi élet. Amikor pedig a költészetben, az irodalomban, az emberiség genieinek szavában ennek az életnek diadalhimnuszát hallja, akkor belső akkorddal rezonál a tömeglélek is és követést sürget. Igy áll be az igazi művészet a legfelsőbb életeszmény szolgálatába s így lesz a géniuszok lelkén kiverődött diadalmas természetfeletti a néplélek, a tömeglélek nevelője.

Az egyesületek, a társadalmi körök, kisebb egységekre bontják a nagy tömegeket. De viszont a kisebb egységek összessége adja a homogén tömegeket. A nagy egység sejtjeinek nevelése a nagy tömeg nevelését eredményezi. Ennek a szolgálatába állani pedig annyi, mint az egész emberi társadalom neveléséhez hozzájárulni.

6. A katholikus társadalom.

A heterogén tömeget csak indítani, a homogén tömegeket azonban nevelni lehet. Az egymástól teljesen idegen gondolatvilágú tömegek neveléséről legfeljebb annyit engedhetünk meg, hogy a történelmi korok reáütik bélyegüket a népek életére. De ez a nagy általánosságban kijelentett igazság nem konkrét, tervszerű nevelés eredménye, hanem az élet kemény törvényszerűségének következménye. Erre a nagy tényre csak annyiban gyakorolhat hatást a nevelő, hogy a korok érzés- és gondolatvilágát vizsgálva és megismerve, a korhangulat káros hatásait gyengíteni törekszik. Ez a hatás — a messze jövőt tekintve — inkább preventív, mint igazán nevelő jelentőségű.

A homogén tömegeket egységes gondolat, érzésvilág, vagy egyező faji kapcsolat fűzi egybe. Bármily erős a faji rokonság, mégis legerősebb kapcsot a világnézet teremt. Egy-egy fajhoz tartozó népek (szerbek-horvátok, csehek-tótok), sőt egy ugyanazon nemzethez tartozók is a legerősebb ellentétbe kerülnek egymással — épen világnézeti megosztódásuk folytán. (Lásd a germán népnek vallásháborúit a reformáció korában.) Igaz ugyan, hogy mindezek kiélezésében egyéni, sőt anyagi érdekek is nagy szerepet játszanak, ennek dacára mégis megállapítható, hogy az ellentétek alapja a lelki hangulatok különféleségében rejtőzik. A tömegnevelés iránya tehát akkor lesz helyes, ha a világnézeti felfogást erkölcsi életnivóra tudjuk felfokozni. Ezen munkát pedig a katholikus gondolkodás szolgálja legerősebben. Hiába nevezi Le Bon gyarló illuziónak a vallásos eszményeket; magának is be kell látnia, hogy minden eszmény ható ereje eltörpül a vallás ereje mellett. A katholikus gondolat ereje pedig olyan, hogy az egész gondolkodást átjárja és áthatja.

A társadalmi alakulatok állandóan érzik ezeknek az erőknek hatásait, mert vagy velünk tartanak, vagy keményen ellenünk szegülnek. A szociáldemokraták leginkább a katholikus gondolat érvényétől félnek. Ahol csak lehet, gyengíteni próbálják, mert benne látják a legnagyobb ellenerőt. Hol olvasnak a «szociális kérdés» címen a zsidó világnézet ellen indított támadást? Sehol. Nemcsak azért, mert a «szocialista írók» rendszerint ehhez a világfelfogáshoz tartoznak, hanem azért, mert a zsidó világnézetben nincs társadalmat átható, az ő világnézetükkel ellenkező, velük szemben érvényt követelő erő. Attól se félnek, hogy a protestánsok állanak frontot. A katholikus gondolkodásban rejtőző nagy erőt mindenki érzi. Amelyik nevelő tehát átérzi ennek a nagy jelentőségét, az minden erejével dolgozik azon, hogy a katholikus öntudat belekerüljön az emberek lelkébe. Nem kell megijedni attól, a vádtól sem, hogy a katholikus szervezkedések megbontják a népek egységét. Ezzel szemben megállapítható, hogy az atheista szervezkedés is világnézeti megosztódást hoz, a különbség csak az, hogy amíg a katholicizmus a belső lelki értékek kifejlesztésére hozza össze az embereket, addig az atheizmus lelki értékek rombolására fogja össze őket.

Ha éles harcokat indítanak, hogy a katholikusok ne külön egyesületekbe lépjenek, ez mind azt mutatja, hogy az intenzív katholikus életnek a társadalomban való érvényesülésétől félnek. Nekünk ezt minden módon meg kell valósítanunk, mert csak így tudunk katholikus társadalmakat teremteni. A katholikus társadalom pedig egész új életsíkon mozgók tömege. Olyan emberekből alakul, kiknek lelkét egyénileg is áthatja a krisztusi gondolat, akik maguk erejével és az egyház nagy erőivel dolgoznak.

Szívesen megengedjük, hogy ez még nincsen megvalósítva. Az emberiség élete nem olyan könnyen formálható,

hogy azonnal befejezéshez jut a nevelés nagy műve. Fejlődő világban állunk. Az emberiség lelke is fejlődés, kibontakozás alatt áll. Minden további kornak előbbre kell jutni. Ebben az előre- vagy mondjuk inkább így: ebben a feljebbjutásban az egyháznak van nagy hivatása. Sok eredményre tekinthet vissza a multban, de nagy feladat előtt áll a jövőben. Állandó és tervszerű munka eredményezheti azt, hogy elmondható lesz: «és megújult a föld színe».

Az egyház egyszer már megkeresztelte és magához simította a népvándorlás vad és durva hordáit; most az a szent hivatás vár reá, hogy újból megnemesítse a dekrisztianizált társadalmat. Szivesen megengedjük, hogy ennek a reménynek teljesüléséhez hit kell; oly erős, amely rendületlenül hisz a krisztusi eszmények diadalában. De erre feljogosít Krisztus beszéde: «Confidite, ego vici mundum . . .»

Rövid tájékoztató az újabb irodalomban és a felhasznált források.

A) **Elméleti — lélektani és neveléstani — kérdések megvilágítását szolgáló művek:**

Barth : Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. Leipzig, 1923.

Eucken : Az élet értelme és értéke. Budapest, 1914.

Dr. G. Grnnwald : Philosophische Pädagogik. Paderborn, 1917.

Dr. G. Grunwald : Paed. Psychologie. Berlin, 1921.

Geyser : Lehrbuch der allg. Psychologie. I—II. Münster, 1920.

Gillet : Religion et Pédagogie. Paris, 1914.

Gillet : La valeur éducative de la morale catholique. Paris, 1911.

J. Lindworszky S. J. : Der Wille. Leipzig, 1921.

J. Lindworszky S. J. : Willenschule. Paderborn, 1922.

Meschler S. J. : Leitgedanken kath. Erziehung. Freiburg, 1919.

Mercier : Psychologie. I—II. München, 1921.

Rauschburg : Az emberi elme. Budapest, 1923.

J. de la Vaissière S. J. : Psychologie pédagogique. Paris, 1921.

J. de la Vaissière S. J. : Éléments de Psychologie expérimentale. Paris, 1921.

Weszely Ö. : Bevezetés a neveléstudományba. Bpest, 1923.

B) **Gyakorlati kérdéseket érintő művek.**

1. *Általánosabb kereteket nyujtó munkák.*

Bühler : Das Seelenleben der Jugendlichen. Jena, 1923.

Claparède-Weszely : Gyermekpsychologia és kisérleti pedagógia. Budapest, 1915.

David : Prefektenbuch. Regensburg, 1918.

Hoffmann : Handbuch der Jugendkunde und Jugenderziehung. Freiburg, 1922.

Neumann : Abriss der exper. Pädagogik. Leipzig, 1920.
Fernand Nicolay : Les enfants mal élevés. Paris, 1923.
Payot : Az akarat nevelése. Budapest, 1905.
Schneider : Schulpraktische Psychologie. Paderborn. 1922.
Schulze : Aus der Werkstatt der exp. Psychologie. Leipzig, 1922.
Tóth T. : Az intelligencia lelki gondozása. I. Budapest, 1923.

2. *A biologia és az erkölcshatár kérdéseit ismertetik.*

Adler : Über nervösen Charakter. München, 1922.
Bergmann : Seelenleiden der Nervösen. Freiburg, 1922.
Laub : Nervenkraft durch Gottes Geist. Freiburg, 1922.
Loewenfeld-Kurella : Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens. Wiesbaden, 1901. I—II.
Moravcsik : Elmekórtan és gyógytan. Budapest, 1922.
Ribot : Lelki átöröklés. Budapest, 1896.

3. *Sexuális életet érintő munkák.*

Bloch : Korunk nemi élete. Budapest, 1910.
Förster : Sexualethik und Sexualpädagogik. München, 1920. Magyarul : dr. Schütz fordításában.
Ferenczi : Lélekelemzés. Budapest.
Freud : Psychoanalizis. Budapest, 1915. — Az álomról, 1919.
Kretschmer : Medizinische Psychologie. Leipzig, 1922.
Szuszai : A jellem útja. A tiszta élet. Budapest, 1906—08.
Weil : Innere Sekretion. Berlin, 1922.
Weininger : Geschlecht und Charakter. Wien, 1920.

C) A tömegek nevelését érintő művek :

Dékány : Bevezetés a társadalom lélektanába. Bpest, 1924.
Dékány : A nép és társadalomlélektan mai állása. Athenaeum, 1920.
Friedmann : Über Wahnideen im Völkerleben. Wiesbaden, 1901.
Le Bon : A tömegek lélektana. Budapest, 1920.
Korniss : A lelkiélet. Budapest, 1917—19.
Mihályfi : Az emberek megszentelése. Budapest, 1922.
Tóth Tihamér : Az intelligencia lelki gondozása. II. Budapest, 1923.

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, *katholikus tudományt* terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a *Szent-István-Társulatnak*, ez a hivatása a kiadásában megjelenő **Szent István könyveknek.**

A **Szent István könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István könyvek** a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban óhajtjuk a könyveket megjelentetni, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István könyvek** mindegyike a katholikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon — reméljük — elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katholikus közönségnek oly műveket nyujtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

Természetesen e programm megvalósítása nagyban függ attól, hogy a kath. közönség felkarolja-e, támogatja-e nagylelkűen e vállalatot. A Szent-István-Társulat igen nagy anyagi áldozatokkal indítja útjára a **Szent István könyvek** sorozatát, a nagy közönségtől függ, hogy a könyvek eljussanak oda, ahova szánva vannak.

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK sorozatából megjelentek:

1. *Zubriczky Aladár dr.:* Jézus élete és a vallástörténet. (Elfogyott.)
2. *Wolkenberg Alajos dr.:* A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata.
3—4. *Wolkenberg Alajos dr.:* Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene. (Elfogyott.)
5—6. *Balanyi György dr.:* A szerzetesség története.
7—8. *Alszeghy Zsolt dr.:* A XIX. század magyar irodalma.
9. *Miskolczy István dr.:* Magyarország az Anjouk korában.
10. *Palau-Timkó Jordán:* Krisztus útján. A katholikus tevékenység főelvei.
11. *Quadrupani-Babura László dr.:* Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. *Prohászka Ottokár:* Elbeszélések és utirajzok. (Elfogyott.)
13. *Trikál József dr.:* Természetbölcselet.
14. *Bognár Cecil dr.:* Értékelmélet.
15. *Prohászka Ottokár:* A bünbocsánat szentsége.
16. *Babura László dr.:* Szent Ágoston élete.
17. *Lepold Antal dr.:* Szalézi szent Ferenc válogatott levelei.
18. *Áldásy Antal dr.:* A kereszteshadjáratok története.
19. *Marosi Arnold dr.:* Átöröklés és nemzetvédelem.
20. *Zoltvány Irén dr.:* Erotika és irodalom.
21. *Horváth Sándor dr.:* Aquinói szent Tamás világnézete.
22. *Balogh Albin dr.:* Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
23. *Marczell Mihály dr.:* A katholikus nevelés szelleme.
24—25. *Motz Atanáz dr.:* A német irodalom története.
26. *Babura László dr.:* Szent Ambrus élete.
27. *Márki Sándor dr.:* II. Rákóczi Ferenc élete.
28. *Kiss Albin dr.:* A magyar társadalomtan története.
29. *Szabó Zoltán dr.:* A növények életmódja.
30. *Weszelszky Gyula dr.:* A rádium és az atomelmélet.
31. *Balanyi György:* Assisi szent Ferenc élete.